

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας – Τμήμα
Νηπιαγωγών

Πτυχιακή Εργασία

Ο Λόγος της Πειθούς στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση
και ο Διαμεσολαβητικός ρόλος της Νηπιαγωγού.

Persuasive speech in elementary schools and the
mediating role of kindergarten teachers

Καθηγητές: Τριαντάρη Σωτηρία – Μιχαήλ Δόμνα

Φοιτήτρια: Κυπριτίδου Μαρία Α.Ε.Μ.: 3152

Εξάμηνο: 8^ο

Ημερομηνία: 5/2019

Ο Λόγος της Πειθούς στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση
και ο Διαμεσολαβητικός ρόλος της Νηπιαγωγού.

Persuasive speech in elementary schools and the
mediating role of kindergarten teachers

ΕΥΧΑΡΙΣΤΕΙΕΣ

Αισθάνομαι ευγνώμων που μου δόθηκε η ευκαιρία να εκπονήσω τη συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία, καθώς, είναι ένα θέμα της φιλοσοφίας που μου αρέσει και για αυτό το επέλεξα. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου, Τριαντάρη Σωτηρία, Μιχαήλ Δόμνα και Τζήμας Γεώργιος, διδάσκοντες του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας στο τμήμα νηπιαγωγών, ο οποίοι δέχτηκαν και ανέλαβαν να με βοηθήσουν στο προσωπικό μου όραμα, να υλοποιήσω τη συγκεκριμένη εργασία. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την ψυχολογική στήριξη αυτούς του μήνες και την πίστη τους σε έμένα. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους μου, επίσης για την στήριξη και την πίστη τους προς το πρόσωπο μου, αλλά και για την παροδική βοήθεια που δέχτηκα από αυτούς σε απρόσμενες στιγμές.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
Α ΜΕΡΟΣ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.....	7
ΣΩΚΡΑΤΗΣ.....	8
ΠΛΑΤΩΝΑΣ.....	9
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.....	10
ΓΟΡΓΙΑΣ.....	12
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΓΟΡΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΠΙΘΟΥΣ.....	12
ΣΟΦΙΣΤΕΣ.....	15
ΣΤΩΙΚΟΙ.....	16
ΕΥΓΛΩΤΕΙΑ.....	17
ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ.....	18
ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ ΤΟΥ ΓΥΓΗ.....	19
Β ΜΕΡΟΣ: Η ΠΕΙΘΩ.....	21
Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ – ΜΕΡΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ.....	21
ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	24
ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ – ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΙΥΟΥΣ.....	25
ΑΡΕΣΤΟΙ ΡΗΤΟΡΕΣ.....	27
ΡΗΤΟΡΙΚΗ – ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΟΙΝΑ ΣΗΜΕΙΑ.....	28
ΡΗΤΟΡΙΚΗ – ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΟΙΝΑ ΣΗΜΕΙΑ.....	31
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ.....	33
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ – ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ.....	35
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ.....	37
ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΩΣ ΕΜΨΥΧΟΤΗΣ – ΔΙΕΥΚΟΛΙΝΤΗΣ.....	39
ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΜΙΛΙΑ.....	41
Γ ΜΕΡΟΣ: ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ.....	42
Η ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ.....	42
ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΔΟΒΙΣΜΟΣ.....	42
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ – ΕΠΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ.....	45
ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ – ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΗ.....	48
ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ – ΠΙΘΑΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	49

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ – ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ.....	51
Η ΜΕΘΟΔΟΣ S.T.A.R.....	51
Συμβόλαιο Διαμεσολάβησης.....	52
Συμβόλαιο Διαμεσολάβησης.....	53
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	54

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία, περιγράφονται τα προσόντα που θεωρούνται κατάλληλα για έναν εκπαιδευτικό, με στόχο να καλλιεργήσει τις δεξιότητες της πειθούς του. Σε πρώτο μέρος παρουσιάζονται κάποιες θεωρητικές γνώσεις, σχετικά με τους μεγάλους Έλληνες φιλόσοφους της εποχής μας και αναλύονται ορισμένες έννοιες, για τις οποίες γίνεται αναφορά στα επιμέρους θέματα παρακάτω.

Σε δεύτερο μέρος παρουσιάζονται αρχικά τα μέρη και τα είδη του ρητορικού λόγου όπως επίσης και τρόποι-χαρακτηριστικά της πειθούς ώστε να μπορέσει ένας εκπαιδευτικός, να δημιουργήσει έναν πειστικό λόγο απέναντι στο ακροατήριό τους, δηλαδή τους μαθητές του. Επιπλέον μέσα από το δεύτερο μέρος, ο εκπαιδευτικός θα κατανοήσει πώς να είναι αρεστός, διαλεκτικός, επικοινωνιακός, εμπυχωτής, να εκφράζεται σωστά απέναντι στο κοινό του και τέλος να επιλέγει τις κατάλληλες μεθόδους για τη αποτελεσματικότερη μάθηση.

Σε τρίτο και τελευταίο μέρος γίνεται μια αναφορά στο σχολικό εκφοβισμό, όπου εκπαιδευτικοί και μαθητευόμενοι μπορούν να διακρίνουν τα συμπτώματα bullying μέσα στο σχολικό χώρο. Παραθέτετε η διαμεσολάβηση, η διαδικασία της διαμεσολάβησης, πιθανά προβλήματα, βασικές τεχνικές όπως επίσης και ικανότητες – δεξιότητες που πρέπει να διαθέτει το άτομο που αναλαμβάνει μια διαμεσολαβητική διαδικασία. Η συγκεκριμένη διαδικασία μπορεί να πραγματοποιηθεί και στο σχολικό χώρο από μαθητές που έχουν εκπαιδευτεί κατάλληλα.

INTRODUCTION

This thesis describes the qualifications which are considered essential for a teacher in order to cultivate his persuasive talking skills. The first part introduces a few theoretical aspects, regarding to considerable Greek philosophers' sayings and theories, and analyzes certain meanings which are mentioned in the individual parts below.

The second part presents initially the rhetorical speech's categories and genres as well as persuasion's means and features which a teacher can apply to create a persuasive speech across to his audience, specifically his students. Moreover, through this part a teacher will be able to comprehend easily how to be likeable, dialectical, communicative, encouraging, express himself properly and finally choose the appropriate methods to achieve an effective learning.

The third and final part points the teacher's concern over the school bullying and examines ways for teachers and students to recognize this signs of those incidents. The process of intermediation is propounded along with possible problems and their management, and also the skill set that is recommended for the person to possess in order to accomplish the process. It is also possible for students to act like intermediaries provided that they are trained properly.

ΛΕΙΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Πειθώ, Φιλοσοφία, Ρητορική, Διαλεκτική, Φιλόσοφοι, Ρήτορας, Εκφωνητής, Εμπυχωτής, Ακροατής, Διαμεσολάβηση, Λόγος, Ικανότητες – δεξιότητες.

Α ΜΕΡΟΣ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Η φράση τι είναι φιλοσοφία παρομοιάζεται με αντίστοιχες ερωτήσεις όπως π.χ. τι είναι ανδρεία και τι είναι όσιο. Ο Πλάτωνας λέγετε ότι συχνά μέσω τέτοιων ερωτήσεων κατέληγε σε απορία. Επίσης και ο Αριστοτέλης κατέληγε σε απορία. Στο ερώτημα λοιπόν τι είναι φιλοσοφία είναι αρκετά δύσκολο να δοθεί μια σαφής απάντηση – εφόσον κορυφαίοι φιλόσοφοι δεν κατόρθωσαν να βρουν μια οριστική και ικανοποιητική απάντηση σε θεμελιώδη προβλήματα της φιλοσοφίας – αλλά πάντα υπάρχει ‘‘χώρος’’ για αμφισβήτηση και απορία. Για να βρεθεί μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα πρέπει να εισχωρήσουμε στο χώρο της φιλοσοφίας, να φιλοσοφήσουμε δηλαδή, διότι η απάντηση προϋποθέτει φιλοσοφική προπαιδεία και φιλοσοφικό λογισμό. Αυτό την διαφοροποιεί από τις άλλες επιστήμες, όπως τα μαθηματικά και η φυσική, των οποίων ο ορισμός δεν απαιτεί πρόβλημα και επομένως αντικείμενο διερεύνησης.

Ο όρος «φιλοσοφείν» έχει αναφερθεί αρχικά στον Ηρόδοτο¹ όπως επίσης και στον Θουκυδίδη² και στον Ηράκλειτο³. Φιλόσοφοι έχουν πρωτονομαστεί ο Πυθαγόρας και για άλλους ο Πλάτων. Οι απόψεις των παραπάνω παρουσιάζουν σύγκλιση ως προς ότι η φιλοσοφία γίνεται χάριν της γνώσης και ότι ο φιλόσοφος αποκτά μεν γνώσεις, αλλά ποτέ σοφία. Εκτενέστερα ο Ηρόδοτος παρουσιάζει τον Κροίσο να λέει στο Σόλωνα «*Ἔενε Αθηναίε... ως φιλοσοφείν γην πολλήν θεωρίας είνεκεν επελήλυθας*» με απώτερο σκοπό να φιλοσοφήσει. Κατά τον Πυθαγόρα φιλόσοφοι είναι οι κυνηγοί της αλήθειας (της αλήθειας θήρατα)⁴ και αυτοί που επηρεάζουν τη σοφία (ο σοφίαν ασπάζομενος)⁵. Αντιλαμβανόμαστε, επομένως, ότι ο φιλόσοφος ταυτίζεται με την αναζήτηση της αλήθειας, αυτόν που γνωρίζει πολλά και που αγαπά τη σοφία. Πλάτων και Αριστοτέλης συμβαδίζουν στα μέχρι τώρα λεγόμενα συμπληρώνοντας, ώστε να δώσουν βάθος. Στον Πλάτωνα η φιλοσοφία απαρτίζει την απόκτηση γνώσεων (κτήσις επιστήμης)⁶ και ταυτίζεται η φιλομάθεια με την φιλοσοφία. Φιλόσοφος είναι αυτός που αρέσκεται να βλέπει την αλήθεια⁷, αυτός που επιθυμεί την σοφία⁸ η οποία όμως είναι προνόμιο μόνο των θεών⁹. Στον Αριστοτέλη τώρα παρατηρούμε την ίδια σκέψη, ότι δηλαδή ο φιλόσοφος οφείλει να αναζητά, να ερευνά, να μελετά, να εξετάζει. Επίσης τονίζεται ο καθολικός χαρακτήρας της φιλοσοφίας και εξαιρείται η γενικότητα της.

Πολλοί μεταγενέστεροι φιλόσοφοι ασχολήθηκαν με τον όρο φιλοσοφία. Ο Jasper αναλύει τη ελληνική αυτή λέξη στα συνθετικά της μέρη, δηλαδή «*φίλος*» και «*σοφία*» επομένως η αγάπη προς την σοφία και καταλήγει στη διαπίστωση «*Η ζήτηση της αλήθειας και όχι η κατοχή την αλήθεια είναι η ουσία είναι η ουσία της φιλοσοφίας... φιλοσοφία θα πει βρίσκομαι καθ' οδόν*». Ο Heidegger προχωρώντας παρακάτω

¹ Ηρόδοτος Α 30

² Θουκυδίδης Β 40

³ Ηράκλειτος Β 35 Diels I, 159

⁴ Ο.π. VIII,8

⁵ Ο.π. I,12

⁶ Ευδυθ. 288 d

⁷ Πολιτ. 475 e

⁸ Πολιτ. 475 b

⁹ Φαίδρος 278 d

προσθέτει το ερώτημα, τι είναι καθ' όσον στη φιλοσοφία και απαντάει ότι φιλοσοφία είναι το «είναι του όντος». Το ότι η φιλοσοφία είναι καθ' όσον και ποτέ δεν φτάνει στο τέρμα της συνεπάγεται ότι είναι μια ενέργεια και ποτέ έργο. Έτσι είναι κατανοητό γιατί ο Jasper αποκαλεί τη φιλοσοφία πνευματική ενέργεια¹⁰. Ο ορισμός αυτός δείχνει μια συνέπεια στη σκέψη του. Συμφωνά με τους παραπάνω ορισμούς περί του τι είναι φιλοσοφία όλοι καταλήγουν σε ένα κοινό συμπέρασμα με διαφορετική ενδυμασία. Εν ολίγοις η φιλοσοφία έχει καθολικό χαρακτήρα, είναι φιλία και επιθυμία της σοφίας, ζήτηση της αλήθειας, ενέργεια πνευματική. Ο άποψη του Marx, ότι σκοπός της φιλοσοφίας δεν είναι να ερμηνεύσει τον κόσμο αλλά να τον αλλάξει, συμπίπτει με του Σωκράτη ο οποίος ταύτιζε τη θεωρία με την πράξη και η γνώση του καλού συνεπαγόταν με την καλή πράξη.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

Ο Σωκράτης έζησε από το 470 μέχρι το 399 και ήταν Αθηναίος πολίτης, στο Δήμο Αλωπεκίης. Δεν προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια και δεν είχε οικονομική άνεση. Ο Πατέρας του, ο Σωφρονίσκος ήταν γλύπτης και η μητέρα του, η Φαιναρέτη ήταν μαμή. Αρχικά ακολούθησε το επάγγελμα του πατέρα του αλλά τα παράτησε για να ασχοληθεί αποκλειστικά με τη φιλοσοφία. Ότι γνωρίζουμε για τον Σωκράτη οφείλεται στο μαθητή του Πλάτωνα καθώς δεν έχουμε κανένα γραπτό από τον ίδιο. Παντρεύτηκε την Ξανθίππη και μαζί απέκτησαν τρεις γιούς τον Λαμπροκλή, τον Σωφρονίσκο και τον Μενέξενο. Φημολογείται ότι η σχέση μεταξύ του ήταν ιδιόρρυθμη καθώς η Ξανθίππη κατείχε έναν εκρηκτικό χαρακτήρα.

Ο Σωκράτης ήταν ένας χαρακτήρας τίμιος, νομοταγής και ηθικός. Σεβόταν τους νόμους και τους θεσμούς και αγαπούσε την πατρίδα του. Μάλιστα ήταν ένας άνθρωπος με ήρεμη αλλά δυνατή θέληση, γενναίος και αποφασιστικός. Συμμετείχε με θάρρος στις εκστρατείες του Πελοποννησιακού Πολέμου. Στην πολιορκία της Ποτιδαίας (432-429 π.Χ) στη μάχη του Δηλίου (424 π.Χ) και στην μάχη της Αμφίπολης (422 π.Χ).

Ο Σωκράτης ήταν απομακρυσμένος από την πολιτική αλλά ήταν κοντά στους νέους και του συμβούλευε για πολιτικά θέματα. Μετά την πτώση των Τριάκοντα τυράννων το 403π.Χ. και την ανάκτηση του δημοκρατικού πολιτεύματος ο Πλάτωνας δέχτηκε κατηγορίες τριών συμπολιτών του. Η πρώτη ήταν ότι δεν αναγνωρίζει τους θεούς της πόλης και εισάγει «καινά δαιμόνια», δηλαδή νέους θεούς, και η δεύτερη ότι μετατρέπει τον αδύναμο λόγο σε ισχυρό, όπως οι Σοφιστές, και διαφθείρει με τις ιδέες του τους νέους.

«Τάδε έγγραφο καὶ ἀντωμόσατο Μέλητος Μελήτου Πιτθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν: ἀδικεῖ Σωκράτης, οὗς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ δαιμόνια καινὰ εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. Τίμημα θάνατος».

Καταδικάστηκε σε θάνατο και προτίμησε να πεθάνει στη φυλακή πίνοντας το κώνειο, παρά να διαπράξει αδικία, δραπετεύοντας και παραβαίνοντας τους νόμους της πατρίδας του.

¹⁰ K. Jasper, Philosophies I, Heidelberg 1969, 193

ΠΛΑΤΩΝΑΣ

Ο Πλάτων γεννήθηκε το 427 π.Χ. στην Αθήνα. Η κύρια πηγή για τη χρονολόγηση της γέννησης του είναι οι υπολογισμοί του Αλεξανδρινού λόγιου Ερατοσθένη, οποίος παραδίδει με βεβαιότητα πως ο Πλάτων γεννήθηκε το πρώτο έτος της 88^{ης} Ολυμπιάδας. Το αρχικό του όνομα ήταν Αριστοκλής, πήρε όμως την προσωνυμία Πλάτων εξαιτίας του πλατιού του στέρνου και μετώπου, το οποίο και του έμεινε. Γονείς του ήταν ο Αριστων και η Περικτιόνη. Οι ρίζες και των δύο γονιών του βυθίζονταν στην μακρινή ιστορία της Αθήνας. Η οικογένεια του πατέρα του συνδέονταν με τον μυθικό βασιλιά Κόδρο και από αυτόν συγγένευε με τον θεό Ποσειδώνα, ενώ η μητέρα του συνδέονταν με τον ένδοξο νομοθέτη και ποιητή Σόλωνα. Τα αδέρφια του Πλάτων ήταν ο Αδείμαντος, ο Γλαύκωνας και η Ποτώνη. Ετεροθαλή του αδερφός ήταν ο Αντιφώντας από τον δεύτερο γάμο της Μητέρας του. Συγγενικά του πρόσωπο ήταν ο Χαρμίδης και ο Κριτίας οι οποίοι πρωταγωνίστησαν στο διάστημα της αρχής των Τριάκοντα, μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, και άσκησαν επίδραση στην πρώιμη σκέψη του Πλάτωνα.

Η οικογένεια του – την οποίας αποφαίνονταν το αριστοκρατικό γένος – του κληροδότησε πολλές αρετές στην αγωγή των νεανικών του χρόνων, με αποτέλεσμα να τηρεί τα παραδοσιακά Ελληνικά ήθη και να επιδιώξει το πρωτείο της αρετής. Έλαβε παιδεία όμοια με εκείνους που προορίζονταν να αφοσιωθούν στα κοινά. Από μικρός αναμείχτηκε με την μάθηση της πολιτικής και των οικείων του, ενώ βοηθήθηκε πολύ από τον δεύτερο άντρα της μητέρας του, ο οποίος τον έφερε σε επαφή με τον Περικλή. Ο λόγος που στη συνέχεια αποφάσισε να αποσυρθεί από αυτόν τον κλάδο ήταν η συμπεριφορά των δύο παρατάξεων, της εξίσου αρνητική προς το πρόσωπο του Σωκράτη.

Η πρώτη του επαφή με τη φιλοσοφία έγινε με την παρότρυνση του Κρατύλου – δίπλα στον οποίο μαθήτευσε. Αποφαίνεται επίσης, μέσω των συγγραμμάτων του ότι είχε εντυπώσει σε πολλά έργα φιλοσόφων και ποιητών. Ο αληθινός του δάσκαλος όμως ήταν ο Σωκράτης δίπλα στον οποίο άλλαξε ολόκληρη η κοσμοθεωρία του Πλάτωνα. Λέγετε ότι ο Πλάτωνας ήταν είκοσι ετών όταν ήρθε σε επαφή με τον δάσκαλο του, ενώ ο Σωκράτης εξήντα. Οφείλουμε βέβαια να δυσπιστούμε, αφού για τη ζωή του Πλάτωνα, τουλάχιστον για να νεανικά του χρόνια, ελάχιστα στοιχεία υποστηρίζονται από την ιστορική βεβαιότητα. Η σχέση του ξεπερνούσε την απλή μαθητεία. Ο Σωκράτης μέσω της θυελλώδους σχέσης του, αποτέλεσε για τον Πλάτων θεμέλιο και κίνητρο στην σκέψης του. Ο Πλάτων εγκαταλείπει την ποίηση και τις πολιτικές φιλοδοξίες. Η Σωκρατική σκέψη ήταν η βάση του αυτοτελούς Πλατωνικού οικοδομήματος.

Μετά τον Θάνατο του Σωκράτη ο Πλάτων κατάφυγε μαζί με άλλους στα Μέγαρα, στον Ευκλείδη, ιδρυτή της Μεγαρικής (Εριστικής) σχολής. Εκεί έμεινε λιγότερο από έναν χρόνο και επέστρεψε στην Αθήνα, οπού ξεκίνησε μια σειρά από ταξίδια στην Αίγυπτο, Κυρήνη και Ιταλία. Κατά το ταξίδι του στην Ιταλία και τη Σικελία το 389, συνοδευμένος από τον Σπεύσιππο και Ξενοκράτη, ήρθε σε επαφή με τον άρχοντα της πόλης, τον στοχαστή Αρχύτα ο οποίος τον έφερε σε επαφή με τα Ορφικά και Πυθαγόρεια δόγματα. Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του κινδύνεψε να πουληθεί ως δούλος, παρόλα αυτά σώθηκε από τον πλούσιο Κυρηναίο Αννικερης ο οποίος τον εξαγόρασε έναντι του ποσού των τριάντα μων.

Στα 387π.Χ. ο Πλάτων ιδρύει την περίφημη σχολή του, την Ακαδημία. Πολλοί μαθητές συνέτρεξαν να γραφτούν από άλλες πόλης. Η Ακαδημία διέθετε γυμναστήρια,

χώροι παραδόσεων, αίθουσες κοινών συσσιτίων. Οι μαθητές επιλεγόμενοι με κριτήριο τις ικανότητες του, ασκούσαν στην διαλεκτική και αποκτούσαν κατάρτιση, που επέτρεψε στους περισσότερους να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην δημόσια ζωή των πόλεων.

Τα μεγάλα του έργα, *Συμπόσιο*, *Φαίδων*, *η Πολιτεία*, *ο Παρμενίδης*, λέγεται ότι γράφτηκαν στο διάστημα της ίδρυσης της Ακαδημίας μέχρι το δεύτερο ταξίδι του Πλάτωνα στη Σικελία.

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του επικεντρώθηκε στα κοσμολογικά και φυσικά του συγγράμματα καθώς και με τους Νόμους, την παρακαταθήκη του πάνω σε ζητήματα πολιτικής φιλοσοφίας. Το τελευταίο έτος την ζωής του – το οποίο αναφέρεται από το Διογένη Λαέρτιο, στο πρώτο της 108^{ης} Ολυμπιάδας, το 348-47 – πραγματοποίησε την *περίφημη περί του αγαθού* διάλεξη του.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε το 384 π.Χ. και πέθανε το 322 π.Χ σε ηλικία εξήντα τριών ετών, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Απολλόδωρου, όπως τους μαθαίνουμε από τον Διογένη τον Λαέρτιο. Χάρη στο μεγάλο αυτό φιλόσοφο έγιναν γνωστά τα Στάγειρα της Χαλκιδικής από τα οποία προέρχονταν ο Αριστοτέλης. Από πολύ μικρή ηλικία ήρθε σε επαφή με τον κόσμο της ιατρικής, καθώς περιστρέφονταν γύρω από το πατέρα του Ασκληπιάδη Νικόμαχο και «*καταβροχθίζοντας*» τα χιλιάδες βιβλία του, που διέθεταν στην βιβλιοθήκη του σπιτιού τους. Ορφάνευσε από τον πατέρα του σε μικρή ηλικία.

Στα δεκαεφτά του χρόνια ταξίδεψε στην Αθήνα, ώστε να μαθητεύσει στην Ακαδημία, τη σχολή του Πλάτωνα. Τα έργα του Πλάτωνα του ήταν ήδη γνώριμα και αυτός ήταν ένας από τους ισχυρότερους λόγους που επέλεξε την Ακαδημία από ένα πλήθος σχολών που υπήρχαν τότε στην Αθήνα. Όταν έφτασε εκεί δεν ήρθε σε άμεση επαφή με τον Πλάτωνα – καθώς εκείνος απουσίαζε στο δεύτερο από τα τρία ταξίδια που πραγματοποίησε στην Σικελία. Αυτό ήταν θετικό καθώς είχε την ευκαιρία να δεχτεί εκείνη την επίδραση που έπρεπε, ώστε να ανταποκριθεί στην δική του ψυχοσύνθεση, την θετική και επιστημονική και λιγότερο την ποιητική. Παρόλα αυτά στάθηκε αρκετά τυχερός αφού ήρθε σε επαφή με χαρισματικές προσωπικότητες όπως ο Εύδοξο και η Κνίδο οι οποίοι παρέδιδαν μαθήματα στην Ακαδημία. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος, γεωγράφος και η προσωπικότητα του προσέελκυσε το βλέμμα του Πλάτωνα ο οποίος δεν δίστασε να του εμπιστευτεί την διεύθυνση της Ακαδημίας σε ένα από τα ταξίδια του.

Ήρθε σε επαφή με τον Πλάτωνα δυο χρόνια αργότερα αφού έφτασε στην Αθήνα. Το ηλικιακό χάσμα ήταν μεγάλο καθώς ο Πλάτωνας είχε περάσει τα εξήντα ενώ ο Αριστοτέλης μόλις πλησίαζε τα είκοσι. Παρόλα αυτά ο Πλάτωνας αντιλήφθηκε αμέσως τις αρετές και την οξύνοια που διακατείχε ο λαμπρός νέος και του έδωσε τα παρατσούκλια «*ο Νους*» και «*αναγνώστης*».

Στην Ακαδημία έμεινε είκοσι χρόνια. Αφού συμπλήρωσε τις βασικές σπουδές του ξεκίνησε να διδάσκει. Ο εκρηκτικός του χαρακτήρας τον έφερε πολλές φορές σε αντιπαραθέσεις με τους συναδέλφους του, τον Ηρακλείδη, τον Σπεύσιππο, τον Ξενοκράτη καθώς και τον Πλάτωνα. Ήταν η βαθιά του πίστη ότι οι δικές του απόψεις βρίσκονταν πιο κοντά στην αλήθεια και ότι γνώρισμα του αληθινού φιλόσοφου είναι να

έχει το κουράγιο να αναιρεί ακόμα και τις πιο προσωπικές του απόψεις εν ενόψει της αλήθειας. Αυτές οι απόψεις τον ωθούσαν στην σκληρή κριτική η οποία του απέφερε περισσότερους εχθρούς και λιγότερους φίλους. Στο πέραςμα του χρόνου βέβαια η στάση του Αριστοτέλη απέναντι στις ιδέες των άλλων προσδιοριζόταν από μεγαλύτερη κατανόηση. Αυτό γινόταν αντιληπτό και στα μετέπειτα έργα του.

Μετά τον θάνατο του Πλάτωνα το 347π.Χ. την διεύθυνση της Ακαδημίας ανέλαβε ο Σπεύσιππος και ο Αριστοτέλης εγκατέλειψε την σχολή και την Αθήνα. Ταξιδεύει στην Άσσο της Μ. Ασίας μετά από πρόσκληση του φίλου του Ερμία, του τυράννου του Αταρνέα. Την περίοδο αυτή διαμορφώνει την προσωπική του φιλοσοφική κοσμοθεωρία. Απορρίπτει την θεωρία των ιδεών και διατυπώνει δικές του θεωρίες για την διαλεκτική, την τέχνη του λόγου και την επιστημονική απόδειξη καθώς πραγματοποιεί τα πρώτα του βήματα για την αναζήτηση του τελικού σκοπού των φυσικών φαινομένων και της ανθρώπινης ζωής. Επιπλέον την περίοδο εκείνη στην Άσσο γνώρισε τον Θεόφραστο όπου έγινε ο πιστός του μαθητής και συνεργάτης και στη συνέχεια τον ακλούθησε στην Μακεδονία το 342-345. Εκεί ο Αριστοτέλης ανέλαβε να αναμορφώσει τον δεκαετήχρονο τότε Αλέξανδρο, διάδοχο του θρόνου χρησιμοποιώντας κατά κύριο λόγο τα ομηρικά έπη.

Όταν επέστρεψε στην Αθήνα, την πόλη που θεωρούσε δεύτερη πατρίδα του, ταυτόχρονα με την έρευνες του ξεκίνησε να διδάσκει στο *Λύκειο*, το δημόσιο γυμναστήριο στο Λυκαβηττό και όχι στην Ακαδημία όπου εκείνη την περίοδο της διεύθυνε ο Ξενοκράτης. Αργότερα, ο Θεόφραστος ίδρυσε σχολή του διαφύλαττε και πρόβαλλε τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, στην στοά του Λυκείου και πήρε το όνομα Περίπατος. Πέρασε δώδεκα χρόνια στην Αθήνα, τα οποία ήταν όλα απερίσπαστης δουλειάς. Εκείνο το διάστημα σύνθεσε το σημαντικότερο μέρος των *«Πολιτικών»* του, ενώ παράλληλα έγραφε σημαντικό μέρος από τα *«Μετά τά φυσικά»* του, το βιολογικού περιεχομένου έργο *«Περί ζώων γενέσεως»*, τα *«Ηθικά Νικομάχεια»*.

Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323π.Χ. η Αθήνα είχε αρχίσει να γίνεται αφιλόξενος τόπος για τον Αριστοτέλη και για όσους κατάγονταν από διαφορετική περιοχή. Ο ίδιος δεν άργησε να κατηγορηθεί για ασέβεια, με αφορμή ένα ποίημα που είχε γράψει για τον φίλο του Ερμία, ο οποίος δεν βρισκόταν εν ζωή τότε. Το «έγκλημα» του ήταν ότι το ποίημα είχε μορφή παιάνα, τον παραδοσιακού ύμνου στον θεό Απόλλωνα και το απόνειμε σε έναν θνητό. Ήταν φανερό ότι έπρεπε να εγκαταλείψει την Αθήνα για δεύτερη φορά. Δεν επέστρεψε όμως στην Αθήνα αλλά στην Χαλκίδα στο σπίτι της μητέρας του, όπου πέθανε ένα χρόνο μετά.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε την Αθήνα μια «πάγκαλη» πόλη – πολύ όμορφη – αλλά έκρυβε μια ασχήμια από τις πιο σιχαμένες που υπήρχαν, κάνοντας βέβαια δριμύ υπαινιγμό στους συκοφάντες οι οποίοι ήταν πολλοί και δεν απουσίαζαν ποτέ.

ΓΟΡΓΙΑΣ

Ο Γοργίας έζησε ανάμεσα στο 485 - 380 π.Χ. περίπου μετά τον θάνατο του Σωκράτη. Έζησε μια άνετη, σφόδρα και χωρίς καταχρήσεις ζωή, όπως φημολογείται. Δεν παντρεύτηκε ποτέ. Έφτασε στην Αθήνα – από την Κάτω Ιταλία – περίπου στα 427 π.Χ. σε μεγάλη ηλικία. Στο ταξίδι του αυτό έπρεπε να πείσει στους Αθηναίους να συμμαχήσουν με τους Λεοντίνους, οι οποίοι παρασύρονταν από τον Τισία, που εμφανώς υποστήριζε τις Συρακούσες. Κατάφερε όμως με τον επιβλητικό και εντυπωσιακό του λόγο να πείσει τους Αθηναίους και μάλιστα εξέφραζαν μεγάλο θαυμασμό σεβασμό προς το πρόσωπο του. Χάρη στο ύφος και τα λεγόμενα του θεωρήθηκε ο Γοργίας ως δεινός ρήτορας και μεγάλος δάσκαλος του λόγου.

Οι σημαντικότεροι μαθητές του ήταν ο Ισοκράτης, ο Θεσσαλός Μένων¹¹ και ο Πρόξενος¹². Υπήρχαν και πολλές επιθέσεις εναντίων του. Μερικοί από αυτούς ήταν ο Αντισθένης¹³ μέσα από το έργο του «*Αρχέλαος η περί βασιλείας*», ο Αριστοφάνης, ο Πρόδικος ο οποίος ήρθε σε ανοιχτή ρήξη μεταξύ του και ο Θρασύμαχος κατηγορώντας τον ότι αντέγραψε τον ιστορικό Μέλησαγόρα¹⁴. Παρόλα αυτά ο Γοργίας έφτασε ψηλά και έγινε γνωστό πρόσωπο. Ο Πλάτωνας ήταν ένας απ' των πολλών που αναγνώριζαν την αξία του.

Αναφέρετε ότι τη μεγάλη φήμη του ο Γοργίας την οφείλει στην ρητορική του τέχνη την οποία κατ' ουσίαν δημιούργησε. Λέγετε μάλιστα ότι έγραψε και σύγγραμμα Τέχνης. Νέος είχε πάρει μαθήματα από τον Τισία. Ποικιλότροπα, ωστόσο επικρίθηκε για τα «*γοργίεια σχήματα*» που εισήγαγε στον λόγο του, όπως τα ισόκωλα, τα πάρισα, τις αντιθέσεις, τα ομοιοτέλευτα. Τα σχήματα αυτά «*χάρισαν*» στον πεζό λόγο εξίσου επιτηδευμένο και καλλιεργημένο περιεχόμενο με τον ποιητικό. Στον «*Επιτάφιο*» συναντάμε τέτοια σχήματα. Πιο συγκεκριμένα η ενασχόληση του με την τέχνη της ρητορικής τον βοήθησε στη συγγραφή του βιβλίου «*Περί τοῦ μή ὄντος*», στο οποίο υποστηρίζονται ότι τίποτα δεν υπάρχει, ότι ακόμα και αν υπήρχε κάποια πραγματικότητα, ο άνθρωπος δεν θα ήταν σε θέση να τη γνωρίσει και ότι ακόμα και αν κάποιος τη γνώριζε, δεν θα ήταν σε θέση να μεταδώσει αυτή τη γνώση στους άλλους. Αυτή του η άρνηση απορρίπτει όλες τις απόπειρες για την προσέγγιση της αλήθειας.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΓΟΡΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΠΙΘΟΥΣ

Ο Σωκράτης και ο Γοργίας καθώς συναντιούνται σε κοινό χώρο ξεκινάει να διαδραματίζεται ένας διάλογος μεταξύ τους περί ρητορικής και πειθούς.

Ο Σωκράτης ρωτάει να μάθει από τον σοφιστή Γοργία ποια είναι η δύναμη της τέχνης του, τι επαγγέλλεται και τι διδάσκει. Ο Γοργίας υποστηρίζει ότι είναι γνώστης της ρητορικής τέχνης και ότι μπορεί να την μεταδώσει σε οποιονδήποτε. Ο Σωκράτης αναρωτιέται πιο είναι το αντικείμενο της γνώσεως που κατέχει και διδάσκει ο Γοργίας και εκείνος του απαντάει πως αντικείμενο της γνώσεως του είναι οι λόγοι. Βέβαια όλοι οι τεχνίτες χρησιμοποιούν τον λόγο στο επάγγελμα τους όπως οι γιατροί, οι μουσικοί και

¹¹ Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις* II VI, 21

¹² Ξενοφώντος, *Κύρου Ανάβασις*, II 6 16

¹³ Αθηναίου, *Δειπνόσοφισταί*, V 220 d

¹⁴ Κλήμεντος, *Στρωματείς* VI 26

άλλοι. Ο Γοργίας ακούγοντας τα λεγόμενα του Σωκράτη επεξηγεί πως στη ρητορική δεν υπάρχει κάποια χειρονακτική εργασία, όπως στα επαγγέλματα που προαναφέρθηκαν και ότι *«ολόκληρη η πράξη και η ισχύς πραγματοποιείται με τα λόγια»*¹⁵. Ο Σωκράτης αποκρίνεται ότι υπάρχουν επαγγέλματα, όπως τα μαθηματικά που δεν εμπλέκεται η χειρονακτική εργασία, επομένως, γιατί η ρητορική αποκτά κύρος χρησιμοποιώντας τα λόγια και ποιο είναι το αντικείμενο των λόγων του. Ο Γοργίας απαντάει *«τα σπουδαιότερα και ωραιότερα πράγματα»*¹⁶. Αυτό όμως είναι μια αξιολογική κρίση του αντικειμένου της ρητορικής τέχνης, και όχι καθορισμός του γνωστικού της πεδίου. Σίγουρα και ο γιατρός θα έλεγε το ίδιο για την δικιά του τέχνη. *«Ποιο αγαθό είναι για τους ανθρώπους σπουδαιότερο από την υγεία;»*¹⁷. Ποιο είναι λοιπόν, ρωτάει ο Σωκράτης, αυτό το αγαθό που γνωρίζει και διδάσκει ο ρήτορας, που είναι το σημαντικότερο από όλα τα ανθρώπινα; *«Το μέγιστο αγαθό και αίτιο ελευθερίας για τους ίδιους τους ανθρώπους, και συνάμα αίτιο του να εξουσιάζει κάποιος τους άλλους στην πόλη του, η δυνατότητα να πείθεις με τα λόγια»*¹⁸.

Σύμφωνα με τον Γοργία η πειθώ είναι η μέγιστη ικανότητα που μπορεί να έχει κάποιος. Σύμφωνα με τα τότε δεδομένα, όπου ο λαός είχε μεγάλες ελευθερίες ως προς την έκφραση εφόσον ο κάθε Αθηναίος πολίτης μπορούσε να πάρει το βήμα στην εκκλησία του δήμου και να εκφράσει την άποψη του. Από τη στιγμή που ο άρχοντας σε μια δημοκρατική κοινωνία δεν μπορούσε να εξουσιάζει τον λαό επικαλούμενος δύναμη, ικανότητα ή δικαίωμα εξουσίας *ελέω θεού* ή λόγω της καταγωγής του, και ο κάθε Αθηναίος ανεξάρτητα από μόρφωση, καταγωγή ή επάγγελμα είχε τη δύναμη να επιλέγει και να ψηφίζει για τα θέματα της πόλης του και έτσι να καθορίζει ποιος θα διαχειριζόταν τα ζητήματά της, η ικανότητα στην πειθώ έγινε καίριας σημασίας για τον κάθε επίδοξο πολιτικό ηγέτη. Εκείνη η περίοδος θεωρήθηκε ακμή για την ανάπτυξη του ρητορικού λόγου και την άνθηση της σοφιστικής, ανοίγοντας και οι πρώτες σχολές. Βέβαια τότε αναπτύχθηκε η δημαγωγία και ο λαϊκισμός οι οποίοι είχαν ως σκοπό την καθοδήγηση των πολιτών στους δικούς τους σκοπούς και να πραγματώσουν τις δικές τους φιλοδοξίες.

Ο Γοργίας ως μεγάλο όπλο του για την άσκηση εξουσίας χρησιμοποίησε την τεράστια δύναμη της πειθούς μέσα από το κείμενο του *«Ελένης Εγκώμιον»*, όπου ο ρήτορας περιγράφει την «κατοχή της πειθούς» σαν εξαναγκασμό *«Αυτός που έπεισε αδικεί ως να εξανάγκασε, αυτή δε [η ωραία Ελένη] που πείστηκε ως να εξαναγκάστηκε από λόγο, μάταια αποκτά κακή φήμη»*. Αυτό που συμπεραίνουμε είναι ότι η ρητορική δημιουργεί πειθώ. Ο Γοργίας προσθέτει ότι η ρητορική είναι ικανή για ένα πράγμα μόνο: για να δημιουργεί πειθώ στην ψυχή του ακροατηρίου και εν τέλει καταλήγει εκεί που τον οδηγεί ο Σωκράτης στην πρακτική χρήση της ρητορικής. Λέει λοιπόν ότι η ρητορική είναι τέχνη των δικαστηρίων και της εκκλησίας του δήμου και σκοπό έχει το δίκαιο και το άδικο. Χαρακτηριστικό της πειθούς όμως είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μεταδώσει και κάτι που δεν είναι αλήθεια. Γνώση και πίστη είναι διαφορετικά πράγματα, και ενώ η γνώση μπορεί να είναι μόνο αληθινή (αλλιώς δεν είναι γνώση), η πίστη μπορεί να είναι ψευδής. Η δύναμη της πειθούς, λοιπόν, μπορεί να παρέχει γνώση, μπορεί όμως να παρέχει και πίστη χωρίς γνώση. Ο Σωκράτης παίρνει το

¹⁵ Πλάτων, Γοργίας 450b

¹⁶ Πλάτων, Γοργίας 451d

¹⁷ Πλάτων, Γοργίας 452a

¹⁸ Πλάτων, Γοργίας 452d

λόγο και αναφέρει ότι δεν καταλαβαίνει τον λόγο της ρητορικής. Ο ρήτορας μπορεί να αναλάβει με την πειθώ του και καθήκοντα για τα οποία δεν είναι αρμόδιος, μπορεί να πείσει δηλαδή για όλα τα θέματα της πόλης (πέραν της ηθικής), καλύτερα ακόμα και από έναν ειδικευμένο επαγγελματία. Αποφαινεται ότι ο Γοργίας δεν ισχυρίζεται καν ότι ο στόχος του ρήτορα είναι να διδάξει το καλό, παρά μόνο να χρησιμοποιεί την πειθώ για να ξεγλιστράει από δύσκολες περιπτώσεις (όταν βρίσκεται κατηγορούμενος) ή για να κερδίζει δύναμη και φήμη με την επιρροή του. Αναγνωρίζει όμως ότι ένας ρήτορας θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την τέχνη του για να κάνει κακό. Αναγνωρίζει επίσης και ένα όριο στη δύναμη της ρητορικής πειθούς. Ο ρήτορας μπορεί να πείσει καλύτερα από τον ειδικό σε κάποιο θέμα, αλλά μόνο εκείνους που δεν γνωρίζουν.

Άρα, ανακεφαλαιώνει ο Σωκράτης, κάποιος που δεν γνωρίζει για ένα αντικείμενο μπορεί να πείσει όσους δεν γνωρίζουν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα από κάποιον που γνωρίζει.

Αυτό που ουσιαστικά πρότασε ο Γοργίας είναι να μπορεί να πείσει τους αδαείς να πιστέψουν κάτι που είναι αναληθές, το παρουσιάζει σαν μεγάλη δύναμη και απόδειξη ανωτερότητας από τις άλλες τέχνες. ο ρήτορας λειτουργεί παρασιτικά, παριστάνοντας ότι ξέρει όσα δεν ξέρει, και μένει στην δικιά του κρίση το αν θα χρησιμοποιήσει τη δύναμη πειθούς του προς όφελος της πόλης ή αποκλειστικά για το δικό του συμφέρον. Ο Γοργίας στο σημείο αυτό του διαλόγου φαίνεται να κάνει πίσω, αφού αν ακολουθούσε μέχρι τέλους τον συλλογισμό του, θα έπρεπε να παρουσιάσει ξεκάθαρα τον ρήτορα σαν τον ανήθικο πολιτικό που δεν τον ενδιαφέρει ούτε η αλήθεια ούτε η δικαιοσύνη ούτε το καλό της πόλης, αλλά μόνο η δικιά του «καλή ζωή», η φήμη και το συμφέρον του. Είναι ίσως αυτή η δίψα για αναγνώριση, το ότι θέλει να έχει καλή φήμη, που τον κάνει να μη λέει αυτά που σκέφτεται, αυτά που προκύπτουν από όσα είπε, καταδικάζοντας τώρα την άδικη χρήση της πειθούς, για να οδηγηθεί τελικά στην παραδοξολογία. Πρέπει, λοιπόν, ο ρήτορας, παραδέχεται ο Γοργίας, να είναι δίκαιος. Άρα, πρέπει να ξέρει τα δίκαια και τα άδικα, και να θέλει να πράττει τα δίκαια. Ο γνώστης της ρητορικής, λοιπόν, δεν θα μπορούσε ποτέ να αδικήσει.

Η ρήξη του Σωκράτη και του Γοργία φαίνεται να στηρίζεται στις διαφορετικές απόψεις σχετικά με τη χρήση της πειθούς. Ο Σωκράτης πίστευε ακλόνητα ότι μέσα από την πειθώ πρέπει να αναδεικνύεται η αλήθεια. Ότι ο λόγος δεν πρέπει να είναι απλά πιστευτός αλλά αληθινά πειστικός¹⁹. Ο καλός ρήτορας, επομένως και η καλή ρητορική πρέπει να καθιστά τον πειστικό λόγο αληθινό, συμβάλλοντας άμεσα στη σωστή διαπαιδαγώγηση των πολιτών. Προσθέτει ότι μέσω του ψεύτικου ρήτορα, και της ψευδής ρητορικής προσφέρετε στους πολίτες η παρόρμηση και ευχαρίστηση της ηδονής παράγοντας το ατομικό συμφέρον. Από την άλλη ο Γοργίας φαίνεται να έχει την αλήθεια ως δευτερεύουσα σημασία σε σύγκριση με την επιδεξιότητα του ρήτορα σχετικά με τη σύνδεση του λόγου. Πίστευε ότι στόχος δεν ήταν να φανεί η αλήθεια αλλά μια δίκαιη και σωστή ετυμηγορία.

¹⁹ Πλάτωνας, Γοργίας, 503e-504e. Barney, R. 2010:114. Πβ. Τριαντάρη, Σ. Α. 2014:385

ΣΟΦΙΣΤΕΣ

Στις αρχές του 5^{ου} αιώνα έκαναν την εμφάνιση του οι σοφιστές. Ήταν εμπνευσμένοι στοχαστές με εγκυκλοπαιδική γνώση, με οξύ και ανήσυχο πνεύμα. Δίδασκαν την σύνεση και την επιστήμη, γνώριζαν μαθηματικά, γραμματική, μυθολογία, φιλοσοφία της θρησκείας και ιστορία του πολιτισμού. Πίστευαν ιδιαίτερα στην αξία της παιδείας και την αγωγή. Έστρεψαν το ενδιαφέρον τους προς τον άνθρωπο, την κοινωνία και τον πολιτισμό ως πρώτοι ανθρωπολόγοι και κοινωνιολόγοι.

Γνώριζαν την έντεχνη χρήση του λόγου, δηλαδή την ρητορική, που την ανέδειξαν σε τέχνη της πειθούς και του επιχειρήματος. Καλούσαν τους νέους να μαθητεύσουν κοντά του και τους υπόσχονταν να τους κάνουν καλύτερους. Όχι βέβαια ως προς το ανθρώπινο ιδεώδες γιατί οι σοφιστές ήταν σκεπτικιστές και πραγματιστές. Μόνη φιλοδοξία τους ήταν να ετοιμάσουν τους μαθητές τους, για να επιτύχουν στην πολιτική ζωή και να γίνουν κύριοι της εξουσίας. Δεν ενδιαφέρονταν να εντυπώσουν σταθερές αρχές στο νου των μαθητών τους αλλά ήθελαν να τους κάνουν ικανούς στην ρητορική, γιατί αυτή θα τους έκανε κύριους των συγκρούσεων.

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα δεν υπάρχει απόλυτη αλήθεια, «*πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος*»²⁰. Αυτό που φαίνεται σωστό σε έναν άνθρωπο ή σε μία πολιτεία είναι ισχύει μόνο για αυτούς. Ο όρος «σοφιστές» αρχικά δεν είχε καμία αρνητική σημασία. Σοφός σημαίνει συνετός και γνώστης (Savant). Με τον καιρό οι σοφιστές παρουσίαζαν στο κοινό, ότι αυτό που τους ενδιέφερε ήταν η άνοδος στα υψηλά αξιώματα για προσωπικό όφελος και όχι αυτό που ήταν πραγματικά σωστό και ηθικό. Δεν ανακαλύπτουμε σε αυτούς καμία επιστημονική ή φιλοσοφική ανησυχία. Η διαλεκτική στα χέρια τους μετατρέπονταν σε ρητορική και εριστική, δεν είχαν καμία ανησυχία για την αλήθεια, σημασία είχε μόνο η επιτυχία. Από εκεί και πέρα η ιδιότητα του σοφιστή άρχισε να αποκτά αρνητική σημασία.

Για τον Πλάτωνα το όνομα «σοφιστής» είχε προσβλητική σημασία. Η κόντρα ανάμεσα σε σοφιστές και φιλόσοφους ήταν φανερή άλλωστε. Η σοφιστική επομένως θεωρήθηκε μια μορφή της διαλεκτικής, που αδιαφορώντας για την αλήθεια, τοποθετήθηκε στην υπηρεσία των συμφερόντων εκείνου που την ασκούσαν και ήταν πρόθυμη να αποδείξει τα υπέρ μια θέσης, ενώ προηγουμένως είχε αποδείξει τα κατά.

²⁰ Πλ. Θεατ. 169d-171e

ΣΤΩΙΚΟΙ

Η στωική φιλοσοφία ξεκίνησε να αναπτύσσεται περίπου από τον 4^ο αιώνα π. Χ. μέχρι τον 2^ο αιώνα μ. Χ. Η ταξινόμηση τους γίνεται συνήθως σε τρεις περιόδους: στην αρχαία, την μέση και την νεότερη Στοά. Εξέχουσες προσωπικότητες οι οποίες καταχωρούνται ως μέλη της στοάς ήταν ο Ζήνων ο Κιτιεύς, ο Κλεάνθης από την Άσσο της Τρωάδας, ο Χρύσιππος από την Κιλικία, ο Παναίτιο, ο Ρόδιο, ο Ποσειδώνιο, ο Σενέκα και ο Μάρκος Αυρήλιος. Οι «Στωικοί» ή «φιλόσοφοι της Στοάς» ονομάστηκαν έτσι επειδή οι μαθητές του Ζήνωνος συχνά παρακολουθούσαν τις παραδόσεις του στην «Ποικίλη Στοά» η οποία ήταν διακοσμημένη με εικόνες.

Η εξέλιξη των στωικών είναι σε μεγάλο βαθμό άγνωστη σε εμάς αφανώς γιατί μεσολαβεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και αφετέρου τα συγγράμματα του Σενέκα, του Επίκτητου και του Μάρκου Αυρηλίου που έφτασαν στα χέρια μας είναι λίγα και οι ιδέες τους είναι έμμεσες. Για την μελέτη τους, οι μελετητές «πατούν» σε κάποιες βασικές αρχές που ανέπτυξαν όπως είναι η αρετή και η απάθεια, η ειμαρμένη και η ελευθερία, η φύση και η συμπάθεια. Η αρετή για αυτούς ήταν ο μοναδικός δρόμος για να νιώσει κανείς το αίσθημα της ηρεμίας, της γαλήνης και της αταραξίας, ενώ οι ηδονές τους απομάκρυναν από τέτοιου είδους θεμιτές έννοιες. Η αρετή εμπειρείχε την αυτάρκεια, την αυτονομία, την αυτοτέλεια, υπήρχε για τον ίδιο της τον εαυτό και μόνο και όχι εξαιτίας του φόβου, της ελπίδας η κάποιου άλλου εξωτερικού παράγοντα. Αν και της απέδιδαν την απόλυτη αξία, εν τούτοις δεν έφταναν σε κάποιο είδος ηθικού φανατισμού, στο πλαίσιο του οποίου κάθε μορφής κακίας ήταν ανεπίτρεπτη. Αντιθέτως, θεωρούσαν ότι το κακό μπορεί να αποβεί ωφέλιμο αν οδηγούσε τον άνθρωπο προς την αρετή. Έπρεπε βέβαια ο άνθρωπος να εξετάσει τα πράγματα συνολικά, από κάθε δυνατή οπτική γωνία και όχι μεμονωμένα. Φημολογείται, ότι η δημιουργία της Στοάς απονεύμετε στον Χρύσιππο, ο οποίος υποστήριζε ότι η κακία είναι απαραίτητη, εφόσον χωρίς αυτή οι άνθρωποι δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν της σημασία της σπουδαιότητας της αρετής. Πολλές φορές εκτιμάμε ένα πράγμα, εφόσον το δούμε δίπλα στο αντίθετο του, παραδείγματος χάρη η λαμπρότητα και η τελειότητα της αρετής αναδεικνύονται με μεγαλύτερη σαφήνεια και με πιο εντυπωσιακό τρόπο, αν αντιπαραβληθούν προς την ατέλεια και τις αρνητικές όψεις της αντίστοιχης κακίας.

Εκτός από την αρετή και την κακία που αποτελούν τους δύο διαφορετικούς πόλους εκδηλώνονται και άλλες καταστάσεις όπως η φτώχεια και η ευπορία, η ζωή και ο θάνατος, η αρρώστια και η υγεία, η φτώχεια και η αλαζονεία. Αυτές οι αντίθετες έννοιες δεν αποτελούν καμία θετική ή αρνητική αξία αλλά χαρακτηρίζονται από τους στωικούς με τον όρο «αδιάφορα». Αυτές οι έννοιες μπορούν να χαρακτηριστούν είτε ενάρτετες και να αποκτήσουν θετική σημασία, είτε κακίες και να αποκτήσουν αρνητική σημασία αναλόγως από το πόσο βοηθητικές μπορούν να γίνουν προς εμάς σε διάφορες καταστάσεις της ζωής μας και βέβαια από αυτό θα επιλέξει να ακολουθήσει κάποιος. Συμβαίνει όμως οι άνθρωποι να προτιμούν ορισμένες από τις διάφορες αυτές καταστάσεις έναντι άλλων. Το ανεπίτρεπτο, ωστόσο, είναι να επαναπαυθεί και να υποδουλωθεί κανείς την αρχική προτίμηση του προς αυτές τις καταστάσεις και να ξεπουλήσει την αξιοπρέπεια του και την ψυχή του ολόκληρη. Κανένα αγαθό δεν πρέπει να συντηρείται από τον άνθρωπο, αν δεν εξασφαλίζει την ηθική ακεραιότητα του. Οι στωικοί πυροδοτούσαν στους ανθρώπους την έντιμη εξαγωγή του βίου.

Ο Επίκτητος ανέφερε ότι μπορεί να πεθάνει, να φυλακιστεί, να εξοριστεί αλλά μόνο σωματικά γιατί η θέληση του θα παραμείνει αλώβητη, που ούτε ο Δίας δεν θα μπορέσει να την καταβάλει. Είχε φτάσει στην πλήρη «αδιαφορία», η οποία τον βοηθούσε να ξεπεράσει τις πιο επώδυνες καταστάσεις, διατηρώντας την ψυχική του αταραξία και την γαλήνη που του εξασφάλιζαν την ευτυχία. Είχε ξεπεράσει κάθε συναισθηματισμό, είχε χειραφετηθεί από τις εγκόσμιες επιθυμίες, είχε απελευθερωθεί από τα πάθει του. Τα πάθει θεωρούνταν μια αφύσικη κίνηση της ψυχής, μια ορμή πλεονασμού που απέτρεπαν τον άνθρωπο να κρίνει τη σωστή του θέση μέσα στην κοινωνία.

Οι Στωικοί διέκριναν δύο αρχές στο σύμπαν. Η μία ήταν το «Ποιούν» ο θεός, η ενεργητική που ταυτίζονταν με τον λόγο και η άλλη ήταν το «πάσχον», η παθητική που ταυτίζονταν με την αδιαμόρφωτη ύλη. Ο θεός δημιούργησε τον κόσμο και επενεργώντας πάνω στην ύλη, διαμορφώνει τα όντα που συγκροτούν την φυσική πραγματικότητα. Ο θεός όμως δεν διαμόρφωσε τον κόσμο για να μείνει έξω από αυτόν. Οι Στωικοί ισχυρίζονται ότι διαπερνά ολόκληρο τον κόσμο και γίνεται έναν με αυτόν, αποτελώντας συνεκτικό ιστό της πολύμορφης φύσης. Χάρη στη δύναμη αυτής της θείας αρχής του λόγου, το σύμπαν διέπετε από την αρχή της συμπάθειας σύμφωνα με την οποία τα όντα αντιδρούν το ένα πάνω στο άλλο. Έτσι, καθώς, βάσει της αρχής της συμπαθείας, διαδοχικά το ένα εγκόσμιο ον επηρεάζει το άλλο, είναι δυνατόν να μεταφερθεί η ενέργεια από το πιο μακρινό αστέρι του ουρανού στο πιο τελευταίο πράγμα της γης και να το επηρεάσει²¹.

Τέλος οι στωικοί φιλόσοφοι στοχάστηκαν και θεώρησαν την εναρμόνιση του ανθρώπου με τη φύση. Επρόκειτο για έναν σημαντικό στόχο της ζωής. Ο στόχος αυτός δεν ήταν μακριά από τους ανθρώπους ούτε χρειάζονταν χρονική διάρκεια και ωρίμανση. Η εναρμόνιση μπορεί να επιτευχθεί σε κάθε στιγμή αφού είναι κάτι το εγγενές προς την δική του, την ανθρωπινή του φύση.

ΕΥΓΛΩΤΕΙΑ

Καθημερινά στη ζωή μας ερχόμαστε σε επαφή με ανθρώπους οι οποίοι έχουν έμφυτο το χάρισμα του λόγου. Αυτοί, είναι άνθρωποι οι οποίοι δεν διαθέτουν τις στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις, κι όμως διαθέτουν μια φυσική ευγλωττία, με αποτέλεσμα να μπορούν να γοητεύσουν και να πείσουν τον οποιοδήποτε.

Η εκφώνηση του λόγου, η αγόρευση σε ακροατήριο, η φυσική ευγλωττία θεωρούνταν ανέκαθεν χάρισμα εξαιρετικό που προκαλούσε θαυμασμό. Έχει χαρακτηριστεί από τον Όμηρο ένα θεϊκό χάρισμα αντάξιο της ομορφιάς και της σύνεσης, όπως επίσης στα Ομηρικά έπη δεν έλειπε σχεδόν ποτέ από τις εξοχές αγορεύσεις. Επομένως, αν ήθελε κάποιος να θεωρείται ιδανικός ήρωας εκείνη την εποχή έπρεπε να είναι «*μύθων τε ῥήτηρ ἔργων τε πρηκτῆρ*»²² δηλαδή να διαπρέπει με τον λόγο στην αγορά όπως με τα ανδραγαθήματα στον πόλεμο.

Την φυσική ρητορεία την συναντάμε και σε έργα ποιητών όπως ο Σόλων και Πίνδαρος, αλλά και σε αγορεύσεις ιστορικών προσώπων στο έργο του Ηρόδοτου. Το δημοκρατικό πολίτευμα, που βασικό του χαρακτηριστικό ήταν η «*ίσηγορία*» (ισότητα

²¹ Θ. Πελεgrίνη, Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας

²² Ίλ. Ι, 443

στο δικαίωμα του λόγου), έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς να αξιοποιήσουν το φυσικό τους τάλαντο. Τη γενική εκτίμηση για την έμφυτη αυτήν ικανότητα επισημαίνουν ονόματα όπως Αρισταγόρας, Ευαγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας. Σε όλες όμως αυτές τις περιπτώσεις οι αγορεύσεις, οι λόγοι, είναι προϊόντα φυσικής ρητορείας, φυσικό χάρισμα λίγων προνομιούχων. Δυο από τους φυσικούς ρήτορες ήταν επίσης ο Θεμιστοκλής και Περικλής οι οποίοι έγραφαν οι ίδιοι τους λόγους που εκφωνούσαν.

Βέβαια υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην ευγλωττία και συστηματική ρητορεία εφόσον η συστηματική ρητορεία δεν αρκεί στη φύση αλλά απαιτεί γνώση κανόνων και μελέτη. Η απόσταση αυτή διανύθηκε, όπως φαίνεται, στη Σικελία, όταν καταλύθηκαν εκεί οι τυραννίδες και επικράτησαν δημοκρατικά πολιτεύματα. Το πλήθος των αστικών δικών που ακολούθησαν, για την ανάκτηση περιουσιών που είχαν σφετερισθεί οι τύραννοι, ευνόησε την ανάπτυξη της δικανικής ρητορείας. Ο Συρακόσιος Κόραξ και ο επίσης Συρακόσιος μαθητής του Τισίας είναι οι δημιουργοί και διδάσκαλοι της συστηματικής πλέον ρητορικής. Σ' αυτούς οφείλεται η διαίρεση του ρητορικού λόγου σε μέρη και η χρήση των «εικότων», των πιθανών λογικών επιχειρημάτων, στην υποστήριξη των δικαστικών υποθέσεων. Ένας από τους δύο, το πιο πιθανόν ο Τισίας, έγραψε και το πρώτο εγχειρίδιο ρητορικής με τον τίτλο «*Τέχνη*». «*Τέχνη*» προφανώς χαρακτηρίζεται η ρητορική, κάτι που θα αμφισβητήσει αργότερα η αυστηρή Πλατωνική κριτική.

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΉ

Η διαλεκτική χαρακτηρίζεται ένα από τα όπλα του Σωκράτη, το οποίο χρησιμοποιούσε για να εκμαιεύσει μέσω του διαλόγου, από τον συνομιλητή του τα επιθυμητά συμπεράσματα. Ο Σωκράτης στόχευε επιπλέον μέσω της διαλεκτικής να βοηθήσει τον συνομιλητή του να φτάσει στην αλήθεια, καθώς και να μορφώσει τον ίδιο αλλά και το κοινό που τους παρακολουθούσε. Η σωκρατική διαλεκτική ήταν μια σταδιακή διαδικασία με πρώτο βήμα να αναιρέσει τα λεγόμενα του συνομιλητή του και στη συνέχεια να εισάγει ένα νέο συμπέρασμα, μια νέα προσέγγιση της αλήθειας. Αρχικά παριστάνοντας ότι είχε άγνοια των πραγμάτων, ζητούσε την παράθεση των απόψεων του συνομιλητή του και αφού αυτός ολοκλήρωνε τον θεμελιωμένο συλλογισμό του, ο Σωκράτης πραγματοποιούσε απλές ερωτήσεις, κάνοντας τον να φτάσει στην ακραία συνέπεια των θέσεων του που υποστήριζε ώστε να αποκαλυφθεί η σαθρότητα των επιχειρημάτων που χρησιμοποίησε. Έπειτα συνεχίζοντας με ερωτήσεις τον ωθούσε να φτάσει στην αλήθεια, τη πραγματική αλήθεια η οποία ξεπερνά τις περιστάσεις και τις συνθήκες.

Για την κατανόηση της έννοια αυτής πρέπει πρώτα να γίνει η ανάλυση της λέξης «*διαλεκτική*». Το πρώτο συνθετικό της «*διά*», εκφράζει μια ιδέα ανταλλαγής, δηλαδή το *διαλέγειν* σημαίνει ανταλλαγή απόψεων, συνομιλία, συζήτηση. Το επίθετο *διαλεκτικός* καθορίζει αυτό που αφορά τη συζήτηση και ιδίως την διαλεκτική συζήτηση όπου προκύπτει το ουσιαστικό *διαλεκτική*, η τέχνη δηλαδή της συζήτησης.

Όπως είδαμε και από την σωκρατική διαλεκτική, στόχος της είναι η απόδειξη και η αναίρεση. Στην αρχή της αντίφασης στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά ο διαλεκτικός στην συζήτηση με έναν αντίπαλο του. Αναιρεί τα λεγόμενα του αποδεικνύοντας την

αντίφαση προς τα γεγονότα ή μια άλλη θέση του. Οι αντιφατικές προτάσεις αποδυναμώνουν την αλήθεια των λεγομένων του αντιπάλου, ο οποίος αναγκάζεται να απολογηθεί για αυτές χάνοντας την ροή και πειστικότητα των ειπωμένων.

Αυτός που τη χρησιμοποιεί διαθέτει την ικανότητα να οργανώνει τις γνώσεις του με εσωτερική λογική συνάρτηση, κατορθώνει στην εξωτερίκευση των λεγομένων του να βρίσκει λογική βάση, τον διακρίνει η ικανότητα να αντιλαμβάνεται την αλήθεια από το ψέμα, να ανακαλύπτει το δυνατό σημείο της θέσης που υποστηρίζουν και να βρίσκει το κατάλληλο επιχείρημα που αναγκάζει αυτόν που έχει αντιρρήσεις να σωπάσει.

ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ ΤΟΥ ΓΥΓΗ

Στο συγκεκριμένο μύθο συναντάμε τον αδερφό του Πλάτωνα, τον Γλαύκων, ο οποίος εκφράζει τους προβληματισμούς του σχετικά με το πρόβλημα της δικαιοσύνης. Δεν εκθέτει προσωπικές του πεποιθήσεις αλλά μεταφέρει τον προβληματισμό περί δικαιοσύνης. Παραθέτει λοιπόν, ότι η δικαιοσύνη δεν είναι ένα έμφυτο αγαθό, αλλά αποτέλεσμα των κοινωνικών συμβάσεων. Τα πολλά και αδύναμα μέλη της κοινωνίας μη μπορώντας να υποστούν τις κυρώσεις των αδικημάτων τους, παρασυρόμενοι από ωφελμιστικά και μόνο κίνητρα, έπεισαν την κοινή γνώμη πως ήταν προτιμότερο να μην διαπράττει κανείς το άδικο. Με αυτόν τον τρόπο κατόρθωσαν να μην αδικούνται οι ίδιοι από τους λίγους και ισχυρούς. Το κοινωνικό συμβόλαιο επιτάσσει, επομένως, ούτε να αδικεί κανείς ούτε να αδικείται.

Ο δίκαιος, λοιπόν, έχει δύο δυνατότητες οι οποίες είναι ή να διαπράττει το άδικο χωρίς να τιμωρείται ή να υφίσταται την αδικία χωρίς να αντιδράει. Αυτός όμως που θα μπορούσε να αδικήσει χωρίς να τιμωρηθεί, θα ήταν παράφρων αν υιοθετούσε την άποψη του «μήτε άδικεῖν μήτε άδικεῖσθαι»²³. Αυτή την κοινωνική σύμβαση δεν θα δεχόταν κανένας που διέθετε στην κατοχή του το δαχτυλίδι του Γύγη, το οποίο τον καθιστούσε αόρατο. Αβίαστα λοιπόν προκύπτει το συμπέρασμα ότι κανένας δεν θα ήταν δίκαιος, από προσωπική επιλογή. Αναγκάζεται να συμπεριφέρεται δίκαια προκειμένου να αποφύγει την τιμωρία. Εκεί όμως που δεν υφίστανται τιμωρίες μπορεί να αδικήσει χωρίς κανέναν ενδοιασμό²⁴.

Ο μύθος είναι ο εξής: ο Γύγης, ένας βοσκός στην υπηρεσία του βασιλιά Κανδαύλη της Λυδίας, φρόντιζε τα πρόβατα του όταν ένας ξαφνικός σεισμός του αποκάλυψε έναν υπόγειο τάφο. Κατεβαίνοντας στον τάφο ο Γύγης βρήκε ένα κοίλο χάλκινο άλογο μέσα στον οποίο υπήρχε ένα γιγάντιο γυμνό πτώμα. Το σώμα δε φορούσε τίποτα και έφερε ένα δαχτυλίδι το οποίο ο Γύγης πήρε μαζί του. Λίγο αργότερα ο Γύγης ανακάλυψε ότι το δαχτυλίδι είχε την ιδιότητα να τον κάνει αόρατο. Όταν χρειάστηκε να πάει στο παλάτι για να δώσει αναφορά για την κατάσταση του κοπαδιού του βασιλιά ο Γύγης χρησιμοποιώντας την δύναμη του δαχτυλιδιού, ξελόγιασε την βασίλισσα και αφού σκότωσε τον βασιλιά ανέβηκε ο ίδιος στο θρόνο της Λυδίας²⁵.

²³ Πολιτεία 359b-360b

²⁴ Φιλοσοφικός Λόγος Πλάτων-Αριστοτέλης 2013:104

²⁵ 50 ethics ideas you really need to know, Ben Dupre 2013:34-37

Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν αυτό που έκανε ο Γύγης ήταν σφάλμα και αν τον κατατάσσει στους κακούς ανθρώπους. Εύκολα θα απαντούσαμε με ένα «ναι» στην πρώτη ερώτηση αλλά ίσως ήμασταν λίγο πιο επιφυλακτικοί στην δεύτερη.

Ο Γλαύκος τονίζει ότι η ηθική εικόνα των ανθρώπων απέναντι στους άλλους είναι αυτή η οποία τους εξασφαλίζει μια καλή φήμη που προϋποθέτει την απόκτηση διαφόρων αγαθών στην ζωή τους, όπως πλούτη, δύναμη και άλλα. Αν όμως τους δινόταν η ευκαιρία να πράξουν αυτό που τους ευχαριστεί χωρίς φόβο ξέροντας ότι δεν υπάρχει τιμωρία, σίγουρα θα έπρατταν ότι και ο Γύγης. Χωρίς δεύτερη σκέψη και χωρίς να αναλογιστούν ότι αυτό που κάνουν είναι σωστό η λάθος, θα έκλεβαν, θα σκότωναν, αν αυτό ήταν προς το συμφέρον τους. Το δαχτυλίδι του Γύγη θέτει ένα από τα πιο σημαντικά ερωτήματα ηθικής: το θέμα του ηθικού κινήτρου. Μήπως οι άνθρωποι συμπεριφέρονται καλά γιατί σε αυτό του ωθεί η κοινωνία και όχι από προσωπική επιλογή;

Αυτό που ουσιαστικά υποστηρίζει ο Γλαύκων είναι ότι η ηθική είναι κατά βάση ζήτημα σύμβασης. Για να μπορέσουν να επιβιώσουν συλλογικά έχουν συμφωνήσει «σιωπηρά» να ακολουθούν κάποιους κανόνες, να μην υποκύπτουν σε παραπτώματα, να συμμορφώνονται με τους νόμους. Όμως το πρωταρχικό κίνητρο για αυτή τη συμπεριφορά τους είναι ο εγωισμός. Οι άνθρωποι ενεργούν με ιδιοτέλεια, αν και η προώθηση της επιβίωσης τους, είναι να αποποιηθούν τα πιο περιορισμένα προσωπικά τους συμφέροντα. Η ηθική είναι ένα είδος συνθήκης, η οποία έχει «συνταχθεί» με απροθυμία, αλλά τηρείται επίσης με απροθυμία εξαιτίας του φόβου των συνεπειών που θα υπάρξουν σε περίπτωση παραβίασης της.

Περίπου δύο χιλιάδες χρόνια αργότερο, ο Άγγλος φιλόσοφος Τόμας Χομπς συμπέρανε ότι οι άνθρωποι, ως καθαρά εγωιστικά όντα, και ορμώμενοι από αμιγώς ιδιοτελή κίνητρα, ενδιαφέρονται μόνο να διατηρήσουν την προσωπική του ασφάλεια και να αυξήσουν την προσωπική τους ευχαρίστηση. Σε μία κατάσταση σύγκρουσης η αλληλοεξόντωση είναι το πιθανό αποτέλεσμα, για αυτό δημιουργούνται οι συνεργασίες, επειδή με αυτό τον τρόπο μπορεί να αποφευχθεί ο πόλεμος και μια ζωή που είναι μοναχική, φτωχή, άθλια. Αυτά αποφεύγονται με τη δημιουργία του κοινωνικού συμβολαίου στο οποίο παραχωρείται η εξουσία σε μια κοινή Δύναμη, η οποία συμβολικά ονομάζεται Λεβιάθαν²⁶.

Δυο αιώνες αργότερα υπήρξε μια περαιτέρω υποστήριξη για αυτήν την άποψη της ηθικής, ότι επρόκειτο για μια κοινωνική δομή προϊόν την πίεσης που ασκείται στα άτομα όταν αλληλεπιδρούν στην κοινωνία. Ήταν εκείνη την περίοδο όταν ο Δαρβίνος παρουσίασε τη θεωρία την εξέλιξης των ειδών από «φυσική επιλογή». Προσπάθησε να αποδείξει ότι το μυαλό, το σώμα, ακόμα και η ίδια η ηθική έλκουν την καταγωγή τους από τα ζώα. Συγκέντρωσε στοιχεία τα οποία έδειχναν ότι η τάση για συνεργασία στη συμπεριφορά είχε εξελιχθεί φυσιολογικά στα ευφυή μη ανθρώπινα όντα που αποτελούν μέλη σταθερών κοινωνικών ομάδων. Η εξέλιξη της ανθρώπινης ηθικής συμπεριφοράς, μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη προς μια τέτοια εξέλιξη²⁷.

²⁶ Leviathan or the Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil, Thomas Hobbes

²⁷ 50 ethics ideas you really need to know, Ben Dupre 2013:34-37

B ΜΕΡΟΣ: Η ΠΕΙΘΩ

Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ – ΜΕΡΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Η διάκριση μεταξύ της ρητορικής και της ρητορείας στην ουσία είναι η διάκριση της θεωρίας από την πράξη, η διάκριση της ρητορικής θεωρίας από την ρητορική πρακτική. Η ρητορική ασχολείται με τις αρχές της ρητορικής ενώ η ρητορεία με πρακτικά θέματα. Μέσω της ρητορικής επιτρέπεται να φανεί πως ο λόγος έχει τη δυνατότητα να εκφραστεί υπέρ κάποιου. Ο ομιλητής με τη σωστή χρήση και αξιοποίηση της γλώσσας εξωτερικεύει να επιχειρήματα του για να πείσει. Στα αρχαία ελληνικά φανέρωνε τη πολιτική τέχνη της δημόσιας ομιλίας, να μπορεί να αγορεύει κάποιος δηλαδή στην εκκλησία του δήμου, στα δικαστήρια και σε άλλες περιπτώσεις με σκοπό να κερδίσει το ακροατήριο του και να τον ακολουθήσουν στα λεγόμενα του. Η γλώσσα, με τον εύλογο ομιλητή μπορεί να αποδοθεί εκφραστικά ή συναισθηματικά, ανάγοντας τη ρητορική στο φυσικό ένστικτο της επιβίωσης, της κυριαρχίας του περιβάλλοντος και της άσκησης επιρροής επάνω στους άλλους, ώστε να διαφυλαχτεί το προσωπικό ή κοινό συμφέρον μιας ομάδας²⁸.

Ο Αριστοτέλης, τη δυνατότητα να αγορεύει πειστικά ο ρήτορας, αξιοποιώντας όλα τα κατάλληλα γλωσσικά και λεκτικά σχήματα, τόνισε στον ορισμό του για τη ρητορική «*Ἔστω δὴ ἡ ρητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρηῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν... διὸ καὶ φαμεν αὐτὴν οὐ περὶ τι γένος ἴδιον ἀφορισμένον ἔχειν τὸ τεχνικόν.*»²⁹. Συνεχίζοντας ανέφερε ότι η βασικότερη προϋπόθεση είναι η ανεύρεση και η ανάπτυξη των αποδείξεων, ώστε να πεισθεί το ακροατήριο³⁰. Σημαντικό κομμάτι της ρητορικής είναι η Πειθώ, η οποία απαιτεί διανοητική τέχνη και συνδέεται με την αληθινή λεκτική επικοινωνία.

Η τέχνη της πειθούς ξεκίνησε να αναπτύσσεται ήδη από τα χρόνια του Σωκράτη και του Γοργία. Χρησιμοποιούνταν από έμπειρους χρήστες της τέχνης κυρίως στην εκκλησία του δήμου και στόχο είχαν τα πολιτικά δρώμενα της εποχής. Η Πειθώ είτε χρησιμοποιούνταν για προσωπικό όφελος – από τους δημαγωγούς –, ώστε να κερδίσουν χρήματα και φήμη, είτε από αυτούς που συμβούλευαν και στόχο είχαν την αλήθεια και όχι την αληθοφάνεια. Σήμερα η Πειθώ χρησιμοποιείται αρκετά στην επικοινωνία μας με του άλλους ανθρώπους, όπου συχνά προσπαθούμε να μεταδώσουμε πληροφορίες, να ερμηνεύσουμε έναν γεγονός, να υποστηρίξουμε μια άποψη και ορισμένες φορές να πείσουμε το δέκτη ότι οι απόψεις μας είναι σωστές, ώστε να τις υιοθετήσει και να ενεργήσει με βάση αυτές.

Το θεωρητικό μέρος, που είναι αρκετά σημαντικό, αποτελεί η ρητορική. Εξίσου σημαντικό όμως, είναι και το πρακτικό μέρος που αποτελεί η ρητορεία και αποδίδεται στην «*απαγγελτική ή προφορική ρητορεία*» και στην «*γραπτή*». Αυτό υπαγορεύει την ολοκληρωμένη μόρφωση του ρήτορα και την κατάκτηση της επιστήμης του.

²⁸ Σταμούλης Δ. Δ. 1972:27. Kennedy, G. 2000:9. Πελεγρίνης Θ. 2004:511-512

²⁹ Αριστοτέλης, Ρητορική Α 1355b

³⁰ Johnstone, C. L. 1996:13 O. L.

Το πρακτικό μέρος (ρητορεία) υπάγεται σε τρία μέρη του ρητορικού λόγου α. το συμφέρον, β. το νόμιμο, γ. το καλό. Το συμβουλευτικό (για το συμφέρον) το οποίο αποσκοπεί στο να προτρέψει και να αποτρέψει και να παρουσιάσει τι είναι ωφέλιμο στην εκκλησία του δήμου, το δικανικό (για το νόμιμο) που διαχωρίζεται σε γραπτό και προφορικό και απαρτίζει τους δικαστικούς λόγους και το επιδεικτικό (για το καλό) που ήταν η ρητορική του επαίνου ή ψόγου.

Από την αρχαιότητα όσοι δίδασκαν την τέχνη της πειθούς αναγνώριζαν αυτά τα τρία είδη ρητορείας. Τον δικανικό, τον συμβουλευτικό και τον επιδεικτικό. Τα εγχειρίδια συνήθως εστίαζαν στο δικανικό είδος, ίσως επειδή ήταν πιο καίριο και το πιο πρόσφορο για συστηματική παρουσίαση. Οι αρχαίοι θεωρητικοί οργάνωναν την παρουσίαση τους γύρω από πέντε μέρη του ρήτορα: την *εὔρεσις*, *τάξις*, *λέξις*, *μνήμη* και *υπόκρισις*.

Η *εὔρεσις* (invention στα λατινικά) ασχολείται με τον προσδιορισμό και τη διεξοδική μελέτη του θέματος του λόγου. Η διαδικασία αυτή έχει να κάνει κυρίως με τον προσδιορισμό και την ταξινόμηση του υπό εξέταση ερωτήματος σύμφωνα με μια συγκεκριμένη στάση επιχειρήματος, καθώς και με την ανάδυση των πιο ισχυρών αποδεικτικών μέσων προκειμένου να πείσει κάποιος το ακροατήριο του. Σε μια δικαστική διαμάχη, η εξαγγελία του κατηγορου και η απάντηση της υπεράσπισης αποκρυσταλλώνουν το υπό εξής ερώτημα, το οποίο έπειτα ταξινομείται σύμφωνα με μια από τις τέσσερις *στάσεις* (status ή constitution στα λατινικά). Οι στάσεις αυτές είναι το στοχαστικό, που φανερώνει κατά πόσο συνέβη ή όχι και βασίζεται σε συμπεράσματα, το προσδιοριστικό, στο οποίο ορίζεται η πράξη διότι το νόημα πρέπει να καθορίζει τις λέξεις, το ποιοτικό που εξετάζει την ποιότητα και η αξία της πράξης και τέλος το μεταληπτικό, στο οποίο απαιτείται παραπομπή σε άλλο δικαστήριο ή αλλαγή μορφή υποστήριξης. Ο Αριστοτέλης, στο εγχειρίδιο του «*Περί ρητορικής*» προσδιορίζει δυο μέσα πειθούς, τις *Πίστις* (απόδειξη), προκειμένου να κερδίσει κάποιος μια αντιπαράθεση, τις οποίες αποκαλεί *άτεχνες* και *έντεχνες*. *Άτεχνες αποδείξεις* είναι αντικειμενικά πειστήρια που δεν οφείλονται στην τεχνική δεξιότητα του ρήτορα και αυτά είναι οι νόμοι, μαρτυρίες, καταθέσεις, όρκοι, συμβόλαια και άλλα. *Έντεχνες αποδείξεις* είναι εκείνες που ο ρήτορας δημιουργεί. Αρχικά είναι τα ενθυμήματα, βραχυλογικοί συνήθως συλλογισμοί οι οποίοι αναλόγως των περιστάσεων δίνουν ασφαλή συμπεράσματα, αν βέβαια τα περιστατικά είναι ακριβής. Συνήθως ο συλλογισμός είναι τυπικά ορθός, αλλά δεν αληθεύει το συμπέρασμα αν ο ρήτορας αποκρύπτει την αλήθεια. Η βραχυλογία του ενθυμήματος υπηρετεί την κομψότητα του λόγου, την οικονομία του χρόνου και δεν εκνευρίζει τον ακροατή, ο οποίος υποψιάζεται ότι υποτιμούν την νοημοσύνη του όταν του αναλύουν τα αυτονόητα. Τα ενθυμήματα στηρίζονται σε γενικά παραδεκτές απόψεις και ονομάζονται «*κοινοί τόποι*». Στη συνέχεια συναντάμε τα παραδείγματα. Μπορεί να είναι ιστορικά, πλαστά ή πραγματικά και αποτελούνται βέβαια μόνο από ενδείξεις. Η αποδεικτική τους αξία βασίζεται μόνο στην ομοιότητα η αναλογία προς αυτό που έχει τεθεί να αποδειχτεί. Ο απλοϊκός ακροατής επηρεάζεται. Αμέσως μετά έχουμε τις γνώμες. Είναι αποφθέγματα γενικού χαρακτήρα. Η αποδεικτική τους αξία εξαρτάται από τον βαθμό που θεωρούνται ορθά ή από το κύρος που τους έχει αποδώσει ο ομιλητής. Συνεχίζοντας βρίσκουμε τα ήθη οπού η πειστικότητα του ρήτορα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την εντύπωση που θα προξενήσει στο κοινό. Πρέπει να αποδώσει την εικόνα ενός έντιμου, φρόνιμου και ενάρετου πολίτη. Ταυτόχρονα προσπαθεί να μειώσει το κύρος του αντιπάλου και έτσι να εξουδετερώσει την πειστικότητα των επιχειρημάτων του. Φροντίζει να γίνει

συμπαθείς παρουσιάζοντας και επαινώντας τους προγόνους του, δικαιολογώντας τα λάθη του και τις αδυναμίες του. Κι όταν είναι υποχρεωμένος να ψέξει τη συμπεριφορά τους, σπεύδει να την αποδώσει στην κακή επίδραση των άλλων. Αυτή η ηθοποιία ασκεί μεγάλη δράση στο ακροατήριο και απαντά σε όλα τα μέρη του ρητορικού λόγου. Τέλος, έχουμε τα πάθη. Ο ρήτορας πρέπει να γνωρίζει ότι το κοινό αποφασίζει συναισθηματικά παρά λογικά και αυτό ακριβώς πρέπει να διεγείρει, τα πάθη τους. Χρησιμοποιώντας τα συναισθήματα αυτά – χαρά, λύπη, οργή, ντροπή, φθόνο – τα μεταφέρει στο κοινό του για μια πιο ευνοϊκή μεταχείριση.

Η τάξις (διάταξη) είναι το δεύτερο μέρος της ρητορικής. Εφοδιασμένοι με το υλικό της ομιλίας πρέπει να ορισθεί η ομιλία σε μέρη. Σύμφωνα με τις περισσότερες περιγραφές ένας δικανικός λόγος στη βασική του μορφή χωρίζεται σε τέσσερα μέλη: το προοίμιο, η διήγηση, η απόδειξη, η ανασκευή και ο επίλογος. Η δομή των συμβουλευτικών λόγων μπορεί να διαφέρει στην διάταξη. Το προοίμιο του λόγου είναι σχεδιασμένο να προκαλέσει στο ακροατήριο την κατάλληλη ψυχική διάθεση προκειμένου να έλξη την προσοχή και να δεχτεί το υπόλοιπο επιχειρήμα. Η διήγησις (narration στα λατινικά) έχει ως χαρακτηριστικά της τη συντομία, τη σαφήνεια, την πειστικότητα και την αληθοφάνεια. Στην απόδειξη ο ρήτορας εδράζεται κυρίως τις μεθόδους της λογικής επιχειρηματολογίας για να πείσει. Πολλές φορές ο ομιλητής μπορεί να εισάγει την απόδειξη με μια προκατασκευή (partitio στα λατινικά) στην οποία περιγράφει πολύ σύντομα τα επιχειρήματα του εναντίον του αντιπάλου του και τι πρόκειται να πει εν συνεχεία. Στην ανασκευή (refutation) ο αντίπαλός προσπαθεί να καταρρίψει τα επιχειρήματα του αντιπάλου αποδεικνύοντας ταυτόχρονα τα δικά του. Το τελευταίο μέρος ενός φυσιολογικού λόγου είναι ο επίλογος (peroration), στο οποίο συνοψίζονται τα προηγούμενα επιχειρήματα και υποδαυλίζονται τα συναισθήματα των ακροατών είτε προκαλώντας αγανάκτηση για τον αντίπαλο, είτε εξάπτοντας τη λύπη ή τη συμπάθεια του για τον ομιλητή.

Το τρίτο μέρος της ρητορικής είναι η λέξις ή ύφος (elocution) στο οποίο παρουσιάζεται πως θα ειπωθεί μέσω της γλώσσας, των λέξεων και των προτάσεων, χρησιμοποιώντας τη δομή της περιόδου, τον ρυθμό του πεζού λόγου καθώς και τα σχήματα του λόγου. Ο Κικέρωνας τόνιζε emphaticά ότι πρέπει να βρίσκονται τα δυνατά σημεία και αδυναμίες του ομιλητή και να ενθαρρυνθούν οι κατάλληλες για κάθε περίπτωση υφολογικές τάσεις.

Η μνήμη είναι το τέταρτο μέρος της ρητορικής. Στη σημερινή εποχή οι ομιλητές μπορούν να ανατρέξουν σε ένα έντυπο ή μια οθόνη υπολογιστή ώστε να βοηθηθούν στην επιχειρηματολογία τους. Στην αρχαιότητα όμως ο ρήτορας βασιζόταν ολοκληρωτικά στη μνήμη του όταν άρθρωνε ένα επιχειρήμα. Επομένως, καλούνταν να χρησιμοποιήσουν και να εξασκήσουν την μνήμη τους σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι σημερινοί ομιλητές. Οι αρχαίοι θεωρητικοί αναγνώριζαν δύο είδη μνήμης: την φυσική και την τεχνητή. Η φυσική μνήμη είναι αυτή που βρίσκεται εγγεγραμμένη στο μυαλό και εκφράζεται με τη σκέψη. Η τεχνητή μνήμη είναι η μνήμη που προέρχεται από την τεχνική και τη μέθοδο, δηλαδή η μνήμη που ενδυναμώνεται μέσω της εξάσκησης και της πειθαρχίας. Υποστηρίζεται βέβαια ότι η πιο οξυμμένη από όλες τις αισθήσεις είναι η όραση. Επομένως, όσα αντιλαμβανόμαστε μέσω της ακοής ή κατά τη διάρκεια του στοχασμού μπορούν να συγκρατηθούν από τον νου αν μεταδοθούν σε αυτόν μέσω των ματιών.

Τέλος, η σημασία της εκφώνησης, του πέμπτου και τελευταίου έργου του ρήτορα – που είναι η *υπόκρισις* – έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στην αρχαιότητα, όπως συμβαίνει και σήμερα. Στην *υπόκριση* λέγεται ότι ο Δημοσθένης έδωσε την πρώτη, δεύτερη και τρίτη θέση, όταν τον ρώτησαν τι θεωρεί σημαντικότερο στην ρητορεία. Στην υπόκριση σημαντικό ρόλο παίζει η φωνή του ομιλητή καθώς μια ωραία φωνή είναι επιθυμητή. Η φωνή τανύζεται όπως οι χορδές ενός οργάνου, για να αντιδράσει σε κάθε άγγιγμα, ώστε να ακουστεί υψηλή, χαμηλή, γρήγορη, αργή, δυνατή και απαλή. Και εκτός από αυτά τα άκρα υπάρχει επίσης, σε κάθε κατηγορία, ένα μέσο ανάμεσα τους. Επιπλέον, από αυτά τα είδη ήχων προκύπτουν άλλα: απαλός και τραχύς, εστιασμένος και διαχυτικός, συνεχής και διακεκομμένος, βραχνός και διασπασμένος, αυξούμενος, μειούμενος και με εναλλαγές στον τόνο. Η εφαρμογή του καθενός από αυτά τα είδη ελέγχεται από την τέχνη. Βρίσκονται στη διάθεση μας, ώστε να είμαστε ετερόκλητοι κατά βούληση στην *υπόκριση*.

Ρητορική και ρητορεία συγκροτούν μαζί την ρητορική τέχνη, την οποία δίδασκαν κατάλληλοι δάσκαλοι και σοφιστές. Από παλιά διαφαίνεται ότι, οι άνθρωποι και ειδικότερα οι Έλληνες έχουν στην φύση τους την επιχειρηματολογία και την ανάγκη να πείθουν στους συνομιλητές τους. Ήδη από τα ομηρικά έπη, στα οποία ο Όμηρος παρουσιάζει Τρώες, Έλληνες και θεούς να αγορεύουν, να διαθέτουν το χάρισμα της φυσικής ρητορείας, τη δεξιότητα και την ψυχολογία, ώστε να κατευθύνουν τον όχλο εκεί που ήθελαν³¹.

ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Η ρητορική ασκήθηκε από το πολιτικό βήμα – στην εκκλησία του Δήμου – στις εορτές και τις άλλες συναθροίσεις του λαού, όπως κατά την ταφή των υπέρ της πατρίδας πεσόντων (επιτάφιος λόγος) και τις δίκες. Διαμορφώθηκαν, επομένως, τρία είδη ρητορικού λόγου. Ο συμβουλευτικός ή πολιτικός ή προτρεπτικός, ο πανηγυρικός ή επιδεικτικός και ο δικανικός λόγος. Διαμορφώθηκαν τρία είδη λόγων διότι, ο καθένας αντιπροσώπευε ένα διαφορετικό κοινό, μια διαφορετική περίπτωση. Τα τρία ουσιαστικά στοιχεία ενός λόγου είναι ο ομιλητής³², το θέμα που αναλύει και σε αυτόν τον οποίο απευθύνεται. Ο ακροατής γίνεται ο τελικός στόχος του λόγου, αφού πρέπει μέσα από τα λεγόμενα του ομιλητή, να πεισθεί.

Πρώτο συναντάμε τον συμβουλευτικό λόγο ο οποίος περιλαμβάνει δημόσιες αγορεύσεις ή λόγους που εκφωνήθηκαν στην Βουλή και στην Εκκλησία του δήμου. Στόχος του είναι να προτρέψει ή να αποτρέψει το κοινό, εξετάζει και αναλύει αυτό που συμφέρει η βλάπτει το γενικό σύνολο. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ήταν τα επιχειρήματα, το δίκαιο, η αναγκαιότητα και η πρακτική δυνατότητα. Ο επίδοξος πολιτικός αντιμετώπιζε το πρόβλημα να χειρίζεται τα ζητήματα αυτά με τρόπο προσωπικό, ικανότητα που η απόκτηση της δεν ήταν εύκολη. Ο Περικλής εφάρμοζε τη χρήση της εικονοποιίας προκειμένου τα επιχειρήματα του να εντυπωθούν με ζωντάνια στο μυαλό των ακροατών.

³¹ Pernot, L. 2005:22-23

³² ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, ΤΕΧΝΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ1358b

Στη συνέχεια είναι ο πανηγυρικός λόγος. Τέτοιοι λόγοι πραγματοποιούνταν στις εορτές και σε άλλες παρεμφερείς συγκεντρώσεις. Επρόκειτο για λόγους που επαινούν ή μέμφονται πρόσωπα και πράξεις, αναφέρονται στο παρόν, άλλα συχνά κάνουν νύξη για πεπραγμένα του παρελθόντος ή προδιαγράφουν το μέλλον εξετάζοντας το καλό και το κακό. Οι περισσότεροι γράφονται από τους σοφιστές για να τέρψουν η να διαφημίσουν την δεξιότητα τους στην επιχειρηματολογία και το ύφος. Χρησιμοποιούσαν αυτούς τους λόγους για να διδάσκουν τους μαθητές τους και όχι για να εκφωνηθούν. Ο Γοργίας εισήγαγε αυτό το είδος³³. Ο μεγαλύτερος ρήτορας της επιδεικτικής ρητορικής ήταν ο μαθητής του Γοργία, ο Ισοκράτης.

Στο παραπάνω είδος προστίθενται και οι επιτάφιοι. Ήταν επικήδειοι λόγοι που εκφωνούνταν δημόσια προ τιμής εκείνων που έπεσαν στην μάχη κατά τη διάρκεια της χρονιάς. Αποτελούσαν αποκλειστικά αθηναϊκό φαινόμενο, με συγκεκριμένη μορφή, περιεχόμενο και δομή. Μόνο έξι τέτοιοι λόγοι έχουν διασωθεί, μεταξύ των οποίων και ο περίφημος *Επιτάφιος Λόγος* του Περικλή στο έργο Θουκυδίδη³⁴. Οι λόγοι που εκφωνούνταν σε γιορτές όπως στους Ολυμπιακούς Αγώνες, ήταν είδος δημόσιας επιδεικτικής ρητορικής με θέμα την ενότητα των Ελλήνων. Ο πιο γνωστός ήταν ο *Πανηγυρικός* του Ισοκράτη.

Το τρίτο είδος είναι ο δικανικός λόγος. Περιλαμβάνει τους λόγους που εκφωνούνταν στα δικαστήρια, είτε επρόκειτο για κατηγορίες, είτε για απολογίες και εξέταζαν το δίκαιο και το άδικο, με βάση το νόμο, για πράξεις που τελέστηκαν στο παρελθόν. Από τους λόγους που έχουν διασωθεί, οι περισσότεροι είναι δικανικοί. Οι κατηγορούμενοι στο δικαστήριο γνώριζαν ότι η πιθανή ήττα τους μπορούσε να τους οδηγήσει στην εξορία ακόμα και στο θάνατο, για αυτό το λόγο όσοι δεν διέθεταν πείρα ή αδυνατούσαν να κατανοήσουν τις οδηγίες ή του ρητορικού εγχειριδίου, είχαν την δυνατότητα να προμηθευτούν από κάποιον επαγγελματία συγγραφέα λόγων την ομιλία τους. Οι λογογράφοι³⁵ διαφήμιζαν τους λόγους του μοιράζοντας αντίτυπα από υποθέσεις που είχαν κερδίσει.

ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ – ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΙΟΥΣ

Υπάρχουν αναρίθμητοι λόγοι από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, που ο σκοπός της δημιουργίας τους ήταν να πείσουν το κοινό. Παρόλα αυτά δεν παρουσιάζεται σε όλους αυτούς τα χαρακτηριστικά της ρητορικής τέχνης και τα μέσα πειθούς. Ο Αριστοτέλης αναφέρει τα χαρακτηριστικά αυτά ως εξής: (α) Τα πειστικά επιχειρήματα τα οποία είναι σημαντικά σε κάθε ρητορικό λόγο ή ομιλία, περιλαμβάνοντας κυρίως την επαγωγή και τα παραδείγματα. (β) Ο λόγος θα πρέπει να διακρίνεται με συμμετρία – εισαγωγή, κυρίως θέμα, επίλογο) και να εμπλουτίζεται από αποφθέγματα, μύθους, παροιμίες και τα γνωστά σχήματα όπως παρομοιώσεις, μεταφορές, προσωποποιήσεις. (γ) Ο ρήτορας θα πρέπει να χειραγωγεί και να σαγηνεύει με το λόγο του το ακροατήριο, προξενώντας του συγκινησιακές καταστάσεις, όπως συναισθήματα φόβου, οίκτου, οργής, θαυμασμού.

³³ Ελένης εγκώμιον, Υπέρ Παλαμήδους απολογία

³⁴ Οι άλλοι πέντε είναι του Γοργία, του Λυσία, του Πλάτωνα, του Δημοσθένη και του Υπερείδη.

³⁵ Λογογράφο = είδος δικηγόρου

Ο καλός ομιλητής δεν αρκεί να γνωρίζει τη σωστή χρήση των λέξεων, αλλά θα πρέπει να διαθέτει δυνατή άρθρωση, να κάνει επιτονισμούς, ώστε να κρατά το ακροατήριο σε εγρήγορση, να μην ομιλεί πολύ γρήγορα ή πολύ αργά και να δίνει μεγάλη προσοχή στα λεγόμενα του και πως εκφράζεται. Οι κινήσεις του σώματος και των χεριών πρέπει να εναρμονίζονται με τα λεγόμενα του και η συμπεριφορά του να υποδεικνύει έναν καλό ηθοποιό. Σημαντικό στοιχείο των ομιλητών είναι να διαθέτουν έμφυτη την ικανότητα τους ως προς το λέγειν και το πείθειν. Να διαθέτουν με λίγα λόγια ευλωτία.

- Βλέπουμε ότι στον προφορικό λόγο, εκτός από το λεκτικό εκφώνημα, έχουν μεγάλη σημασία και κάποια άλλα γνωρίσματα της ομιλίας που το συνοδεύουν, όπως:

τα παραγλωσσικά γνωρίσματα (επιτονισμός, παύσεις, προφορά, ένταση φωνής), τα εξωγλωσσικά γνωρίσματα (χειρονομίες, κινήσεις, έκφραση προσώπου, βλέμμα, διάθεση). Επιτονισμός είναι η κύμανση (το ανεβοκατέβασμα) της φωνής που χαρακτηρίζει μια ολόκληρη εκφώνηση, μια φράση ή πρόταση. Επομένως διακρίνεται από τον τόνο, που χαρακτηρίζει μια μόνο λέξη. Ο επιτονισμός πληροφορεί: α) σχετικά με τη διάθεση ή τη στάση του ομιλητή: οργή, σκώμμα, ειρωνεία κτλ., β) σχετικά με το είδος των προτάσεων: ερωτηματική, επιφωνηματική κτλ. Επομένως, ο επιτονισμός με την κύμανση της φωνής διαμορφώνει σημασίες³⁶.

Για να γίνει πειστικός ένας λόγος με στόχο να πεισθεί το ακροατήριο υπάρχουν κάποιες ακόμα επιχειρηματικές τεχνικές που βοηθούν τον ομιλητή να φτάσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Οι τεχνικές αυτές ονομάζονται τρόποι πειθούς και ο καθένας τους στηρίζεται και διακρίνεται από τα μέσα πειθούς.

Το πρώτο είναι η επίκληση στη λογική. Αρχικά οι θέσεις που αποτυπώνει ο ομιλητής πρέπει να είναι λογικές και ορθές και να επικαλείται επιχειρήματα από την καθημερινότητα και κοινωνική πραγματικότητα τα οποία είναι δύσκολο να αμφισβητηθούν ή να απορριφθούν. Ο λόγος είναι αυστηρά συγκροτημένος και η διατύπωση γίνεται με ύφος δοκιμαϊκό. Τα μέσα για την επίκληση στη λογική είναι τα επιχειρήματα, δηλαδή οι θεωρητικοί συλλογισμοί, οι προκείμενες και το συμπέρασμα, τα οποία παρουσιάζουν και τα τεκμήρια, δηλαδή τα ρεαλιστικά στοιχεία. Τα τεκμήρια αυτά μπορεί να είναι παραδείγματα ιστορικού χαρακτήρα, χρονολογίες, επιστημονικά δεδομένα, αυθεντίες, πραγματικά γεγονότα.

Το δεύτερο είναι η επίκληση στο συναίσθημα. Στόχο έχει τη διέγερση των διαθέσεων του δέκτη, κινητοποίηση των συναισθημάτων, επηρεασμός της ψυχής, ώστε να καταστεί ευνοϊκός απέναντι στο κοινό. Σε αυτή τη φάση προσπαθεί να συγκινήσει, να ευαισθητοποιήσει, να προβληματίσει. Ο λόγος είναι περισσότερο υποκειμενικός, συχνά δε λογοτεχνικός. Τα τεκμήρια που χρησιμοποιεί είναι (α) συγκινησιακή γλώσσα χρησιμοποιώντας επίθετα και προσδιορισμούς, συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις και σχήματα λόγου όπως παρομοιώσεις, μεταφορές και προσωποποιήσεις. Μπορεί να αξιοποιήσει και (β) αφήγηση γεγονότων επικαλούμενος το χιούμορ, την ειρωνεία και την περιγραφή ατόμων ή καταστάσεων.

Το τρίτο είναι η επίκληση στην αυθεντία. Σε αυτό το σημείο συναντάμε γνωματεύσεις σε αυθεντίες και σε ειδικούς επιστήμονες. Ο ομιλητής προσπαθεί να

³⁶ Εκφραση Έκθεση, οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων, τεύχος Α' ενιαίο λύκειο, σελ.:93

πείσει ισχυροποιώντας το λόγο του μέσα από αδιαμφισβήτητες θέσεις που έχουν ήδη διατυπωθεί και δεν μπορούν να υπογραφθούν. Προσπαθεί εμμέσως να αντλήσει κύρος από το κύρος των άλλων. Τα μέσα αυτής της επίκλησης είναι αυτούσια παράθεση των απόψεων της αυθεντίας, με δήλωση του ονόματος του ειδικού και χρήση εισαγωγικών και νοηματική απόδοση των απόψεων της αυθεντίας με δήλωση του ονόματος του ειδικού και απουσία εισαγωγικών.

Το τέταρτο είναι η επίκληση στο ήθος του πομπού. Ο ομιλητής έχει τη δυνατότητα να επιτεθεί στην ακεραιότητα, την εντιμότητα και το ήθος του πομπού, ώστε να κερδίσει την εμπιστοσύνη και να γίνει αρεστός στο κοινό του. Από την άλλη παρουσιάζει τον εαυτό του ως καταξιωμένο και αξιόπιστο πρόσωπο. Τα μέσα του συγκεκριμένου τρόπου είναι η ομιλία σε α' ενικό, η χρήση λέξεων δηλωτικών ηθικών αρετών και η αναφορά σε πεπραγμένα, αποφάσεις, στάσεις και το ήθος ομιλητή.

Το πέμπτο και τελευταίο μέρος είναι η επίθεση στο ήθος του αντιπάλου. Στο συγκεκριμένο τρόπο πειθούς, ο ομιλητής επιδιώκει την αμαύρωση του ήθους του αντιπάλου μέσω μιας προσωπικής επίθεσης εναντίον του. Ταυτόχρονα παρουσιάζει τα θετικά στοιχεία του χαρακτήρα του, ώστε να αναδειχτούν ακέραια και αξιόπιστα τα λεγόμενα του. Είναι ο ελάχιστος αποδεκτός τρόπος πειθούς καθώς ο ομιλητής προσπαθεί να επιβληθεί, όταν δεν έχει άλλα θεμιτά μέσα χρησιμοποιώντας τη συκοφαντία και τον προπηλακισμό του αποδέκτη. Τα μέσα για την επίθεση στο ήθος του αντιπάλου είναι χρήση γ' ρητορικού προσώπου, αναφορά σε πεπραγμένα, αποφάσεις, αποτυχίες του αντιπάλου, ατομικές επιλογές.

ΑΡΕΣΤΟΙ ΡΗΤΟΡΕΣ

Αναπόσπαστο κομμάτι στους λόγους που εκφωνούνταν από τους ρήτορες, με σκοπό να πείσουν για κάποιο θέμα είτε στην εκκλησία του δήμου, είτε στα δικαστήρια, ήταν να φανούν αρεστοί. Οι ρήτορες πρέπει να αποπνέουν σεβασμό στο ακροατήριό τους, αγάπη και ενθουσιασμό. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη αυτά που καθιστούσαν αξιόπιστους τους ρήτορες ήταν η φρόνηση, η αρετή και η ευνοϊκή διάθεση. Ο ρήτορας αποκτά κύρος και κερδίζει την προσοχή του ακροατηρίου του, καθώς μέσα από την φρόνηση αποφαίνονται οι ειδικές γνώσεις του σχετικά με το είδος της ρητορικής που εξασκεί. Μέσω της μελέτης και επαφής του με το κοινό, κατέχοντας προπάντων τη φρόνηση, μπορεί να αντιληφθεί την διάθεση και ψυχολογία του κοινού και μέσω της τεχνικής του, να τους κατευθύνει στον επιδιωκόμενο στόχο. Η αρετή, όπως τονίζεται και από τον Σωκράτη, επιδιώκει ο ρήτορας να αγορεύει έχοντας ως επίκεντρο την αλήθεια και τα αληθινά συμπεράσματα και όχι την αληθοφάνεια. Η ευνοϊκή διάθεση είναι αυτή, η οποία πρέπει να αποκτηθεί από την πρώτη στιγμή, ώστε να μπορέσει να ξεδιπλώσει αυτά που έχει στο μυαλό του. Οφείλει να παρουσιάσει τον εαυτό του φιλικό που διαθέτει ενδιαφέρον για το κοινό του και τα συμφέροντά τους, εκτίμηση προς αυτούς και μετριοπάθεια όσον αναφορά τα λεγόμενα και τις κινήσεις του. Η αλαζονεία, η κολακεία και οι εγωιστικές εκφράσεις απομακρύνουν το κοινό καθώς δημιουργούν αρνητικά συναισθήματα.

Οι άτεχνες αποδείξεις, τις οποίες αναφέραμε πιο πάνω, βοηθούν τον ρήτορα να δημιουργήσει τέτοια ψυχολογική διάθεση στο ακροατήριό ώστε να ταχθούν με το μέρος του από την αρχή. Θα πρέπει να αισθάνεται και να εννοεί όλα αυτά που αναφέρει, να

συγκινείται, να ενθουσιάζεται, να χαίρεται και να λυπάται. Ο ίδιος ο ρήτορας θα πρέπει να διακατέχετε από τα πάθη του και να αισθάνεται χαρά, λύπη, οργή και να ταυτίζεται με τα λεγόμενα του, ώστε να τα αποδίδει με τον απόλυτο πιστευτό τρόπο. Χρειάζεται να διαθέτει ευαισθησία, δηλαδή να έχει δοκιμαστεί τα συναισθήματα τα οποία θέλει να αποδώσει στο κοινό, φαντασία, ώστε να παραστήσει με ζωηρότητα και φυσικότητα αυτά που αισθάνεται και κρίση, για να εκφράσει αυτά που πρέπει, όπως πρέπει, δημιουργώντας πάθη στο κοινό. Ο Αριστοτέλης τονίζει επίσης ότι σωστός ομιλητής δεν είναι μόνο αυτός που χρησιμοποιεί σωστά τα μέσα της ρητορικής, καθώς χρησιμοποιώντας αυτά μπορεί κάποιος να εξαπατήσει. Οφείλει να ακολουθεί τους κανόνες, να γνωρίζει την αλήθεια και το κοινό, να μην προσπαθεί να πείσει ώστε να εξαπατήσει. Πρέπει να έχει γνώση της διαλεκτικής. Τέλος, αναφέρει την αναγκαιότητα του ρήτορα να εξωτερικεύσει τα συναισθήματα του ακροατηρίου για του λόγου, διότι οι αποφάσεις που παίρνονται, όταν διακατέχονται από συναισθήματα χαράς λύπης και άλλων δεν είναι οι ίδιες *«διὰ δὲ τῶν ἀκροατῶν, ὅταν εἰς πάθος ὑπὸ τοῦ λόγου προαχθῶσιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἀποδίδομεν τὰς κρίσεις λυπούμενοι καὶ χαίροντες, ἢ φιλοῦντες καὶ μισοῦντες»*³⁷.

Σημαντικότερο όλων είναι ο χαρακτήρας και το ήθος του ομιλητή καθώς μέσα από αυτά τα δύο αποφαίνεται η αξιοπιστία και κερδίζεται η πειστικότητα απέναντι στο ακροατήριο του. Η εντιμότητα και η ειλικρίνεια που αποπνέει βοηθάνε τον ομιλητή να πείθει ευκολότερα το κοινό του. Βέβαια αυτό έρχεται σε ρήξη με τα λεγόμενα ότι η πειστικότητα πρέπει να αποφαίνεται από το λόγο κάποιου και όχι από τον χαρακτήρα του.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ – ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΟΙΝΑ ΣΗΜΕΙΑ

Από την αρχή της δημιουργίας της ρητορικής, υπήρξαν πολλοί ρήτορες οι οποίοι θέλησαν να χρησιμοποιούσουν τη φύση της, δηλαδή την πειθώ, για προσωπικό όφελος, να αποκτήσουν φήμη, χρήματα, ευνοϊκή διαχείριση και όχι για να φανερώσουν την αλήθεια. Άλλωστε συναντάμε συχνά την απάθεια των φιλοσόφων προς τους ρήτορες για τον τρόπο με τον οποίο μεταχειρίζονταν την ρητορική. Ο Αριστοτέλης ήταν αυτός που πίστευε ακράδαντα πως μέσα από τη χρήση της ρητορικής πρέπει να αποφαίνεται η αλήθεια και όχι η αληθοφάνεια. Πρόσθετε επίσης ότι η Πειθώ δεν είναι μόνο δύναμη του λόγου αλλά είναι μαζί και το ήθος. Στη βάση της πειθούς διαμορφώνεται και αναπτύσσεται η επικοινωνία του ρήτορα με το ακροατήριο. Στα κείμενα του συναντάται συχνά το ρήμα *«επικοινωνώ»* το οποίο μεταφράζεται ως *«διαλέγομαι»* καθώς ο διάλογος είναι αναπόσπαστο κομμάτι της επικοινωνίας. Ο διάλογος πραγματώνεται από τον προφορικό και τον γραπτό λόγο. Ο διάλογος σχετίζεται με τη διαλεκτική διαδικασία. Η διαλεκτική είναι μια διαδικασία που ο κάθε ρήτορας πρέπει να γνωρίζει και να χρησιμοποιεί, την οποία χρησιμοποιούσε και ο ίδιος ο Σωκράτης, γνωρίζοντας από την αρχή που θέλει να οδηγήσει τον συνομιλητή του, άφηνε τον ίδιο να καταλήξει στο επιθυμητό συμπέρασμα. Η διαλεκτική προέρχεται από την φιλοσοφία και μέσα από την φιλοσοφία η πειθώ, επομένως, για να γίνει πειστικός ένας λόγος πρέπει να εμπλέξουμε και τη διαλεκτική.

³⁷ Αριστοτέλης, Ρητορική Α', 1356a

Στη φιλοσοφία συναντάμε δύο βασικές έννοιες των οποίων το περιεχόμενο έχει αναλυθεί εκτενέστερα παραπάνω. Οι έννοιες αυτές είναι η ρητορική και η διαλεκτική. Οι δύο αυτές έννοιες, όπως μας φανερώνει και ο Αριστοτέλης συνυπάρχουν για να ενισχύσουν τη φιλοσοφία με έναν κοινό στόχο, την πειθώ.

Ο Αριστοτέλης ενισχύει τα λεγόμενα του παρουσιάζοντας τα κοινά σημεία των δύο εννοιών. Αρχικά αναφέρει ότι η ρητορική στηρίζεται στους τρόπους δημιουργίας της πειθούς δηλαδή ένα είδος απόδειξης, διότι οι άνθρωποι πείθονται μόνο έχοντας κάποιες βάσιμες αποδείξεις. Μια τέτοια απόδειξη είναι το *ενθύμημα* το οποίο αποτελεί μέσω δημιουργίας πειθούς – έννοια η οποία έχει αναλυθεί εκτενέστερα παραπάνω στη σελίδα 22 – που ασχολούνται με αναγκαία θέματα, με ανθρώπινες ενέργειες και οι προκείμενες προτάσεις του βασίζονται σε τρία σημεία, τα τεκμήρια, τα πιθανά και τις ενδείξεις. Χρησιμοποιείται κυρίως σε απαίδευτο κοινό που δεν διαθέτει την ικανότητα της συλλογιστικής διαδικασίας. Είναι λυτό και περιεκτικό αποφεύγοντας έτσι ασάφειες και φλυαρίες που κουράζουν το ακροατήριο. Τα ενθυμήματα προσαρμόζονται σε διάφορους επιστημονικούς τομείς όπως η πολιτική, το δίκαιο και άλλες. Τα αποτελέσματα της χρήσης των ενθυμημάτων στην ομιλία βοηθάει το κοινό να κατανοήσει τον συλλογισμό του και ταυτόχρονα να πεισθεί χωρίς να υπάρξουν λεκτικές αντιπαραθέσεις.

Η ρητορική και η διαλεκτική είναι δύο έννοιες οι οποίες ενισχύουν την πειθώ σε μια δημόσια ομιλία. Ο ομιλητής μπορεί να επιχειρηματολογήσει όμως τα λεγόμενα του να είναι αντίθετα προς το δίκαιο και το σωστό. Ο Αριστοτέλης τονίζει ότι τα κοινά χαρακτηριστικά των δύο αυτών εννοιών, της ρητορικής και της διαλεκτικής είναι να πείθουν έχοντας στόχο την αλήθεια, που ισοδυναμεί με την αντικειμενική γνώση³⁸.

Ένα ακόμα κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι η χρησιμότητα τους οφείλεται στο γεγονός ότι η ρητορική και η διαλεκτική δεν ασχολούνται με μια συγκεκριμένη ομάδα θεμάτων.

Το τρίτο κοινό σημείο είναι, σύμφωνα με τον σταγειρίτη φιλόσοφο, όχι απλά να πεισθεί το κοινό με οπουδήποτε τρόπο, αλλά να γίνει σωστή χρήση των μέσων της πειθούς, αυτά που είναι απαραίτητα σε κάθε περίπτωση ώστε ο λόγος να είναι ορθός. Ο Αριστοτέλης τονίζει τη σημασία στην σωστή χρήση του λόγου για μια ακόμα φορά και την επιδιώκει τοποθετώντας τα σωστά σχήματα μέσα στην ομιλία για έναν «τέλειο» λόγο ο οποίος πραγματοποιεί τον τελικό σκοπό του.

Συνεχίζοντας γίνεται φανερό ότι και η ρητορική αλλά και η διαλεκτική μπορούν να λειτουργούν εξίσου αποτελεσματικά αποδεικνύοντας και το πραγματικά πειστικό αλλά και το φαινομενικά πειστικό «*ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς διαλεκτικῆς συλλογισμὸν τε καὶ φαινόμενον συλλογισμὸν*»³⁹.

Το τελευταίο κοινό σημείο των δύο εννοιών που πραγματεύεται το κείμενο, της ρητορικής και της διαλεκτικής δηλαδή, αφορά μόνο την προαίρεση. Ο ρήτορας θα πρέπει να κατέχει την επιστημονική γνώση, για να διαθέτει την ικανότητα *του συλλογίζεσθαι* αλλά και την προαίρεση για την επιλογή κάποιου είδους συλλογισμού. Από την άλλη ο διαλεκτικός διαθέτει μόνο την ικανότητα *του συλλογίζεσθαι*. Αν προστάξει την προαίρεση και παραμελήσει τη διανοητική του ικανότητα θα θεωρηθεί Σοφιστής⁴⁰.

³⁸ Αριστοτέλης ό.π., 1355a

³⁹ Αριστοτέλης ό.π., 1355b

⁴⁰ Αριστοτέλης, Ρητορική Α', 1355b.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτή η αλληλένδετη σχέση της ρητορικής με τη διαλεκτική. Οι δύο αυτές έννοιες ενώνονται, ώστε να δημιουργηθεί μια ορθή και πειστική συνομιλία. Αναλυτικότερα ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι η διαλεκτική διαθέτει τον επαγωγικό συλλογισμό που είναι και φαίνεται πραγματικός. Η ρητορική αντίστοιχα διαθέτει το παράδειγμα που είναι η επαγωγή, το ενθύμημα που είναι ο συλλογισμός και το φαινομενικό ενθύμημα που είναι ο φαινομενικός συλλογισμός. Συμπεραίνει λοιπόν ότι οι ρήτορες πείθουν είτε χρησιμοποιώντας παραδείγματα, είτε χρησιμοποιώντας ενθυμήματα. Βέβαια το παράδειγμα καθιστά την ομιλία λιγότερο πειστική στο ακροατήριο από ότι το ενθύμημα⁴¹. Προχωρώντας το συλλογισμό του ένα βήμα παραπέρα προσδιορίζει τον σκοπό των δύο εννοιών στο να πείσουν όχι μεμονωμένα άτομα αλλά το γενικό άθροισμα τους. Η επίτευξη αυτού του σκοπού δεν πραγματοποιείται από τυχαίες προκείμενες αλλά ούτε από αποδεδειγμένους συλλογισμούς και συμπεράσματα, γιατί, αφενός δημιουργούν δυσκολίες στο ακροατήριο, που δεν μπορεί να παρακολουθήσει σε μάκρος την αλληλουχία των συλλογισμών και δεν έχει την απαραίτητη μόρφωση, αφετέρου δημιουργούν προτάσεις, που δεν έχουν αποδειχτεί και υπάρχει αναγκαιότητα το περιεχόμενο τους να είναι κοινής αποδοχής αλλά δεν είναι πειστικές. Ο Αριστοτέλης γνωρίζει ότι η πειστικότητα του λόγου στη ρητορική προκύπτει από τις προκείμενες οι οποίες πρέπει να είναι απολύτως αληθινές⁴².

Οι Στωικοί – κατά τον Διογένη τον Λαέρτιο – συμβάλλοντας και ενισχύοντας την αλληλένδετη σχέση ρητορικής και διαλεκτικής ισχυρίζονταν ότι οι δύο αυτές έννοιες αποτελούσαν μέρη της λογικής με απώτερος σκοπός ήταν η ανακάλυψη της αλήθειας. Η συμβολή της διαλεκτικής σε αυτήν την αποκάλυψη ήταν διπλή. Αρχικά, καθόριζε τους κανόνες του αποδεκτού συλλογισμού, που ήταν χαρακτηριστικό της αριστοτελικής λογικής και έπειτα μάθαινε να συζητούν που ήταν χαρακτηριστικό της πρώτης διαλεκτικής του Ζήνωνα του Ελεάτη⁴³.

Ο Αριστοτέλης μετά από τις παραπάνω διαπιστώσεις διακρίνει ότι η Πειθώ στην ρητορική φανερώνει τις δύο όψεις της, οι οποίες είναι η λογική και η ψυχολογική.

Για να πραγματοποιηθεί η λογική Πειθώ, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα του σταγειρίτη φιλόσοφου, το ενθύμημα παρουσιάζει δύο έννοιες οι οποίες είναι οι πιθανότητες και οι ενδείξεις. Στις πρώτες βρίσκουμε κάτι που συμβαίνει συχνά αλλά δεν είναι γενικό και απόλυτο. Στις δεύτερες παρουσιάζεται μια κίνηση άλλοτε από το μερικό στο γενικό και άλλοτε από το γενικό στο μερικό. Το σημαντικό είναι ότι το περιεχόμενο τους είναι υποχρεωτικά αποδεκτό και για αυτό ονομάζεται τεκμήριο⁴⁴. Επομένως, ο συσχετισμός της ρητορικής με την διαλεκτική ενισχύει τη λογική πειθώ, εφόσον μέσα από μια συλλογιστική διαδικασία ασκείται ο νους στην επιλογή και χρήση εικόνων και επιχειρημάτων που είναι τα πιο πειστικά για τον ακροατήριο.

⁴¹ Αριστοτέλης, Ρητορική Α', 1356b. Burnyeat, M. F. 1990:12

⁴² Σωτηρία Α. Τριαντάρη, Η ρητορική, η τέχνη της επικοινωνίας από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο 2016:54

⁴³ Paul Foulquie, les presses universitaires de France 1964:22

⁴⁴ Αριστοτέλης, Ρητορική Α', 1357a-1357b Πβ. Μεσσάρη, Α. 2012:44, Τριαντάρη 2016:54

ΡΗΤΟΡΙΚΉ – ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΟΙΝΑ ΣΗΜΕΪΑ

Η ανθρώπινη επικοινωνία αναπτύχθηκε πριν από εκατομμύρια χρόνια, καθώς οι άνθρωποι ήρθαν σε αυτή την ανάγκη, για να μπορέσουν να συνυπάρξουν σε ομάδες. Από τότε, μέχρι σήμερα η επικοινωνία αναπτύχθηκε διότι η χρήση της έχει σημαντικό ρόλο στη ζωή και στην καθημερινότητα, από την οποία οι άνθρωποι εξαρτιούνται. Η επικοινωνία μπορεί να διεξαχθεί μέσω νοημάτων, λέξεων και γραμμάτων και αποδίδεται ως νοηματική, προφορική ή γραπτή αντίστοιχα. Εκτός από την λεκτική επικοινωνία υπάρχει και η μη λεκτική, γνωστή και ως η ‘‘γλώσσα του σώματος’’ και αποτελείται από χειρονομίες, από τον τόνο της φωνής, τη στάση του σώματος και τις εκφράσεις του προσώπου. Η επικοινωνία μπορεί βέβαια να μεταδοθεί μέσω προσχεδιασμένων συσκευών. Τέτοιες συσκευές μπορεί να είναι η τηλεόραση, το τηλεφώνω και οποιαδήποτε άλλη συσκευή βοηθάνε στην επικοινωνία ακόμα και σε απόσταση. Είναι ένα κομμάτι μιας προσχεδιασμένης επικοινωνίας η οποία γίνεται με τη βοήθεια της τηλεπικοινωνίας.

Οι Αρχαία Έλληνες θεωρούσαν την ρητορική τεχνική και πρακτική αναγκαιότητα για την καθημερινότητα τους. Τη συναντάμε στο διάλογο μεταξύ Γοργία και Σωκράτη του Πλάτωνα⁴⁵, όπου αποκαλείται *δημιουργό πειθούς*, στην οποία αποδίδεται η πίστη και όχι η διδασκαλία για την φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας. Ο Σωκράτης διέκρινε την πειθώ σε δύο μέρη, την «πιστευτική» και την «διδασκαλική». Η πρώτη δεν έχει μέσα της τη μάθηση, η οποία ισοδυναμεί με αληθινή γνώση, αλλά έχει μόνο την πίστη, η οποία μπορεί να είναι ψευδής σε αντίθεση με την δεύτερη, που παρέχει και τη μάθηση και την πίστη. Επομένως, τα συμπεράσματα που προκύπτουν στη ρητορική είναι ότι η «πιστευτική» πειθώ δεν είναι επιστημονική, και κατά συνέπεια η ρητορική δεν είναι αληθινή τέχνη⁴⁶. Ο Πλάτωνας τόνισε, ότι ακριβώς επειδή η πειθώ δεν είναι επιστημονική τέχνη, προσδίδει μια αληθοφάνεια και μπορεί να κινήσει το ακροατήριο σε συγκεκριμένες αποφάσεις. Ο Σωκράτης, υποστήριξε την άποψη αυτή, ότι η δραστηριότητα διακρίνονταν από υψηλούς στόχους, τόλμη και ικανότητα να προσεγγίζει τους ανθρώπους και να τους οδηγεί, με τον χαρακτηρισμό της κολακείας τα οποία όμως ισοδυναμούν με κάθε ενέργεια που προσδίδει ηδονή. Αλλά και πάλι αυτή η πειθώ δεν θεωρείτε αληθινή τέχνη για τον ίδιο. Ο Σωκράτης διαχώρισε την ψεύτικη ρητορική ως κολακεία και συνιστά αισχρή δημηγορία. Την άλλη μορφή, την αληθινή ρητορική, την χαρακτήρισε ως ευεργετική στο βαθμό που βελτιώνει και καλλιεργεί προς το καλύτερο τις ψυχές των πολιτών, προσανατολισμένη πάντα στην ανάδειξη της καλύτερης δυνατής προοπτικής, ανεξάρτητα εάν προκαλεί ευχαρίστηση ή δυσφορία στο ακροατήριο⁴⁷.

Ο Αριστοτέλης έθεσε τη ρητορική στο πεδίο της διαλεκτικής, εστιάζοντας τη τεχνική της στην ικανότητα της παραγωγής συλλογισμών και επέκταση στη συγκρότηση και διαμόρφωση *επιχειρημάτων* «*ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς ... δυνάμεις τινές τοῦ πορίσαι λόγους*»⁴⁸. Η μετάδοση των επιχειρημάτων γίνεται από τον πομπό-ρήτορα στο δέκτη-ακροατήριο, με στόχο να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα που συνήθως κατευθύνεται από τον έναν στον άλλον⁴⁹. Ο Πλάτωνας τόνισε ότι η αληθινή ρητορική καλλιεργεί και παιδεύει στις ψυχές των πολιτών. Με περισσότερη σαφήνεια, παραθέτει ο Αριστοτέλης στον έναν από τους τρεις τρόπους διαμέσου των οποίων λειτουργεί

⁴⁵ Kennedy, G. 1994:3

⁴⁶ Πλάτωνας, ό.π., βλ. κυρίως υποσημείωση 50

⁴⁷ Πλάτωνας, Γοργίας, 503b

⁴⁸ Αριστοτέλης, Ρητορική Α΄, 3156a

⁴⁹ Σωτηρία Α. Τριαντάρη, Η ρητορική, η τέχνη της επικοινωνίας από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο 2016:184

πειστικά η ρητορική, δηλαδή μέσω της διάθεσης που δημιουργεί στην ψυχή του ακροατή «*Τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων τρία εἶδη ἔστιν αἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐν τῷ ἥθει τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναι πως*»⁵⁰. Ο ορισμός της ρητορικής καθώς και η λειτουργική της διάσταση ως ψυχο-συναισθηματικό εργαλείο οδηγούν στην πεποίθηση ότι η σύγχρονη εκδοχή της είναι η επικοινωνία, η οποία ως διαδικασία, κατά πρώτων, μεταδίδει μηνύματα και επιχειρήματα, και κατά δεύτερον, προκαλεί ιδέες και επηρεάζει συναισθήματα.

Επομένως στην ρητορική και στην επικοινωνία παρατηρούνται κάποια κοινά στοιχεία. Αρχικά τόσο η ρητορική όσο και η επικοινωνία θεωρούνται ως φαινόμενο της ανθρώπινης εμπειρίας και των ανθρώπινων σχέσεων, που σημαίνει ότι και οι δύο ανάγονται στη σφαίρα της διαλεκτικής, η οποία οδηγεί σε πιθανά συμπεράσματα και αφορά απόψεις, ιδέες προσώπων που διαλέγονται για τα πράγματα⁵¹. Ο ρήτορας αισθάνεται έντονη την ανάγκη να προσεγγίσει, ή όπως θα λέγαμε σήμερα να επικοινωνήσει με το κοινό του και να μεταφέρει τις απόψεις του. Η εξωτερικήυση συναισθηματικών προθέσεων προκαλεί πάθει στο ακροατήριο του. Ο ρήτορας ομιλητής, επιχειρεί να προξενήσει τέτοια επιχειρήματα, να διεγείρει συναισθήματα και να επιδράσει στην ψυχολογία του ακροατηρίου. Η συγκίνηση αυτή, προκύπτει, μέσω των λεκτικών σχημάτων, τα οποία αναδεικνύουν την ποιότητα της λεκτικής επικοινωνίας. Επομένως, τα κοινά σημεία που συνδέουν άμεσα την ρητορική με την επικοινωνία είναι: η ανταλλαγή μηνυμάτων, η διέγερση της ψυχολογίας του ακροατηρίου, που παραπέμπει στις διαπροσωπικές σχέσεις και τα λεκτικά σχήματα⁵².

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ρητορική και η επικοινωνία έχουν ταυτόσημες διεργασίες άλλα και μια λειτουργική σχέση μεταξύ τους. Ειδικότερα, η ρητορική δείχνει τους τρόπους που διασφαλίζουν την πειθώ. Η επικοινωνία, αν και διαθέτει πολύπλευρο ορισμό, είναι η διαδικασία μετάδοσης πληροφοριών και μηνυμάτων και ταυτόχρονα διαδικασία επαφής και αλληλοεπηρεάσου μεταξύ των ανθρώπινων ομάδων. Η ρητορική είναι τεχνική πειθούς, η επικοινωνία μέσω αλληλεπίδρασης. Βέβαια η διαδικασία της επικοινωνίας, αναπτύσσετε με τη βοήθεια των τεχνικών της ρητορικής. Η ρητορική προσφέρει στην επικοινωνία τις τεχνικές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, την οποία καλείται να επιτελέσει η επικοινωνία. Οι σχέσεις αυτών των δύο όμως είναι σχέση μέθεξης, συνάντησης και επιρροής, που ασκεί τους συνδιαλεγόμενους στην εκδίπλωση της συναισθηματικής, νοητικής και κοινωνικής τους διάστασης ως ψυχοσωματικές οντότητες.

⁵⁰ Αριστοτέλης ό.π., 1356a

⁵¹ Τριαντάρη-Μάρα, Σ. 2006:17

⁵² Scott, R. L. 1973:82

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΔΕΞΙΩΤΗΤΩΝ

Τα παιδιά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους ξεκινούν να «ρουφούν» σαν σφουγγάρια αυτά που αντιλαμβάνονται από την πραγματικότητα γύρω τους. Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών και η παροχή γνώσεων αποτελεί μια διαδικασία με στόχο την ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύστημα. Ξεκινάει μια άτυπη εκπαίδευση από το οικογενειακό τους περιβάλλον με τους βασικούς μηχανισμούς της μάθησης οι οποίοι είναι η μίμηση, η ταύτιση και η συνεργασία⁵³. Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών λοιπόν, μέσα στην οικογένεια έχει άμεση εμπλοκή και αλληλεπίδραση με τα υπόλοιπα πρόσωπα τα οποία εξασφαλίζουν στο παιδί το συναίσθημα της ασφάλειας και της σιγουριάς ώστε να οδηγηθεί στην αποτελεσματική μάθηση. Όταν το παιδί ξεπεράσει τα τέσσερα χρόνια και κάτω από φυσιολογικές συνθήκες, είναι έτοιμο να επεκταθεί στην ευρύτερη κοινότητα και να έρθει σε επαφή με άλλα πρόσωπα εκτός του οικογενειακού του περιγύρου. Την δυνατότητα αυτή δίνει αρχικά ο παιδικός σταθμός ή το νηπιαγωγείο και αργότερα το δημοτικό, το γυμνάσιο, το λύκειο, το πανεπιστήμιο πολύ μελλοντικά όπως επίσης και η ενασχόληση με εξωσχολικές δραστηριότητες και χόμπι.

Στην μετάβαση του, από την οικογένεια στο σχολείο, το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με μια διαφορετική προσέγγιση της εκπαίδευσης σε σχέση με την άτυπη που ήδη γνώριζε. Οργανώνεται σκόπιμα, για να εκπληρώσει το συγκεκριμένο σκοπό της μεταβίβασης γνώσεων μέσα από ένα σύνολο γενικών ιδιοτήτων, βασικές της οργανωμένης εκπαίδευσης όπως: αναλυτικό πρόγραμμα, περιεχόμενο, ακριβής καθορισμός στόχων, ωρών, ρόλος παιδαγωγού, χρησιμοποίηση επιστημονικών μεθόδων διδασκαλίας⁵⁴. Το σχολείο προσπαθεί να παρέχει γνώσεις και δεξιότητες οι οποίες θα προάγουν τα παιδιά στο κοινωνικό σύστημα. Φανερόνεται όμως ότι αυτό δεν είναι πάντα εφικτό καθώς συχνά αδυνατεί να παρακολουθήσει τις αλλαγές που συμβαίνουν σε κοινωνικούς οικονομικούς, πολιτισμικούς, τεχνολογικούς τομείς. Σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη εποχή τονίζεται η ανάγκη για ανταπόκριση και προσαρμογή του σχολείου σε ένα κόσμο που συνεχώς μεταβάλλεται⁵⁵. Αναγνωρίζεται η ανάγκη ανάπτυξης μεθοδολογικών ικανοτήτων, αξιών, στάσεων, δεξιοτήτων μάθησης και σκέψης των μαθητών προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, όπως δεξιότητες επικοινωνίας, συνεργασίας με άλλα άτομα, χρήσης ποικίλων πηγών και εργαλείων πληροφόρησης και επικοινωνίας, επίλυσης προβλημάτων⁵⁶. Η συμβολή των εκπαιδευτικών είναι καθοριστική καθώς με τις κατάλληλες στρατηγικές προάγουν την γνώση και την επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν.

Στη διαδικασία της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων σημαντικό ρόλο έχει η γλώσσα⁵⁷. Η γλωσσική επικοινωνία αποβλέπει τόσο στην καλλιέργεια της γλωσσικής ικανότητας, όσο και στην ικανότητα του ατόμου να επικοινωνεί με τους συνανθρώπους του. Οι άνθρωποι δημιουργούν κάποιους γλωσσικούς κώδικες, οι οποίοι

⁵³ Scribner & Cole, 1992

⁵⁴ Μεθοδολογικές προσεγγίσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων για αποτελεσματική συμμετοχή των παιδιών στη μαθησιακή διαδικασία, Νικολέττα Γκλιάου-Χριστοδούλου

⁵⁵ Kress, 1999

⁵⁶ ΔΕΠΠΣ, 2003

⁵⁷ Βοσνιάδου, 1992

χρησιμοποιούνται στις διάφορες καταστάσεις που εμπλέκεται το άτομο. Αυτό δημιουργεί συχνά πρόβλημα στα άτομα εκείνα που χρησιμοποιούν γλωσσικούς κώδικες διαφορετικούς από αυτούς που χρησιμοποιεί η επίσημη εκπαίδευση. Η γλώσσα της επίσημης εκπαίδευσης προσεγγίζει ή συμπίπτει με τη γλώσσα των μέσων ή ανώτερων κοινωνικών τάξεων⁵⁸. Με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται πλεονότητες και μειονότητες στη χρήση της γλώσσας, με αποτέλεσμα την δυσαρμονία μέσα στην εκπαιδευτική εμπειρία των παιδιών. Ο εκπαιδευτικός χώρος αδυνατεί να αντεπεξέλθει στο πρόβλημα και οι περισσότερες δραστηριότητες μέσα στην τάξη δεν έχουν τον αντίκτυπο που επεδίωκε ο εκπαιδευτικός. Η γνώση δεν καταμερίζεται επάξια εφόσον η συμμετοχή κάποιων παιδιών στις περισσότερες δραστηριότητες δεν είναι η αναμενόμενη. Βασικό κριτήριο για τη σχολική επίδοση είναι η γνώση της γλώσσας και η ικανότητά τους να αποκτούν ή όχι συγκεκριμένες δεξιότητες και γνωστικές έννοιες που απαιτούνται από το σχολείο. Οι συγκρούσεις που δημιουργούνται εξαιτίας των διαφορετικών πρακτικών γραμματισμού που φέρνουν τα παιδιά στο σχολείο από το οικογενειακό τους περιβάλλον, οδηγεί στην περιθωριοποίηση κάποιων παιδιών με αποτέλεσμα χαμηλές μορφωτικές επιδόσεις και σχολική διαρροή⁵⁹.

Οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να συμβαδίζουν με το αναλυτικό πρόγραμμα και να παρέχουν μια κοινή εκδοχή της γνώσης στους μαθητές. Χρησιμοποιούν στρατηγικές και τύπους συζήτησης για να καθοδηγήσουν την μάθηση. Το παιδί με τη συνεργατική μάθηση και τη γνωστική υποστήριξη μπορεί να πετύχει περισσότερα απ' ό,τι μόνο του, αφού αφυπνίζει εσωτερικές, εξελικτικές διαδικασίες που μπορούν να λειτουργήσουν μόνο όταν το παιδί αλληλεπιδρά με ανθρώπους του περιβάλλοντός του. Πολύ σημαντικός είναι ο διάλογος μεταξύ του εκπαιδευτικού και του μαθητή, όπου ο εκπαιδευτικός αρχικά έχει διαπιστώσει τις ενυπάρχουσες γνώσεις τους παιδιού. Στη συνέχεια καταφεύγει σε ερωτήσεις για να εμπλέξει ενεργά στο παιδί στη μαθησιακή διδασκαλεία⁶⁰. Χρειάζεται αρχικά να δημιουργηθεί μια κοινή αντίληψη μεταξύ δάσκαλου και μαθητή, κοινά πλαίσια σύλληψης και αναφοράς στα οποία βασική διαδικασία είναι αυτή που εισάγει τους διδασκόμενους στον κόσμο των εννοιών του διδάσκοντα και κατ' επέκταση της εκπαιδευτικής κοινότητας, για να λειτουργήσει αποτελεσματικά η ομιλία στην τάξη. Προσπαθεί με τις ερωτήσεις, να τους καθοδηγήσει και με τη διαλεκτική διαδικασία, να εκμαιεύσει από τους ίδιους τους μαθητές τη γνώση.

Ρόλος των εκπαιδευτικών είναι, να βρίσκονται κοντά στους μαθητές τους και να τους βοηθούν σύμφωνα με τις ανάγκες του καθενός ξεχωριστά. Για αυτό έχουν αναπτύξει κάποιες τεχνικές επιβεβαίωσης, απόρριψης, επανάληψης, εκτενής διατύπωσης ή επαναδιατύπωσης, περιγραφή της συλλογικής εμπειρίας ή ανακεφαλαίωση του θέματος, τα οποία αποδεικνύονται ως χρήσιμα εργαλεία που πρέπει να διαθέτει ο εκπαιδευτικός⁶¹. Με αυτές τις τεχνικές βοηθάει τους μαθητές να ανακαλύψουν την ενυπάρχουσα γνώση τους, που πιθανότατα υπάρχει από τα αρχικά στάδια επαφής του με τον πραγματικό κόσμο, να αντιληφτούν τη λογική συνέχεια στις εμπειρίες τους και να οικοδομήσουν τη νέα γνώση μέσα σε ένα πλαίσιο διαφορετικών συνθηκών. Οι τεχνικές αυτές θα χρησιμοποιηθούν στον εκάστοτε μαθητή ώστε να προάγουν τα προσωπικά

⁵⁸ Φραγκουδάκη, 1985. Bernstein, 1991. Holmes, 2001

⁵⁹ Γκλιάου, 2005

⁶⁰ Moll & Whitemore, 1999

⁶¹ Mercer, 2000

βιώματα και τις εμπειρίες τους, μέσα από διάφορες ενδιαφέρουσες δραστηριότητες και πολύμορφες εμπειρίες.

Ο δάσκαλος μέσα στην τάξη, είναι αυτός που παραθέτει τη νέα γνώση, καθορίζει την έκβαση του μαθήματος, ελέγχει την πρόσβαση στις σωστές απαντήσεις και αξιολογεί την πρόοδο των μαθητών, αφού γνωρίζει περισσότερα από το παιδί κι έχει την ευθύνη για τη μεταβίβαση της γνώσης. Επομένως, διαθέτει μια ισχυρότερη θέση από τους μαθητές. Βέβαια υπάρχουν πράγματα για τον κόσμο και τον εαυτό του μαθητή, τα οποία δεν γνωρίζει ο εκπαιδευτικός⁶² αλλά βοηθούν την εξέλιξη και μάθηση με τη λήψη πρωτοβουλιών σχετικά με τον τρόπο χειρισμού και συμμετοχής στην αλληλεπίδραση⁶³.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ – ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Η μορφή διδασκαλίας που θα χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός ποικίλει, καθώς πρέπει να λάβει υπόψη του το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Έρχεται σε επαφή με μια τάξη, η οποία αποτελείται από διαφορετικές προσωπικότητες που διαθέτουν διαφορετικά ενδιαφέροντα και διαφέρουν στο γνωστικό επίπεδο. Βέβαια σημαντικό ρόλο έχει η μορφή που θα πάρει η μεταξύ τους επικοινωνία. Ο εκπαιδευτικός ασκεί το μεγαλύτερο ρόλο στην εκκίνηση και δόμηση των πρώιμων σχημάτων αλληλεπίδρασης. Παράλληλα, δεν χρειάζεται να περιμένει να φθάσει το παιδί σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο γνωστικής ωρίμανσης για να αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα, αλλά με την κατάλληλη μέθοδο και την κατάλληλη υποστήριξη μπορεί να το βοηθήσει να φθάσει σε προχωρημένο για την ηλικία του επίπεδο γνωστικής ανάπτυξης. Επομένως, ο εκπαιδευτικός πρέπει να εκτιμά συνεχώς τις ικανότητες του παιδιού και το εξελικτικό του επίπεδο. Για να παρέχει αυτήν την ενίσχυση πρέπει να γνωρίζει καλά το έργο του μαθητή. Αν δεν υπάρχουν οι πληροφορίες, δεν μπορεί να επιτευχθεί η ακριβής ενίσχυση που παροτρύνει και δεν αποθαρρύνει το μαθητή⁶⁴. Απαραίτητη και απαιτητική εργασία που πρέπει να λαμβάνει ο εκπαιδευτικός είναι να θυμηθεί τι έχει πει το κάθε παιδί για να παρακινήσει κάποια δραστηριότητα, να γνωρίζει το γνωστικό του επίπεδο και τον επιδιωκόμενο στόχο σύμφωνα με τις δυνατότητες του, να το προάγει και να το βοηθάει να επιτύχει τους στόχους του. Η διαδικασία αυτή είναι δύσκολη καθώς ο εκπαιδευτικός έχοντας πολλά παιδιά απέναντί του συναντά αριθμητικές δυσχέρειες σε κάθε προσπάθεια παροχής οδηγιών ή πληροφοριών και αυτό δε βοηθά τη διδασκαλία και την αποτελεσματική μάθηση. Κάποιες πρακτικές που βοηθούν τον εκπαιδευτικό να κατανοήσει τον ψυχισμό του παιδιού είναι οι προσωπικοί φάκελοι. Σε αυτούς παρατίθενται οι ζωγραφιές των παιδιών, τα φύλλα εργασίας, μικροκατασκευές – αν πρόκειται για το νηπιαγωγείο – και εργασίες των μαθητών στα μαθήματα και τεστ – αν πρόκειται για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ο εκπαιδευτικός έχει πρόσβαση σε αυτούς και μπορεί να ανατρέξει για να θυμηθεί την πορεία του παιδιού και την προτίμηση του σε κάποια αντικείμενο. Επιπλέον οι προσωπικές του σημειώσεις για το κάθε παιδί ξεχωριστά τον βοηθούν να κατανοήσει τον τρόπο συμπεριφοράς του και να το προάγει ή να το βοηθήσει στην επίλυση κάποιου πιθανού προβλήματος.

⁶² Wood, 1999

⁶³ Hughes & Westgate, 1999

⁶⁴ Tharp & Gallimore, 1999

Οι καινούριες διδακτικές πρακτικές ωστόσο όπως, διαθεματική προσέγγιση, σχέδια εργασίας, ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, προσφέρουν ελπίδα για μεγαλύτερες ευκαιρίες ενισχυμένης εκτέλεσης με διδασκαλία σε μικρές ομάδες που προσφέρουν ευκαιρίες για περισσότερη αλληλεπίδραση⁶⁵. Μέσα από αυτές τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις ο δάσκαλος δημιουργεί διαφορετικές συνθήκες στα παιδιά για να ερευνήσουν συνεργαζόμενα ομαδικά διάφορα θέματα, να διατυπώσουν ερωτήσεις, να καταθέσουν απόψεις, να εφαρμόσουν τις γνώσεις τους, να κατευθύνουν τα ίδια τη μάθησή τους, να αναπτύξουν δικές τους στρατηγικές, να πραγματοποιήσουν ατομικούς και συλλογικούς στόχους, να εργαστούν με εναλλακτικούς τρόπους, να εκφραστούν με διάφορα μέσα, να αξιολογήσουν την πορεία της συμμετοχής τους, να ασκήσουν έλεγχο σε όλες τις πλευρές της μαθησιακής τους εμπειρίας⁶⁶. Οι μεθοδολογίες αυτές βοηθούν τα παιδιά στην ανάπτυξη ποικίλων πνευματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων και ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη, την έρευνα, τη δραστηριοποίηση και ενεργοποίηση του ατόμου, ώστε αυτόνομα μέσα από προσωπικές διεργασίες να οδηγείται στη λύση των προβλημάτων. Βοηθούν επίσης στην θετική στάση των μαθητών απέναντι στη γνώση και τη μάθηση, στην αλλαγή στο ψυχολογικό κλίμα της τάξης προς το δημοκρατικότερο, την ανάπτυξη κοινωνικο-γνωστικών δεξιοτήτων και στάσεων, τη συνεργατικότητα, την αλληλεγγύη⁶⁷. Οι μαθητές μαθαίνουν να συνεργάζονται, να επιχειρηματολογούν και μέσω αυτής, μετακινούνται από την προσωπική υποκειμενική σκοπιά που βλέπουν τα πράγματα⁶⁸.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού έχει διαφοροποιηθεί σήμερα καθώς δεν είναι ο μόνος φορέας της γνώσης. Τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο απορρέουν μεγάλες ποσότητες πληροφοριών προς τους μαθητές που ενασχολούνται όλο και περισσότερες ώρες καθημερινά με αποτέλεσμα να αφαιρούν την αποκλειστικότητα της μετάδοσης γνώσεων από τον εκπαιδευτικό. Έτσι ο εκπαιδευτικός δεν προσχεδιάζει με λεπτομέρειες τη διδακτική παρέμβαση, δεν κατευθύνει, αντίθετα υποστηρίζει τις προσπάθειες των παιδιών, γίνεται βοηθός, συνεργάτης, συνερευνητής, διαμεσολαβητής, καθοδηγητής, έτοιμος να δοκιμάσει και να δοκιμαστεί σε νέες ιδέες, αντιλήψεις, πρακτικές. Γίνεται ο ίδιος αναστοχαστικός, έτοιμος να δοκιμάσει και να δοκιμαστεί σε νέες ιδέες, αντιλήψεις, πρακτικές. Να δημιουργήσει τις συνθήκες, το υποστηρικτικό πλαίσιο που θα επηρεάσει τη δημιουργία κλίματος αποδοχής, εμπιστοσύνης, ασφάλειας, ώστε τα παιδιά να εκφράζονται με όλους τους δυνατούς τρόπους. Οργανώνει την ομάδα, ώστε τα παιδιά να συγκεντρωθούν με τρόπο δημιουργικό σε δραστηριότητες της επιλογής τους, φροντίζει να αξιοποιούνται οι δυνατότητες ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων, βοηθά στην ανάπτυξη της δημιουργικής φαντασίας.

Στη σημερινή κοινωνία είναι αναγκαίο οι νέοι μαθητές να αποκτούν αξίες, στάσεις, δεξιότητες, στρατηγικές και γνώσεις ώστε να είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι για το νέο τους ξεκίνημα στην αγορά εργασίας. Αλλά αποφαίνεται ότι σε μια τέτοια κοινωνία όπως η σημερινή, το σχολείο δεν μπορεί να συνεχίσει τον παραδοσιακό γνωσιοκεντρικό του ρόλο, με επικρατούσα αντίληψη για τη σχολική επίδοση την ατομιστική και έντονα ανταγωνιστική. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι αισθάνονται την ανάγκη να αναζητήσουν τρόπους που θα τους βοηθήσουν να εργαστούν συλλογικά. Οι

⁶⁵ Κανάκης, 1987. Ματσαγγούρας, 2000

⁶⁶ Moll & Whitmore, 1999. Ματσαγγούρας, 2002. Μπιρμπίλη, 2005

⁶⁷ Johnson & Johnson, 1992

⁶⁸ Azmitia, 1999

εκπαιδευτικοί, που είναι υπεύθυνοι για τη συγκρότηση της γνώσης, πρέπει να συνδέουν την απόκτηση γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων με την κοινωνική μάθηση, δηλαδή με την εκμάθηση μορφών διαπροσωπικής επικοινωνίας και συνεργασίας για την υλοποίηση κοινών δραστηριοτήτων και την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων στην αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων. Πρέπει να προετοιμάσουν το μαθητή, ώστε να μπορέσει να προσαρμοστεί σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Είναι αναγκαίο οι εκπαιδευτικοί να εγκαταλείψουν το σχολείο ως «μοντέλο τράπεζα», όπως το αποκάλεσε ο Freire⁶⁹, ή αποθήκη γνώσεων, όπου οι παιδαγωγοί έπρεπε να γεμίσουν το μυαλό των παιδιών με γνώσεις και πληροφορίες. Το σχολείο πρέπει να συνδέει την απόκτηση γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων με την κοινωνική μάθηση, δηλαδή με την εκμάθηση μορφών της διαπροσωπικής επικοινωνίας, συνεργασίας για την υλοποίηση κοινών δραστηριοτήτων, την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων, την αντιμετώπιση εντάσεων, συγκρούσεων, προβληματικών καταστάσεων με φαντασία και οξυδέρκεια. Να εφοδιάζει τον άνθρωπο με τις ικανότητες εκείνες που θα του επιτρέψουν να διευρύνει τις γνώσεις του, να αναπτύξει τις δεξιότητές του, να αναλαμβάνει ευθύνες, να εξοικειώνεται με τις νέες τεχνολογίες, να είναι ικανός για δια βίου μάθηση, να αναπροσαρμόζει τις στάσεις του και να προσαρμόζεται σε διαρκώς μεταβαλλόμενα και αλληλοεξαρτώμενα περιβάλλοντα.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ

Βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης γλωσσικής διδασκαλίας σε διεθνές επίπεδο είναι ο επικοινωνιακός προσανατολισμός της. Αυτό σημαίνει ότι κύριος στόχος της γλωσσικής εκπαίδευσης και στις δύο βαθμίδες είναι η καλλιέργεια της επικοινωνιακής ικανότητας των μαθητών (communicative competence), η οποία συνίσταται από τις ακόλουθες ικανότητες και δεξιότητες (communicative language abilities)⁷⁰:

- Τη γλωσσική ικανότητα των μαθητών (linguistic competence), δηλαδή τη δυνατότητα επίτευξης ακρίβειας στο σχηματισμό των γραμματικών δομών και στην έκφραση, όπως και την επαρκή γνώση των λεξιλογικών και ορθογραφικών κανόνων.
- Την πραγματολογική ικανότητά τους (pragmatic competence), η οποία υποδηλώνει τη δυνατότητα επιτέλεσης επικοινωνιακών λειτουργιών μέσω της επιλογής των κατάλληλων τύπων και δομών, τις δεξιότητες εφαρμογής των κοινωνιογλωσσικών κανόνων (ευγένειας κλπ), επίτευξης των επικοινωνιακών προθέσεων μέσω της αποτελεσματικής χρήσης των γλωσσικών στοιχείων και υφολογικής προσαρμογής του λόγου στις επικοινωνιακές περιστάσεις (πομπό, δέκτη, κειμενικό είδος).
- Την κειμενική τους ικανότητα (discourse competence), που συνίσταται από τις γνώσεις και τις δεξιότητες παραγωγής και πρόσληψης συγκειμενοποιημένου

⁶⁹ Ντολιοπούλου, 1999:16

⁷⁰ 5^ο Συνέδριο στη Σύρο – ΤΠΕ στην Εκπαίδευση, «Καλλιέργεια επικοινωνιακών δεξιοτήτων μέσω της αξιοποίησης του διαδικτύου στο γλωσσικό μάθημα»

γραφτού και προφορικού λόγου σε διάφορα κειμενικά είδη, σύνθεσης κειμένων με αξιοποίηση των συνοχικών μηχανισμών, κατανόησης αυθεντικών κειμένων.

- Την ευχέρεια λόγου (fluency), υπό μορφή ταχείας και αποτελεσματικής ανταπόκρισης σε γλωσσικά ερεθίσματα.

Η ανάπτυξη των παραπάνω ικανοτήτων και δεξιοτήτων μέσω της επικοινωνιακά προσανατολισμένης γλωσσικής διδασκαλίας προϋποθέτει αναθεώρηση καθιερωμένων αντιλήψεων στο χώρο της γλωσσικής εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, κατά το γλωσσικό μάθημα δεν δίδεται πλέον έμφαση αποκλειστικά σε μορφοκεντρικές δραστηριότητες ακρίβειας λόγου (accuracy activities) μέσω της εξάσκησης σε γραμματικά φαινόμενα, αλλά υπάρχει ισορροπία μεταξύ αυτών και των επικοινωνιακών διαδραστικών δράσεων ευχέρειας λόγου (fluency activities).

Οι πρώτες είναι ελεγχόμενες ασκήσεις με προβλεπόμενες απαντήσεις (controlled practice) και αφορούν κατά κανόνα στην καλλιέργεια της γλωσσικής ικανότητας. Αντίθετα, οι δραστηριότητες ευχέρειας λόγου εστιάζουν στην αποτελεσματικότερη μετάδοση ενός αποδεκτού μηνύματος (focused on meaning), το περιεχόμενο του οποίου δεν είναι προβλέψιμο ούτε προκαθορισμένο και διαμορφώνεται από τους συμμετέχοντες στη δραστηριότητα μαθητές. Πρόκειται για δράσεις μετάδοσης και επεξεργασίας πληροφοριών, διαχείρισης μηνυμάτων και γλωσσικού υλικού, άντλησης και σύγκρισης δεδομένων, διατύπωσης απόψεων και συναισθημάτων, αξιολόγησης γνώμων, ανασκευής επιχειρημάτων και άλλες παρόμοιες ανοικτού τύπου εργασίες. Με άλλα λόγια, πρόκειται για δραστηριότητες παραγωγικού και προσληπτικού χαρακτήρα⁷¹.

Οι επικοινωνιακές δράσεις αυτές, ωστόσο, προϋποθέτουν νέου τύπου διδακτικό υλικό. Δηλαδή, η αποτελεσματικότερη καλλιέργεια των παραπάνω δεξιοτήτων επιτυγχάνεται μέσω αυθεντικού υλικού και αυθεντικών επικοινωνιακών δράσεων κατ'αντιστοιχία προς εκείνες στις οποίες εμπλέκονται οι μαθητές στην καθημερινή τους ζωή. Αυτό σημαίνει ότι θεωρείται χρήσιμη η επεξεργασία από τους μαθητές γλωσσικού υλικού μη κατασκευασμένου για διδακτικούς σκοπούς, αλλά οπτικοακουστικού και κειμενικού υλικού που έχει παραχθεί για πραγματικούς επικοινωνιακούς στόχους και χρησιμοποιείται στην τάξη σε αυθεντικές παραγωγικές και προσληπτικές δραστηριότητες, αντίστοιχες προς τις ανάγκες και την ηλικία των μαθητών, που διέπονται από επικοινωνιακή σκοπιμότητα και τοποθετούνται σε δεδομένο καταστασιακό πλαίσιο⁷².

Τα παραπάνω δεδομένα ερμηνεύουν σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό το ενδιαφέρον για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του διαδικτύου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Με άλλα λόγια, το διαδίκτυο ως «εργαλείο» της πληροφοριακής και επικοινωνιακής τεχνολογίας δεν κατασκευάστηκε για παιδαγωγικούς σκοπούς, αλλά λόγω των δυνατοτήτων που παρέχει για αυθεντική επικοινωνία και για αναζήτηση ποικίλου γλωσσικού υλικού ανταποκρίνεται πλήρως στις αρχές και τις επιδιώξεις της επικοινωνιακής προσέγγισης στη σύγχρονη γλωσσική διδασκαλία⁷³.

⁷¹ Hedge, 2000

⁷² Hedge, 2000

⁷³ Κουτσογιάννης, 2000

ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΩΣ ΕΜΨΥΧΩΤΗΣ – ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΗΣ

«Εμψύχωση είναι η ανάπτυξη της δημιουργικής έκφρασης και των δεξιοτήτων μέσα από σχέσεις που βασίζονται στη συνεργατικότητα, την πρωτοβουλία και την αμοιβαία εμπιστοσύνη. Εμψύχωση είναι ακόμη η κινητοποίηση μιας ομάδας προς την κατεύθυνση ενός στόχου, η προσέγγιση του οποίου σηματοδοτεί την ενεργητική παρουσία της ομάδας στην κοινωνία»⁷⁴.

Υπάρχουν ορισμένες στάσεις – δεξιότητες ζωής (life skills), οι οποίες συμβάλουν σε μια πετυχημένη, παραγωγική και γεμάτη ικανοποίηση ζωή. Το σύνολο αυτών των στάσεων προσφέρουν στον άνθρωπο την δυνατότητα να προσαρμόζονται με επιτυχία σε ορισμένες καταστάσεις και να αντιμετωπίζουν με τον πλέον κατάλληλο τρόπο τις απαιτήσεις και προκλήσεις την καθημερινής ζωής. Επιπλέον βοηθούν στην αντιμετώπιση μεγάλων ή μικρών προβλημάτων, επιτρέπουν τον θετικό τρόπο ζωής με στόχο την επιτυχία των στόχων, ενισχύουν συμπεριφορές ώστε να γίνει ένα άτομο πιο αποδοτικό, είναι χρήσιμες σε όλες τις ηλικίες και τομής της ζωής του ανθρώπου.

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες δεξιοτήτων, οι οποίες είναι: α) οι δεξιότητες ανάπτυξης προσωπικής ταυτότητας, κατά την οποία προωθείται η αυτοεικόνα, η αυτοεκτίμηση, η αποδοχή της προσωπικής ευθύνης, η διαχείριση άγχους και τι είναι η αυτοβελτιωτική συμπεριφορά. Στη συνέχεια είναι β) οι δεξιότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας, που προάγουν δεξιότητες καλής ακρόασης, διεκδικητικής συμπεριφοράς, επίλυσης συγκρούσεων, έκφρασης και διαχείρισης συναισθημάτων. Τέλος, είναι γ) οι δεξιότητες αντιμετώπισης προβλημάτων, στις οποίες επιδιώκουν την κατανόηση του προβλήματος, τη συγκέντρωση εναλλακτικών λύσεων και την αξιολόγηση τους, τον επανακαθορισμό.

Ο δάσκαλος ως εμψυχωτής θεωρεί το παιχνίδι αναπόσπαστο κομμάτι την ανθρώπινης φύσης, βασικό εργαλείο και μέθοδο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δρα σε πολλά επίπεδα, όπως στο παιδαγωγικό, ώστε, τα παιδιά να κινητοποιηθούν και να ανακαλύψουν διάφορους κώδικες επικοινωνίας και έκφρασης. Στον ψυχολογικό, βοηθώντας τα να αισθανθούν ασφάλεια και εμπιστοσύνη. Και στο εκφραστικό, με ατομικές και συλλογικές δράσης. Βασικός στόχος του δάσκαλου-εμψυχωτή είναι να πραγματοποιεί ποιοτικές διεργασίες, ώστε, να ενθαρρύνει – ενδυναμώνει – εμψυχώσει τους εκπαιδευόμενους και να αποκτήσουν πλήρη εικόνα των δυνατοτήτων τους. Ο ρόλος του δάσκαλου-εμψυχωτή είναι να συμμετέχει, δεν εξουσιάζει, ενθαρρύνει τα παιδιά να θέσουν προσωπικούς στόχους, τα ακολουθεί, δεν τα ελέγχει, παίζει με τα παιδιά, δεν τους διδάσκει, δεν μένει αμέτοχος και απαθής στις συγκρούσεις και στα δρώμενα. Επιπλέον αποποιείται την αυθεντία του, θεωρεί τον εαυτό του ισότιμο μέλος της ομάδας, παράγει την εξατομικευμένη απελευθέρωση της έκφρασης και του λόγου. Τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διέπουν τον εκπαιδευτικό-διευκολυντή είναι η γνησιότητα/αυθεντικότητα (Realness), επιβράβευση / αποδοχή / εμπιστοσύνη (prizing / acceptance / trust) και ενθάρρυνση (empathic understanding)⁷⁵. Ο εκπαιδευτικός-εμψυχωτής για να παίξει σωστά το ρόλο του πρέπει να μπορεί να αφήσει ελεύθερο το σώμα του, να απελευθερωθεί από αναστολές και εντάσεις, να μπορεί να σταθεί μπροστά στα παιδιά χαλαρός, οικείος, ανθρώπινος, χωρίς επισημότητες και διδαχές, να μπορεί με τη συμπεριφορά του να εμπνεύσει την ομάδα, να της δώσει κίνητρα, να μην την

⁷⁴ Κόκκος, 2003: 212

⁷⁵ Rogers-Freiberg, 1994: 154-157

κατευθύνει όπου θέλει, να την καθοδηγήσει να ανακαλύψει τη χαρά του παιχνιδιού και της δημιουργίας.

Χαρακτηριστικά τα οποία, είναι καλό να αποφεύγει ο εκπαιδευτικός, γιατί θεωρούνται εμπόδια στην επικοινωνία είναι, οι προσταγές, εντολές, οι απειλές, οι προειδοποιήσεις, το κήρυγμα, οι υποδείξεις και έτοιμες λύσεις για πιθανά προβλήματα, η κριτική, η αρνητική κρίση, η θετική κρίση που αγνοεί την πραγματικότητα, η παρηγοριά και ο βιαστικός καθησυχασμός. Επίσης η ψυχολογική ανάλυση, η γελοιοποίηση, ο χαρακτηρισμός - «ταμπέλα», οι υπερβολικές και ακατάλληλες ερωτήσεις – ανάκριση.

Το βιωματικό μάθημα αποσκοπεί στη δημιουργία ενός φιλικού και υποστηρικτικού περιβάλλοντος και δεν καλύπτει μόνο τις γνωστικές, αλλά και τις ψυχοσυναισθηματικές ανάγκες των μαθητών. Κάποιες βιωματικές τεχνικές που μπορούν να αξιοποιηθούν είναι η μελέτη περίπτωσης, η προσομοίωση, η επίδειξη, οι ομάδες σχεδίων εργασίας, η επίλυση του προβλήματος, η συνέντευξη από ειδικό, το παιχνίδι ρόλων, οι θεατρικές τεχνικές, η αφήγηση και άλλα. Επίσης, μπορούν να δημιουργηθούν παιχνίδια για τη δυναμική της ομάδας όπως γνωριμίας, αυτογνωσίας, συνεργασίας, ομαδικότητας, εμπιστοσύνης, ενεργητικής ακρόασης, όπως, και παιχνίδια δεξιοτήτων για την επικοινωνία, την αυτονομία, την ακρόαση και την ηγεσία. Στη βιωματική μάθηση παρατηρείται ο καταγιγισμός ιδεών, η μελέτη περίπτωσης, η προσομοίωση, η επίδειξη, οι ομάδες σχεδίων εργασίας, η επίλυση προβλήματος, η συνέντευξη από ειδικό, η εκπαιδευτική επίσκεψη και άλλα. *Κάθε μια από τις παραπάνω τεχνικές έχει ορισμένες προδιαγραφές, η μη τήρηση των οποίων μπορεί να οδηγήσει σε μη επιθυμητά ή αρνητικά μαθησιακά αποτελέσματα.* Βασικές δεξιότητες για τη δυναμική της ομάδας είναι η αυτογνωσία, η συνεργασία, η ομαδικότητα, η εμπιστοσύνη, όπως επίσης, η επικοινωνία, η ακρόαση και η ηγεσία. Βέβαια, Δεν αρκεί να γνωρίζει κάποιος τις τεχνικές αυτές αλλά και να είναι σε θέση να τις επιλέξει κατάλληλα, ανάλογα με τη δυναμική και το δυναμικό της ομάδας, και να τις εφαρμόσει. Επομένως, καθιστάτε σημαντική η συμμετοχή των παιδιών σε βιωματικά εργαστήρια, σε πειραματισμούς με ερευνητική διάθεση και τήρηση του ημερολογίου.

Ο δάσκαλος σύμφωνα με το εξελικτικό μοντέλο του Stenhouse (1975) αλλά και με τα Προγράμματα Σπουδών του Νέου Σχολείου, οφείλει μαζί με τους μαθητές του, να διαμορφώνει τους στόχους, εναλλακτικούς και μη, να διερευνά όλους τους τομείς και τις πιθανές λύσεις⁷⁶. Πρέπει να μετατρέπεται από απλό «τεχνικό» της διδακτικής διαδικασίας, που εφαρμόζει άκριτα μια σειρά ενεργειών, σε ερευνητή. Πρωτίστως οφείλει να αποβλέπει, όχι στην κάλυψη αλλά στην κατανόηση της ύλης εκ μέρους των μαθητών και μάλιστα στη διαμόρφωση της δημιουργικής και κριτικής τους σκέψης.

«Ο ερμηνευτικός δάσκαλος παραβιάζει τους περιορισμούς του παραδοσιακού μαθήματος με μια ακολουθία απρόβλεπτων (μη αναμενόμενων) ερωτήσεων και αναπάντεχων σχολίων»⁷⁷.

Επιπροσθέτως υπάρχουν ορισμένες στρατηγικές που ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης και είναι η ενθάρρυνση έκφρασης όλων των απόψεων μέσα από τον ελεύθερο διάλογο, η παρουσίαση εννοιών μέσα στο πλαίσιο της

⁷⁶ Μαρμαρινός, 2000: 142

⁷⁷ Slattery, 1995

λειτουργικής χρήσης τους, η αξιοποίηση του λάθους. Επίσης, συναντάμε την Ενσωμάτωση στη διδασκαλία προβληματικών καταστάσεων που οδηγούν σε συζήτηση και διερεύνηση, τη δημιουργία υποθέσεων, αντιφάσεων, γενικεύσεων, συσχετισμών ανάμεσα σε ιδέες, γεγονότα και καταστάσεις, την ανάπτυξη δεξιοτήτων αυτοαξιολόγησης και ετεροαξιολόγησης, την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, και τον προγραμματισμός δραστηριοτήτων με τρόπο που επιτρέπει στα παιδιά να αποφασίσουν τον τρόπο επεξεργασίας τους.

Τελειώνοντας, πολύ σημαντική είναι η ομάδα, η οποία λειτουργεί ως φορέας παραγωγής ιδεών γιατί περισσότερα άτομα έχουν περισσότερες ιδέες. Επίσης μπορούν να παρουσιάσουν ποικιλία έκφρασης ιδεών λόγω του διαφορετικού υπόβαθρου γνώσεων που διαθέτουν τα μέλη της, μεγάλο βαθμό διασταύρωσης ιδεών μεταξύ των μελών της, άμιλλα παραγωγής ιδεών μεταξύ των μελών της και μεγαλύτερη δυνατότητα παρώθησης των μελών της για παραγωγή ιδεών. Μπορεί κάθε πράξη ενός ατόμου ή μιας ομάδας αρχίζει σαν μια ιδέα και ύστερα οι πράξεις πολλαπλασιάζονται και γίνονται καταστάσεις⁷⁸.

«Μια χιονοστιβάδα αρχίζει από μια χιονονιφάδα και ύστερα γίνεται τεράστια και παρασύρει τα πάντα». Κοινωνική φύση της δημιουργικότητας⁷⁹.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΜΙΛΙΑ

«Πως είναι σωστό να ενεργούμε σε μια δημόσια ομιλία, ή να απευθυνόμαστε στους μαθητές μας;» Μια ερώτηση στην οποία κάθε εκπαιδευτικός ωφέλει να γνωρίζει και να απαντάει. Αρχικά η δημιουργία ενός ζεστού και οικείου καλωσορίσματος, θα κερδίσει σίγουρα τις εντυπώσεις. Σημαντικό ρόλο παίζει η είσοδος, η αυτοπαρουσίαση και η θέση του εκπαιδευτικού σε σχέση με το κοινό. Συνεχίζοντας, χρίζει μεγάλης σημαντικότητας η «φυσική» ροή του λόγου. Πρέπει ο λόγος να είναι δομημένος σωστό και να ακολουθεί τη ροή των γεγονότων, να διευκολύνει με κάθε τρόπο την παρακολούθηση και να αποφεύγονται τυχών παρενθέσεις ή άλματα. Επίσης, μέσα στο λόγο αρμόζει να υπάρχουν λέξεις που «αγγίζουν», εικόνες που «ξυπνούν» τις αισθήσεις, ο ρήτορας να εκπέμπει μια γοητεία, πρωτοτυπία, χιούμορ και ευρήματα τα οποία, κεντρίζουν το ενδιαφέρον. Με λίγο λόγια ο λόγος να εμπνέει αισθητική και τις αισθήσεις. Η αυθεντικότητα και η ειλικρίνεια σημαντικό κομμάτι των δημόσιων ομιλιών. Ο ρήτορας θα πρέπει να απαντάει στο ερώτημα *«Πόσο πολύ θέλω / πιστεύω / γνωρίζω αυτά που λέω;»*. Τέλος η προετοιμασία είναι αναπόσπαστο κομμάτι ενός πετυχημένου λόγου, καθώς, ο ρήτορας πρέπει να ορίσει *«Σε ποιον μιλάει; Με ποιον σκοπό;»*. Πρέπει να κάνει πολύπλευρη ενημέρωση και σε βάθος, να έχει σωστή και προσεγμένη εμφάνιση, να έχει κάνει πρόβες και απομνημόνευση των λεγομένων, όπως επίσης, να προσέξει την αρχή και το τέλος.

Τα δικαιώματα του κοινού είναι σεβασμός στο προβλεπόμενο χρόνο, στο επίπεδο ομιλίας, στην κατάλληλη προετοιμασία του ρήτορα, στην αλληλεπίδραση και την επαφή, στις απαντήσεις και στις ερωτήσεις⁸⁰.

⁷⁸ Λουτριανάκη, Β. (2016). *Ο δάσκαλος ως εμπνευστής*. Σημειώσεις μαθήματος. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ρητορική: θεωρία και πράξη». Ανακτήθηκε από «www.freeopenclass.org» στις 2/11/16.

⁷⁹ Gerhard Fischer, 2011

Γ ΜΕΡΟΣ: ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

Η ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

Τα τελευταία χρόνια έχει έρθει στο προσκήνιο ένας εξωδικαστικός τρόπος επίλυσης διαφωνιών, δύο αντιμαχόμενων μελών με στόχο μια κοινώς αποδεκτή λύση η οποία ονομάζεται διαμεσολάβηση. Λειτουργεί με μεγάλη επιτυχία στο εξωτερικό εδώ και δεκαετίες και συμβάλει ουσιαστικά και αποφασιστικά στην ταχεία επίλυση αστικών και εμπορικών υποθέσεων. Η σύντομη και σύννομη αυτή διαρθρωμένη διαδικασία ορίζεται ως εκούσια, εχέμυθη και εμπιστευτική στην οποία παρίστανται τα εμπλεκόμενα μέρη μαζί με τους πληρεξουσίους δικηγόρους τους (η και όχι), και ένα τρίτο ουδέτερο πρόσωπο, ο Διαμεσολαβητής.

Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της διαμεσολάβησης υπάρχουν οι θετικές αντιδράσεις κατά τις οποίες, τα εμπλεκόμενα μέλη, παραμένουν ψύχραιμα και αξιοποιούν επικοινωνιακές δεξιότητες και εμπειρίες ανθρώπινων σχέσεων για να διαπραγματευτούν τη σύγκρουση/διαφωνία και να καταλήξουν σε αποδεκτή κοινή λύση. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις θετικές αντιδράσεις είναι το αίσθημα της δικαιοσύνης, της ασφάλειας, του σεβασμού, της ικανοποίησης, της αμοιβαιότητας και της ενδυνάμωσης της σχέσης. Υπάρχουν όμως και οι αρνητικές αντιδράσεις όπως ο πανικός και η ένταση, ο παρορμητισμός, οι αυθαίρετες σκέψεις, οι καταστροφικές συνέπειες, η βλάβη στις σχέσεις, η κακοποίηση, η βία, ο εκφοβισμός και άλλα. Σε αυτές τις αρνητικές αντιδράσεις προκύπτουν αισθήματα υποτακτικότητας, παθητικότητας, αδιαφορίας, περιθωριοποίησης, συναισθηματικά τραύματα.

ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

Η σχολική βία και ο εκφοβισμός είναι ένα πολυδιάστατο κοινωνικό φαινόμενο, που μαστίζει τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις και βλαβερές συνέπειες στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και στη διαδικασία της μάθησής του⁸¹. Το φαινόμενο αυτό μελετήθηκε για πρώτη φορά το 1978 στο Πανεπιστήμιο του Bergen στη Νορβηγία από τον Σουηδό καθηγητή ψυχολογίας Dan Olweus. Ως αφορμή θεωρήθηκε η αυτοκτονία τριών θυμάτων, περίπτωση στην οποία ο εκφοβισμός αναγνωρίστηκε ως κοινωνικό ζήτημα, ενώ το 1987, εννιά χρόνια μετά, εμφανίζεται ο σχετικός όρος «bullying» σε πολλά επιστημονικά περιοδικά⁸². Στην Ελλάδα ο όρος «bullying» χρησιμοποιείται, για να δηλώσει κυρίως τον εκφοβισμό και τη θυματοποίηση⁸³.

Η Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση στα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού με ποσοστό 31,98%, σύμφωνα με έρευνα του «Χαμόγελου του Παιδιού», η οποία διεξήχθη σε 16.227 μαθητές, σε έξι χώρες της Ευρώπης (Λιθουανία: 51,65%, Εσθονία: 50,20%,

⁸⁰ Λουτριανάκη, Β. (2017). Δημόσια ομιλία. Σημειώσεις εργαστηρίου. Ρητορική Ομάδα Εκπαιδευτικών - 2017.

⁸¹ Smith et al., 2004· Georgiou & Stavrinides, 2008· Stavrinides et al., 2010

⁸² Βασιλείου, 2005

⁸³ Αρτινοπούλου, 2001

Βουλγαρία: 34,66%). Τα περιστατικά αναφέρονται σε λεκτική και σωματική βία, αλλά και σε επικοινωνία στο διαδίκτυο με απειλητικό και υβριστικό περιεχόμενο.

Οι Smith, Schneider, Smith, and Ananiadou⁸⁴ έχουν ορίσει τον σχολικό εκφοβισμό «ως ένα ιδιαίτερο εχθρικό είδος επιθετικής συμπεριφοράς το οποίο διακρίνεται από επαναλαμβανόμενες πράξεις εναντίον πιο αδύναμων θυμάτων που δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους». Σύμφωνα με τον Olweus (1993, 1997), ο οποίος είναι πρωτοπόρος στην έρευνα για τη διερεύνηση του φαινομένου του εκφοβισμού, ο σχολικός εκφοβισμός και η βία αποτελούν φαινόμενο που παρατηρείται, όταν ένα παιδί «εκτίθεται, κατ' επανάληψη και σε διάρκεια χρόνου, σε αρνητικές πράξεις από ένα ή περισσότερα άτομα».

Η έκφραση διαφωνίας μεταξύ δύο ατόμων σε έναν εξωτερικό χώρο δεν αποτελούν αυτόματα μορφή εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Αντίθετα η επιθετικότητα μπορεί να εκφραστεί σε μορφές συμπεριφοράς κοινωνικά αποδεκτές, σε κάποιες περιπτώσεις, όταν εκδηλώνεται με τη μορφή του θάρρους της γνώμης, της διεκδίκησης, της πρωτοβουλίας. Στον εκφοβισμό συναντάμε την εσκεμμένη αρνητική συμπεριφορά, την απρόκλητη επιθετική πράξη καθώς και την επανάληψη της συνήθως σε ανισορροπία δύναμης ή εξουσίας. Η «αρνητική συμπεριφορά» αφορά ενέργειες, που πραγματοποιούνται από ένα άτομο ή από πολλά, προκειμένου να προκαλέσουν εσκεμμένη βλάβη ή να πληγώσουν συναισθηματικά είτε ασκώντας σωματική ή λεκτική βία ή και με άλλες εχθρικές και επιθετικές εκδηλώσεις. Οι εκδηλώσεις αυτές επιθετικής συμπεριφοράς γίνονται απρόκλητα, χωρίς ο μαθητής που δέχεται εκφοβισμό να έχει προκαλέσει ή εκδηλώσει κανένα είδος επιθετικότητας, λεκτικής ή σωματικής. Όσον αφορά στο στοιχείο της επανάληψης, θα πρέπει να αποσαφηνισθεί ότι αναφερόμαστε στη διάπραξη σχολικής βίας μόνο όταν το φαινόμενο είναι επαναλαμβανόμενο και δεν αποτελεί μεμονωμένο γεγονός, όπως, για παράδειγμα, ένας τυχαίος καβγάς ή μια λεκτική διαμάχη ανάμεσα σε μαθητές. Το φαινόμενο της σχολικής βίας εκδηλώνεται σε καταστάσεις όπου ενυπάρχει το στοιχείο της ανισορροπίας δύναμης ή εξουσίας μεταξύ του παιδιού που εκφοβίζει και του παιδιού που εκφοβίζεται είτε πρόκειται για αντικειμενική ανισότητα δύναμης (π.χ. σωματική) είτε για αντιληπτή (π.χ. προσωπικότητας)⁸⁵.

Τα μέλη που εμπλέκονται σε αυτό το κοινωνικό πρόβλημα είναι ο θύτης, η ομάδα παιδιών ή ο μαθητής που ασκεί τον εκφοβισμό, το θύμα, ο μαθητής δηλαδή που δέχεται τον εκφοβισμό, τα παιδιά θεατές, οι εκπαιδευτικοί ή το άλλο προσωπικό της σχολικής μονάδας και οι γονείς. Είναι πολύ εύκολο να αναπτυχθούν τέτοιες εχθρικές συμπεριφορές βίας, μέσα στο σχολικό χώρο, αφού αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας και θα έχουν σοβαρό αντίκτυπο που επηρεάζει τη σχολική ζωή. Βέβαια πολλά από αυτά τα περιστατικά «μένουν στο σκοτάδι» αφού τα παιδιά θύματα συνήθως ντρέπονται ή φοβούνται να καταγγείλουν ένα τέτοιο περιστατικό. Τα συνήθη μέρη που αναπτύσσεται ο εκφοβισμός είναι η τάξη, η αυλή του σχολείου, το γήπεδο, οι τουαλέτες και ο δρόμος προς το σχολείο.

Στον εκφοβισμό υπάρχουν οι άμεσες μορφές και οι έμμεσες. Άμεσες αναγνωρίζονται αυτές που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να παίρνουν πιο εύκολα τα κατάλληλα μέτρα και έμμεσες είναι αυτές που χρειάζονται μεγαλύτερη προσοχή λόγω της «καλυμμένης φύσης» τους και της ανάμειξης τρίτων προσώπων, όπως για παράδειγμα, η διαρροή

⁸⁴ 2004:547

⁸⁵ Χατζηγεωργίου & Αντωνίου, 2014

άσχημων φημών και η κοινωνική απομόνωση. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό οι εκπαιδευτικοί να αναγνωρίζουν και να διακρίνουν μεταξύ του άμεσου εκφοβισμού, με σχετικά ανοιχτές επιθέσεις απέναντι στο θύμα, και του έμμεσου εκφοβισμού, με τη μορφή της κοινωνικής απομόνωσης και του σκόπιμου αποκλεισμού από την ομάδα, προκειμένου να προβαίνουν στις κατάλληλες θεραπευτικές ενέργειες⁸⁶.

Οι διάφορες μορφές του εκφοβισμού είναι αρχικά ο λεκτικός, στον οποίο περιλαμβάνονται η χρήση υβριστικών ή περιπαικτικών εκφράσεων, παρατσουκλιών, πειραγμάτων, απειλών, εκβιασμών, αγενών σχολίων και ειρωνείας ή και άλλου είδους κοροϊδευτικών και σαρκαστικών εκφράσεων που απευθύνονται σκόπιμα από κάποιο άτομο ή ομάδα ατόμων σε κάποιο άλλο, προκειμένου να το πληγώσουν⁸⁷. Αυτοί που ασκούν τον συγκεκριμένο τρόπο εκφοβισμού συνήθως το αρνούνται και ειδικά στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν χειροπιαστές αποδείξεις και μαρτυρίες από τους παρευρισκόμενους μάρτυρες⁸⁸. Στη συνέχεια υπάρχει ο συναισθηματικός εκφοβισμός και καταμερίζεται στις έμμεσες μορφές. Ο συναισθηματικός εκφοβισμός περιλαμβάνει απειλές, εκβιασμούς, διάδοση κακοηθών και ψευδών φημών, υβριστικές ή περιπαικτικές εκφράσεις για τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, την ταυτότητα αναπηρίας, τη σεξουαλική ταυτότητα του θύματος, επιδιωκόμενη απομάκρυνση των φίλων, απομόνωση ή και άσκηση πίεσης από τους συμμαθητές⁸⁹. Στη συνέχεια έρχεται ο ψυχολογικός εκφοβισμός κατά τον οποίο τα θύματα βιώνουν εσκεμμένα σε μεγάλη συχνότητα αποκλεισμό από κοινωνικές ή/και ομαδικές δραστηριότητες, κοινωνική απομόνωση ή αποκλεισμό από το παιχνίδι στα διαλείμματα⁹⁰. Υπάρχει ο σωματικός, ο οποίος αποτελεί την πιο άμεση μορφή εκδήλωσης του φαινομένου. Αφορά την άσκηση φυσικής βίας, χτυπήματα, τσιμπήματα, δαγκωνιές, σπρωξίματα, τρικλοποδιές, γρονθοκοπήματα, την καταστροφή ή την κλοπή προσωπικής περιουσίας. Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια αποτελούν αποδέκτες σωματικής βίας. Αυτή η μορφή εκφοβισμού συνδέεται άμεσα με τη μυϊκή δύναμη ή τη σωματική διάπλαση του «εκφοβιστή»⁹¹. Αμέσως μετά είναι ο κοινωνικός που αφορά στον σκόπιμο αποκλεισμό των μαθητών από κοινωνικές δραστηριότητες ή στην άσκηση επιρροής στην ομάδα των συνομηλίκων, ώστε να αισθανθούν αντιπάθεια για το θύμα, προκειμένου να υποδαυλίζεται συστηματικά η αυτοεκτίμηση του θύματος και μπορεί να είναι άμεσος ή έμμεσος⁹². Ο σεξουαλικός πρόκειται για μια μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης, η οποία αφορά σε αγόρια και κορίτσια και εκδηλώνεται με υβριστικά σχόλια ή πειράγματα σεξουαλικού περιεχομένου, ανήθικες χειρονομίες, ανεπιθύμητα αγγίγματα ή δημοσιοποίηση περιπαικτικών σεξουαλικών σκίτσων μέχρι και σοβαρών σεξουαλικών επιθέσεων. Ο ρατσιστικός πρόκειται για την εκδήλωση λεκτικής, συναισθηματικής ή και σωματικής βίας που στόχο έχει να προσβάλει το θύμα λόγω της καταγωγής του, της κοινωνικής τάξης του, της οικονομικής κατάστασης της οικογένειάς του και, γενικά, της διαφορετικότητάς του από το σύνολο της πλειοψηφίας. Ο Εκφοβισμός με εκβιασμό όπου συνήθως, αναφέρεται στην κλοπή ή καταστροφή υλικών αντικειμένων του θύματος, όπως στην εκούσια απόσπαση χρημάτων ή προσωπικών αντικειμένων και

⁸⁶ Βασιλείου, 2005· Stavrinides et al., 2010

⁸⁷ Barone, 1997· Smith & Sharp, 1994

⁸⁸ Van Niekerk, 1993

⁸⁹ Naser et al., 2002

⁹⁰ Whitney & Smith, 1993· Krige et al., 2000

⁹¹ Van Niekerk, 1993· Smith & Sharp, 1994· Byrne, 1994· Leach, 1997

⁹² Coloroso, 2003· Lee, 2004

συνοδεύεται από απειλές ή και τον εξαναγκασμό σε ανεπιθύμητες, αντικοινωνικές πράξεις⁹³. Και τέλος ο Ηλεκτρονικός bullying/cyber bullying. Το cyberbullying περιγράφεται ως «η επαναλαμβανόμενη και εκ προθέσεως βλάβη που προκαλείται διαμέσου της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών συσκευών και εμφανίζεται συχνότερα σε ιστότοπους όπου συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός εφήβων»⁹⁴.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ – ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Η διαμεσολάβηση είναι μια διαδικασία μίας συνεδρίας, στην οποία τα δύο αντιμαχόμενα μέλη μπορούν να λύσουν τη μεταξύ τους διαφωνία και να φτάσουν σε μια κοινή λύση χωρίς την εμπλοκή δικηγόρων ή άλλων δικαστικών μέσων. Για να πραγματοποιηθεί μια τέτοια διαδικασία ο διαμεσολαβητής πρέπει να έχει γνώση της διεξαγωγής της διαδικασίας και τον τρόπο απόκριση του προς τα μέλη που επέλεξαν την εμπλοκή του με τη συγκεκριμένη διαδικασία. Παρακάτω θα παρατεθούν τα στάδια αναλυτικά.

Αρχικά, κάποιες καλές πρακτικές στη διάρκεια των συναντήσεων της διαμεσολαβητικής διαδικασίας, είναι ο διαμεσολαβητής να συντονίζει και να διαχωρίζει, αν υπάρχει και δεύτερος διαμεσολαβητής τα καθήκοντα της διαδικασίας, δηλαδή την εισαγωγή, τις μεταξύ τους εναλλαγές, την καταγραφή, την συμφωνία και το κλείσιμο. Στη συνέχεια οφείλει να ορίσει έναν άνετο χώρο, διακριτικό και ήσυχο, ο οποίος να εμπνέει ζεστασιά μέσα σε ένα υποστηρικτικό κλίμα τόσο με το τρόπο της ομιλίας όσο και με τη στάση του σώματος. Ο διαμεσολαβητής παρακολουθεί με μεγάλη προσοχή, χρησιμοποιεί ερωτήσεις ανοικτού τύπου, κρατάει σημειώσεις όπου καταγράφονται τα κυριότερα θέματα όπως διαφαίνονται από τις τοποθετήσεις των μερών και κάνει τακτικές περιλήψεις των λεχθέντων. Μέσω των σημειώσεων τα μέλη δημιουργούν μια ατζέντα κοινών ιδεών οι οποίες βοηθούν για την εύρεση της κοινής λύσης. Ο διαμεσολαβητής χωρίς να χάσει την ουδετερότητα του κατά την διάρκεια της διαδικασίας, οφείλει να παραμένει ήρεμος και να διαχειρίζεται τις εντάσεις που πιθανόν μπορεί να προκύψουν. Διαχειρίζεται επίσης τη διαδικασία και παρακολουθεί τα χρονικά πλαίσια, ώστε να γίνει ίσως καταμερισμός του χρόνου. Αν χρειαστεί, έρχεται σε επαφή με τα μέρη ξεχωριστά αλλά το κάνει και με τους δύο, δίνοντας τον ίδιο χρόνο. Σε κάθε ξεχωριστή συνάντηση κάνει περίληψη των λεχθέντων και ρωτάει τι μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην κοινή συνάντηση. Οι ξεχωριστές συναντήσεις μπορούν να προηγηθούν της διαμεσολαβητικής διαδικασίας. Αν εντοπιστούν δυσκολίες – ζητήματα των συγκρουόμενων μερών – μπορεί να ζητήσει αργότερα βοήθεια από τη ΣΟΔ. Αν δεν μπορεί να περιμένει τότε ζητάει διακοπή και εξηγεί ότι η διαδικασία θα συνεχίσει σε σύντομο διάστημα⁹⁵.

⁹³ Τζήμας Γ. Σχολική Διαμεσολάβηση – Εκφοβισμός,

⁹⁴ Patchin & Hinduja, 2010· Slonje, et al., 2013

⁹⁵ Χηνάς Π., Χρυσάφιδης Κ.: «Επιθετικότητα στο σχολείο, Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση», 2000

Αναλυτικότερα στα έξι στάδια της διαμεσολάβησης, τα δύο εμπλεκόμενα μέλη της διαμάχης εφόσον επιθυμούν από κοινού να λυθεί το πρόβλημα-διαμάχη έρχονται σε επαφή με τον διαμεσολαβητή, ώστε να οριστεί μια ώρα συνάντησης που να τους εξυπηρετεί όλους. Μόλις συγκεντρωθούν ο διαμεσολαβητής ενημερώνει τους παραβρισκόμενους για το ποιος είναι σε φιλικό τόνο. Στη συνέχεια τονίζει τον ουδέτερο διαμεσολαβητικό ρόλο του, τους στόχους, τη διαδικασία, τον αριθμό των συναντήσεων – συνήθως αρκούνται σε μία εκτός αν ο διαμεσολαβητής αντιληφθεί ότι θα χρειαστούν περισσότερες – και τους βασικούς κανόνες. Οι κανόνες της διαμεσολάβησης είναι η συμμετοχή των μελών να είναι εθελοντική, να μην αναγκάζονται για τη διαδικασία αυτή διότι και το αποτέλεσμα δεν θα είναι το επιθυμητό. Να υπάρχει σεβασμός μεταξύ των μελών και του διαμεσολαβητή, εχεμύθεια, να μην διακοπουν το λόγο του συνομιλητή τους, να μην χρησιμοποιηθούν λέξεις ή φράσεις με υβριστικό περιεχόμενο. Να μην απειλείται ή εκφοβίζεται κάποιο από τα μέλη, καθώς η διαδικασία πρέπει να σταματήσει αμέσως. Απαγορεύεται η χρήση βίας και τέλος πρέπει να τηρηθεί η συμφωνία από όλους. Αφού παραθέσει αυτά ο διαμεσολαβητής πρέπει να ρωτήσει να υπάρχουν απορίες ή αν θέλουν να θέσουν κάποιον περειαίρω κανόνα.

Αφού πραγματοποιηθεί το πρώτο στάδιο, συνεχίζουν τη διαδικασία με το δεύτερο στάδιο, το οποίο είναι η ακρόαση, αναφορά στο πρόβλημα και κατάθεση απόψεων από τα δύο μέλη. Ο Διαμεσολαβητής δίνει την ευκαιρία στον κάθε ένα να πει τι έγινε. Αν κάποιος δείχνει να ξεφεύγει, του υπενθυμίζει τους κανόνες. Αν ο διαμεσολαβητής νιώσει ότι δεν μπορεί να ελέγξει την κατάσταση, ζητάει βοήθεια από τον Υπεύθυνο Καθηγητή ή ΒΔ του προγράμματος. Οφείλει να δίνει ισότιμα στο χρόνο για την κάθε πλευρά ώστε να μιλήσει. Σε αυτό το σημείο η πιο σημαντική δεξιότητα του διαμεσολαβητή είναι η καλή ακρόαση. Πρέπει να γίνει καθορισμός και να ονομαστεί το κοινό πρόβλημα. Το πρόβλημα μπορεί να είναι κάτι άλλο από αυτό που υποθέτουν αρχικά τα εμπλεκόμενα μέλη. Ο διαμεσολαβητής αφήνει τους εμπλεκόμενους να ανακαλύψουν ποιο είναι αυτό το άλλο πρόβλημα, αν υπάρχει. Ακούει χρησιμοποιώντας τις δεξιότητες της ενεργητικής ακρόασης. Δηλαδή, μαθαίνει το περιστατικό, τι έγινε πριν, κατά τη διάρκεια και μετά, δείχνει γνήσιο ενδιαφέρον στα λεγόμενα του ομιλητή, με σεβασμό και ενσυναίσθηση. Σέβεται τη σιωπή και βοηθάει στην μείωση της έντασης, που μπορεί να προκληθεί στον ομιλητή κατά την παράθεση των γεγονότων από την προσωπική του μεριά. Ενθαρρύνει με την έκφραση του, δίνει χρόνο και ζητάει διευκρινίσεις για καλύτερη κατανόηση του προβλήματος. Αφού τελειώσει ο ομιλητής, ο διαμεσολαβητής κάνει μια περίληψη του προβλήματος με δικά του λόγια, ώστε να δείξει στα μέλη ότι άκουγε το πρόβλημα και να ακούσουν από μια διαφορετική οπτική γωνία. Δεν δείχνει υποστηρικτική διάθεση σε κανέναν από τα δύο μέλη και κρατάει μια αυστηρά ουδέτερη στάση. Τέλος, κρατάει τις ισορροπίες ως προς τον καταμερισμό του χρόνου και την προσοχής. Χρήσιμες φράσεις που μπορεί να χρησιμοποιήσει είναι «Παρακαλώ, πείτε μας τι έγινε» και «Πώς νιώθετε για αυτά που έγιναν».

Αφού παρατεθεί το πρόβλημα και από τις δύο πλευρές, ακολουθεί το τρίτο στάδιο το οποίο αφορά τον εντοπισμό των συμφερόντων και τι συνέβαλε στη σύγκρουση. Ο διαμεσολαβητής πρέπει από τα λεγόμενα των μελών, που λαμβάνουν μέρος στην διαδικασία της διαμεσολάβησης, να εντοπίσει τι θέματα κρύβονται για τον καθένα πίσω από τη σύγκρουση. Στη συνέχεια επαναδιατυπώνει με τρόπο θετικό, ουδέτερο αφήνοντας ανοικτές προοπτικές πιθανών λύσεων ή διεξόδων και προσπαθεί να εντοπίσει όσα περισσότερα συμφέροντα μπορεί, διότι τόσες περισσότερες πιθανότητες

για επίλυση θα υπάρξουν. Σε αυτό το σημείο καλεί τους εμπλεκόμενους να εντοπίσουν και να καθορίσουν ποιο είναι πραγματικά το πρόβλημα και να αρχίσουν να σκέφτονται τις πιθανές λύσεις. Αφού κατανοηθεί το πρόβλημα, ο διαμεσολαβητής ζητάει περαιτέρω λεπτομέρειες και πληροφορίες σχετικά με το πρόβλημα. Οι εμπλεκόμενοι πρέπει να σκεφτούν πώς το πρόβλημα επηρεάζει τους ίδιους και τους άλλους γύρω τους. Το να δούνε το πρόβλημα από όλες τις απόψεις, βοηθά να βρουν την πιο αποτελεσματική λύση. Χρήσιμες ερωτήσεις σε αυτό το στάδιο είναι *«Ποιο νομίζετε ότι είναι το πρόβλημα; Ποιες είναι οι πιθανές λύσεις; Ποιοι τρόποι υπάρχουν για να βγείτε και οι δύο κερδισμένοι από αυτή την κατάσταση;»*.

Εφόσον η διαδικασία διεκπεραιωθεί θετικά μέχρι αυτό το σημείο, ο διαμεσολαβητής μπορεί να προχωρήσει στο επόμενο στάδιο, το οποίο εμπεριέχει την δημιουργία επιλογών και τον εντοπισμό λύσεων με κοινό συμφέρον. Πρώτον, ξεκινάει μια ιδεοθύελλα λύσεων, τις οποίες οι εμπλεκόμενοι καταγράφουν σε μια λίστα. Κάποιες ίσως να μην ανταποκρίνονται ρεαλιστικά στην πραγματικότητα αλλά κοιτάζοντας όλες τις επιλογές θα καταλήξουν στη λύση που θα είναι καλή για εκείνους. Δεύτερον, κάνουν πλάνο τις διάφορες λύσεις που επέλεξαν και συζητούν για το πώς βλέπουν την κάθε μια να εφαρμόζεται στη ζωή τους από διάφορες οπτικές γωνίες, συμπεριλαμβάνοντας το αντίκτυπο που θα έχει σε διάφορους τομείς. Τρίτον, εντοπίζονται τα πιθανά λάθη, η διαφορετική τροπή των πραγμάτων από αυτή που έχει υπολογιστεί και ορίζονται λύσεις για την αποτροπή της πιθανότητας αποτυχίας. Συνεχίζοντας στο τέταρτο στάδιο προσδιορίζεται η κατεύθυνση που θα ακολουθήσουν και ο διαμεσολαβητής χρησιμοποιώντας διπλωματική γλώσσα, αναφέρεται στα προβλήματα χρησιμοποιώντας λεκτικό τρόπο, που παραπέμπει στην δυνατότητα λύσης. Διευκρινίζει στόχους, ενδιαφέροντα, ανησυχίες, γεφυρώνει διαφορές, δίνει χρόνο στην απολογία, αν ζητηθεί από τα μέλη. Μετακινείται καθ' όλη τη διάρκεια της συνάντησης, από τις θέσεις του κάθε ενός στο κοινό έδαφος, από τις μεγάλες απαιτήσεις στα πιο εφικτά και ίσως πιο μικρά βήματα. Εντοπίζει κίνητρα, κοινούς στόχους, πιθανά ανταλλάγματα. Κατά τη διάρκεια του καταγισμού των ιδεών για πιθανές λύσεις, ο διαμεσολαβητής διατηρεί ουδέτερη στάση και καταγράφει τις ιδέες χωρίς να κρίνει κατά πόσο αυτές είναι εφικτές ή όχι.

Στο επόμενο στάδιο, στο πέμπτο δηλαδή, γίνεται η αξιολόγηση-εκτίμηση επιλογών στη βάση της δικαιοσύνης και της ισότητας. Ξεκινάει μια συζήτηση του διαμεσολαβητή και των μελών σχετικά με τα υπέρ και τα κατά κάθε ιδέας- πρότασης. Αξιολογείται η αποδεκτικότητα των προτάσεων από τα συμβαλλόμενα μέρη και επιλέγεται η καλύτερη λύση η οποία έχει στοιχεία διορθωτικά. Ο διαμεσολαβητής πρέπει να βεβαιωθεί ότι τα μέρη βρίσκουν τη λύση λογική, ικανοποιητική και δίκαια. Μετά τη διαδικασία επίλυσης του προβλήματος, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, οι εμπλεκόμενοι καταλήγουν στην πιο καλή για αυτούς λύση. Στόχος είναι η λύση να είναι όσο πιο λειτουργική και για τους δύο. Χρήσιμες ερωτήσεις σε αυτό το στάδιο είναι *«Ποια είναι τα υπέρ και τα κατά στη λύση που επιλέξατε; Ποια λύση προτιμάτε;»*.

Το έκτο και τελευταίο στάδιο προσδιορίζει την κατάληξη της συμφωνίας και ότι αυτή η λύση αφήνει ικανοποιημένα και τα δύο μέρη. Πολύ σημαντικές είναι οι μικρές συναινέσεις με τις οποίες ξεκινάει το τελευταίο στάδιο της διαδικασίας. Μπαίνουν στη διαδικασία να φανταστούν τη λύση, της εφαρμογή της και τις πιθανές δυσκολίες. Βρίσκουν μαζί τρόπους για να βεβαιωθούν ότι ξεπερνιούνται οι δυσκολίες και τα εμπόδια. Συμφωνούν στις συνέπειες από τη μη εφαρμογή των συμφωνηθέντων,

συμφωνούν επίσης και στο χρονοδιάγραμμα εφαρμογής και των ημερομηνιών αναμνηστικών συναντήσεων. Ο διαμεσολαβητής επιδιώκει να δημιουργήσει μια συμμαχία μεταξύ των συμβαλλομένων για την κοινή προσπάθεια εφαρμογής της συμφωνίας- ακόμα και την αλληλοστήριξή τους αν υπάρχει περιθώριο. Ενισχύει λεκτικά τη στάση και την προσπάθειά τους και ετοιμάζει τη γραπτή συμφωνία και υπογράφουν. Αφού συμφωνηθεί η λύση, ο διαμεσολαβητής συγχαίρει τους εμπλεκόμενους για την προσπάθειά τους να επιλύσουν ειρηνικά το πρόβλημά τους και τους αφήνει να αποφασίσουν για το πώς δεσμεύονται να ακολουθήσουν τη λύση που επέλεξαν.

Τέλος, κάποιες υπενθυμίσεις για τη διαδικασία της διαμεσολάβησης προς τον διαμεσολαβητή είναι ο εντοπισμός των πραγματικών συμφερόντων. Εάν χρειαστεί ο διαμεσολαβητής μπορεί να δουλέψει ατομικά τον κάθε εμπλεκόμενο χρησιμοποιώντας ερωτήσεις όπως *«Τι νομίζεις ότι θέλει; Τι νομίζεις ότι αισθάνεται; Τι νομίζεις ότι τον κάνει να αισθάνεται έτσι; Εσύ πως αισθάνεσαι για αυτή του την κατάσταση;»*. Πρέπει να παρακολουθεί συνεχώς για νέα δεδομένα που μπορεί να λεχθούν, να ενθαρρύνει τα μέρη να μιλήσουν και να δώσουν όσες περισσότερες πληροφορίες γίνεται, όχι μόνο για συγκεκριμένα περιστατικά, αλλά γενικά για τη σχέση, τα αισθήματα, τις ανάγκες τους και την επιθυμία να βελτιωθεί η σχέση. Τέλος να προσπαθήσει να διακρίνει ποια είναι τα σημεία που μπορεί να δουλέψει, ώστε να αποφευχθούν παρεξηγήσεις, παρερμηνείες και να βρεθούν ανταλλάγματα ή εναλλακτικές λύσεις. Μπορεί να αξιοποιήσει τα θετικά στη σχέση, κοινά συμφέροντα και να βοηθήσει τα εμπλεκόμενα μέλη να εντοπίσουν τι θα είναι δίκαιο και εφικτό και για τους δύο⁹⁶.

ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ – ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΗ

Κατά τη διάρκεια της διαμεσολάβησης, ο διαμεσολαβητής έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει ορισμένες τεχνικές, οι οποίες βοηθούν να κερδίσει την εμπιστοσύνη και το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων. Με αυτές τις τεχνικές αποσυμφορεί την ατμόσφαιρα, κάνει πιο οικείο και θετικό το κλίμα μεταξύ τους, ώστε να υπάρξει κοινά αποδεκτή λύση του θέματος. Επιπλέον η διαδικασία της διαμεσολάβησης μπορεί να φαίνεται αρχικά εύκολη, αλλά υπάρχουν πολλά λάθη στα οποία μπορεί να υποπέσει ο διαμεσολαβητής και η διαδικασία να πάρει αρνητική τροπή. Κάποιες αναγκαίες προϋποθέσεις, ώστε να διεκπεραιωθεί σωστά η διαδικασία της διαμεσολάβησης για την επίλυση των συγκρούσεων, είναι ο διαμεσολαβητής να διαθέτει κάποιες ικανότητες-δεξιότητες. Οι ικανότητες-δεξιότητες αυτές είναι η αντίληψη, η ενσυναίσθηση, το συναίσθημα, η επικοινωνία, η δημιουργικότητα και η κριτική σκέψη, οι οποίες θα αναλυθούν αναλυτικότερα παρακάτω.

Στην αντίληψη ο διαμεσολαβητής πρέπει να κατανοήσει ότι η σύγκρουση δεν αφορά την αντικειμενική πραγματικότητα αλλά το πώς ο καθένας αντιλαμβάνεται αυτήν τη πραγματικότητα και να την κατανοήσει.

Οφείλει να διαθέτει ενσυναίσθηση, αναγνωρίζοντας τους προσωπικούς του φόβους, να είναι απαλλαγμένος από πρακτικές επιρρίψεις ευθυνών και άσκησης κριτικής.

⁹⁶ Θάνος Θ.: «Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία», Εκδόσεις Πεδίο, 2011

Πρέπει επίσης να διαθέτει και συναίσθημα, καθώς θα μπορεί να διαχειρίζεται αποτελεσματικότερα τα έντονα συναισθήματα που μπορεί να οδηγήσουν στη σύγκρουση και να μάθει να τα εκφράζει χωρίς ένταση, απειλές και βία. Να εξασκηθεί στον αυτοέλεγχο έτσι, ώστε να μην αντιδρά καταστροφικά στις προκλητικές ή βίαιες συμπεριφορές. Η γλώσσα των συναισθημάτων εκφράζεται μέσα από ερωτήσεις όπως: «*Πως νιώθεις;*».

Στην επικοινωνία που θεωρείται το κλειδί των συγκρούσεων, πρέπει να δίνει όλη του την προσοχή στον ομιλητή χωρίς να κάνει διακοπές ή να υπάρχουν εξωτερικές ενοχλήσεις και να προσέχει τις μη-λεκτικές επικοινωνίες, όπως αρνητικές γκριμάτσες και κινήσεις. Να μην πετάγεται αμέσως να απαντήσει, διότι αυτό δημιουργεί ανταγωνιστικότητα, μπορεί να εκφραστεί αφού πρώτα αφήσει μια μικρή παύση. Πρέπει να είναι βέβαιος ότι κατανόησε τα λεγόμενα του ομιλητή του και η επανάληψη είναι πολύ σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας, ώστε και ο ομιλητής να καταλάβει ότι τον παρακολουθεί, αλλά και ο ίδιος ο διαμεσολαβητής να καλύψει πιθανά κενά. Πολύ σημαντικός τομέας είναι να μην εκφράζει προσωπικές του σκέψεις και συναισθήματα, ούτε να χρησιμοποιεί φράσεις όπως «*Νιώθω ότι εσύ...*», γιατί αυτές παραπέμπουν σε κατηγορίες προς τον άλλον. Τα θετικά συναισθήματα πρέπει να εκφράζονται αντίστοιχα με τα αρνητικά και να βρίσκει λέξεις που δείχνουν πιο κοντά σε αυτό που αισθάνεται, π.χ. αντί απλά «*Νιώθω πολύ εντάξει με αυτό που έγινε.*», λέμε «*Ενθουσιάστηκα με αυτό που έγινε.*». Να μιλάει με ουδετερότητα, πιο κατανοητά, με λιγότερους συναισθηματικούς τρόπους και λέξεις και τέλος η ομιλία να εμπνέει προϋποθέσεις επίλυσης και όχι σύγκρουσης.

Η δημιουργικότητα του διαμεσολαβητή ενθαρρύνει εναλλακτικούς τρόπους σκέψης και βοηθάει στην εξέταση ενός προβλήματος από διάφορες οπτικές γωνίες. Βοηθάει επίσης στη συγκέντρωση διαφορετικών ιδεών επίλυσης του προβλήματος-διαμάχης – ακόμα και αν δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα – καταλήγοντας στον πιο αρεστό για τα μέλη.

Τέλος, με την κριτική σκέψη ο διαμεσολαβητής μπορεί να συνθέσει, να αναλύσει, να υποθέσει, να προβλέψει, να αναπτύξει στρατηγικές, να συγκρίνει, να αντιπαραθέσει, να αναλογιστεί. Μπορεί να αναγνωρίσει δεδομένα και να τα μετατρέψει σε εφικτές και αντικειμενικές επιλογές. Φυσικά είναι ο καθοδηγητής, αυτός που προγραμματίζει την πορεία των πραγμάτων.

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ – ΠΙΘΑΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Κατά τη διάρκεια της διαμεσολάβησης υπάρχουν αρκετές χρήσιμες τεχνικές διαμεσολάβησης με τις οποίες βοηθάτε η καλύτερη έκβαση της διαδικασίας και η αποφυγή προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν. Τεχνικές, οι οποίες παραθέτονται πιο πάνω στα στάδια την διαμεσολάβησης αλλά εδώ θα συναντήσουμε τα κυριότερα και πιο αναλυτικά.

Αρχικά, είναι η παράφραση, στο οποίο ο διαμεσολαβητής οφείλει να επαναλαμβάνει με δικά του λόγια αυτά που έχουν ειπωθεί από τα δύο διαφωνούμενα μέλη. Στην συνέχεια είναι η ανάκλαση των συναισθημάτων, στην οποία και πάλι ο διαμεσολαβητής συνοψίζει με δικά του λόγια τα συναισθήματα των δύο πλευρών. Σημαντική είναι η χρήση ενθαρρυντικών εκφράσεων και κινήσεων, γιατί βοηθούν τον ομιλητή να συνεχίσει να μιλά προκειμένου να δώσει περισσότερες εξηγήσεις για τις θέσεις του. Επίσης η χρήση ανοιχτών ερωτήσεων, διότι οι κλειστές ερωτήσεις – τύπου απαντήσεις με ναι ή όχι – δεν βοηθούν το πρόβλημα να βγει στην επιφάνεια. Με τους ανοικτού τύπου ερωτήματα, οι διαφωνούντες είναι σε θέση να εκφραστούν ελεύθερα και με ειλικρίνεια και να παραθέσουν παράπονα και προβληματισμούς. Προχωρώντας υπάρχει η θετική αναπλαισίωση, όπου ο διαμεσολαβητής φροντίζει πάντα να μεταφέρει την κατάσταση σε πιο θετικά πλαίσια. Τονίζει τα θετικά σημεία που παρατηρεί κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Η περίληψη είναι πολύ σημαντική αφού αναφέρει περιληπτικά ο διαμεσολαβητής όσα είτε ο κάθε διαφωνών, συμπεριλαμβανομένων των σκέψεων και συναισθημάτων του και τους ρωτά αν επιθυμούν να προσθέσουν κάτι άλλο. Επιπλέον ο διαμεσολαβητής οφείλει να χρησιμοποιεί την κατάλληλη γλώσσα σώματος, δηλαδή να μην δείχνει με τη στάση του ότι βαριέται, αντιθέτως να δείχνει ότι έχει ηρεμία, ανεκτικότητα για κουβέντα, θέληση για την οριστική λύση του προβλήματος. Τέλος, η δημιουργία εναλλακτικών λύσεων σημαντική τεχνική, στην οποία ο διαμεσολαβητής πρέπει να παροτρύνει και να προτείνονται αρκετές λύσεις ώστε οι δύο διαφωνούντες να συνειδητοποιήσουν ότι στη διαφωνία δεν υπάρχουν μονόδρομοι αλλά από κοινού μπορούν να διαλέξουν μια κοινή λύση και την εναλλακτική μέσα από άλλες που ικανοποιεί ισόποσα και να είναι ωφέλιμη και για τις δύο πλευρές.

Η αποφυγή των προβλημάτων δεν είναι πάντα εφικτή καθώς οι προσωπικότητες ποικίλουν και τα άτομα δεν συμβαδίζουν στις απόψεις τους. Προβλήματα μπορεί να προκύψουν πριν ξεκινήσει η διαδικασία, κατά τη διάρκεια, στο τέλος ή ακόμα και μετά από ένα χρονικό διάστημα αφού έχει διεκπεραιωθεί η διαδικασία.

Ένα πρόβλημα όσον αφορά τη σχολική διαμεσολάβηση είναι η κατάχρηση της διαδικασίας. Οι μαθητές μπορεί να δημιουργούν προβλήματα στην τάξη για να έρχονται σε επαφή με τη διαμεσολάβηση είτε, γιατί επιδιώκουν να χάσουν μάθημα, είτε γιατί επιζητούν την προσοχή από τους άλλους, είτε γιατί στερούνται κοινωνικών δεξιοτήτων. Σε αυτή την περίπτωση η παρέμβαση ενήλικα θεωρείται κατάλληλη. Βέβαια υπάρχει και η αντίπερα όχθη, όπου τα παιδιά δεν εκφράζονται με ειλικρίνεια στη διαμεσολάβηση, ώστε να φτάσουν σε συμφωνία για να τελειώσει η διαμεσολάβηση και στη συνέχεια το θέμα να συνεχιστεί. Ένα ακόμα πρόβλημα που δημιουργείται στη σχολική διαμεσολάβηση είναι όταν περισσότεροι από δύο μαθητές αιτούνται διαμεσολάβηση. Η διαμεσολάβηση είναι μία διαδικασία επίλυσης προβλήματος ανάμεσα σε δύο άτομα και λειτουργεί καλύτερα σε αυτό τον περιορισμένο αριθμό εμπλεκομένων. Η αδιαλλαξία είναι πρόβλημα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, καθώς

τα εμπλεκόμενα μέλη είναι απρόθυμα να συνεργαστούν. Λύση σε αυτό το πρόβλημα είναι ο διαμεσολαβητής να οριστεί άλλη ώρα συνάντησης, ώστε τα μέλη να είναι πιο δεκτικά στη συνεργασία ή σε ακραίες περιπτώσεις να ζητήσει τη βοήθεια κάποιου αρμόδιου. Δεν πρέπει να παρεμβαίνουν θεμελιώδεις κανόνες λόγω θυμού και έντασης, οι εμπλεκόμενοι μπορεί να εκφράσουν έντονα τα συναισθήματά τους με ποικίλους τρόπους, όπως πχ. βρισιές, απειλές. Επίσης μπορεί να δημιουργηθεί ένταση συναισθημάτων ή έξαρση βίας. Σε τέτοιες περιπτώσεις συνιστάται να υπάρχει κάποιος βοηθός ή αρμόδιος σε ασφαλή απόσταση μέσα στο χώρο ή έξω από αυτόν. Μπορεί επίσης κατά τη διάρκεια της διαδικασίας να υπάρξουν ασυμφωνίες. Όπου ο διαμεσολαβητής δεν πρέπει να αισθάνεται υπεύθυνος, καθώς δεν είναι δική του αρμοδιότητα η κατάληξη σε συμφωνία αλλά η παροχή των κατάλληλων συνθηκών για να γίνει αυτό. Συνεχίζοντας δεν πρέπει, σε καμία περίπτωση να γίνεται παραβίαση της ιδιωτικότητας. Στα πλαίσια της διαμεσολάβησης πρέπει να υπάρχει εχεμύθεια, ωστόσο μπορεί να προκύψουν θέματα τα οποία οι διαμεσολαβητές πρέπει να μην αποκρύψουν, όπως πχ. απειλές σωματικής βίας, παράνομες δράσεις, κατοχή όπλου. Σε αυτήν την περίπτωση η διαδικασία πρέπει να σταματήσει άμεσα⁹⁷.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ – ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

- Να είστε ευγενικοί και να εμπνέετε εμπιστοσύνη και σιγουριά.
- Ο τόνος της φωνής σας πρέπει να είναι ήρεμος.
- Το πιο σημαντικό είναι όχι απλώς να ακούτε, αλλά ταυτόχρονα να αξιολογείται αυτό που σας λένε για να μπορείτε να κατευθύνετε τη ροή της συνέντευξης – διαδικασίας.
- Διατηρήστε σταθερή επαφή με τα μάτια, μη διακόπτετε, κουνήστε το κεφάλι σαν όταν συμφωνείτε.
- Η διεξαγωγή μιας καλής συνέντευξης – διαμεσολαβητικής διαδικασίας, εξαρτάτε όχι μόνο από τις ερωτήσεις που έχετε ετοιμάσει, αλλά και από τη σχέση που έχετε δημιουργήσει με το άτομο που πραγματοποιείται – διαδικασία.
- Μην φοβάστε τις παύσεις και τις σιωπές. Αντισταθείτε στον πειρασμό να σπάσετε τη σιωπή.
- Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα μια συνέντευξη – διαμεσολαβητική διαδικασία να φέρει έντονο συναίσθημα. Εάν ο συνομιλητής σας δακρύσει ή γίνει πιο συναισθηματικός, δεν σημαίνει ότι έχει πραγματοποιηθεί με λανθασμένο τρόπο. Τουναντίον σας προσφέρεται μια θαυμάσια ευκαιρία να κλείσετε τη συνέντευξη – διαδικασία γεγονός που θα προσδώσει ακόμα μεγαλύτερη οικειότητα.

⁹⁷ Schrupf, F., Crawford, D.K., & Bodine, R.J. (1997). Peer Mediation: Conflict Resolution in Schools: Program Guide. United States of America: Mafic Circle Publishing.

Η ΜΕΘΟΔΟΣ S.T.A.R.

Η μέθοδος S.T.A.R. είναι μια τεχνική που χρησιμοποιείται κυρίως σε επαγγελματικές συνεντεύξεις για να αναδειχθεί ένα συγκεκριμένο προσόν που ζητείται σε μια θέση εργασίας⁹⁸.

Situation (Κατάσταση)	Ρωτήστε το άτομο με το οποίο πραγματοποιείται τη συνέντευξη για μία συγκεκριμένη πρόκληση ή κατάσταση, που έχει αντιμετωπίσει. Αφήστε να σας δώσει αρκετές λεπτομέρειες, έτσι ώστε να ξετυλίξει την προσωπική του ιστορία.
Task (Εργο)	Στην συνέχεια ρωτήστε τι προσπαθούσε να πετύχει, ποια ήταν ή αποστολή ή στόχος του. Αφήστε να σας εξηγήσει πως πέτυχε τους στόχους του.
Action (Δράση)	Έπειτα ρωτήστε τι έκανε όταν παρουσιάστηκε το πρόβλημα και πως το αντιμετώπισε. Αφήστε να σας πει τι έκανε και γιατί.
Result (Αποτέλεσμα)	Τέλος, ρωτήστε για το αποτέλεσμα και εάν το πιθανολογούσε. Αφήστε να σας πει τι έμαθε από τη διαδικασία συνολικά και πώς έχει αξιοποιήσει αυτή τη γνώση από τότε.

⁹⁸ Βιωματικό εργαστήριο δημιουργικής γραφής για την αθλητική δημοσιογραφία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Συμβόλαιο Διαμεσολάβησης⁹⁹

Εγώ ο/η, _____, Τμήμα _____, έχω επιλεγεί από το σχολείο για το ρόλο του διαμεσολαβητή και έχω προετοιμαστεί κατάλληλα. Κατανοώ ότι για το ρόλο αυτό θα πρέπει:

1. Να είμαι έτοιμος να διαμεσολαβήσω μόνος μου ή με κάποιον άλλο μαθητή-διαμεσολαβητή για την επίλυση συγκρούσεων/ προβλημάτων μεταξύ συμμαθητών μου.
2. Είμαι έτοιμος να εκπαιδεύσω και άλλους σε αυτό το ρόλο, όταν μου το ζητήσει το σχολείο μου.
3. Να αποτελέσω παράδειγμα καλής συμπεριφοράς και σωστής διαχείρισης των δικών μου συγκρούσεων μέσω των δεξιοτήτων διαμεσολάβησης που έχω μάθει.
4. Να μην κάνω απουσίες και να προσπαθώ για επιτυχία στα μαθήματά μου.
5. Να συνεργάζομαι με τον Υπεύθυνο του προγράμματος και να συμμετέχω σε όλες τις δραστηριότητες και συναντήσεις για τη Διαμεσολάβηση.

**Υπογραφή Υπεύθυνου
Καθηγητή ή ΒΔ**

**Υπογραφή
Μαθητή-Διαμεσολαβητή**

**Υπογραφή
Διευθύντριας/ντή**

Ημερομηνία: _____

⁹⁹ Εκπαίδευση στη διαμεσολάβηση - Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Συμβόλαιο Διαμεσολάβησης

Ημερομηνία _____

Αριθμός Συνάντησης _____

Όνομα Διαμεσολαβητή 1 _____ Τμήμα _____ Ιδιότητα _____

Όνομα Διαμεσολαβητή 2 _____ Τμήμα _____ Ιδιότητα _____

Όνομα Συμμετέχοντος 1 _____ Τμήμα _____ Ιδιότητα _____

Όνομα Συμμετέχοντος 2 _____ Τμήμα _____ Ιδιότητα _____

Οι πιο πάνω συμμετέχοντες προσήλθαν σε Διαμεσολάβηση εθελοντικά και συμμετείχαν στην πιο κάτω διαδικασία:

1. Εισαγωγή-Κανόνες

✓ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

✓ ΕΧΕΜΥΘΕΙΑ

✓ ΣΕΒΑΣΜΟΣ

✓ ΔΕ ΔΙΑΚΟΠΤΟΥΜΕ

✓ ΔΕ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕ ΛΕΞΕΙΣ Ή ΦΡΑΣΕΙΣ ΜΕ ΥΒΡΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

✓ ΔΕΝ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕ ΚΑΙ ΔΕΝ ΕΚΒΙΑΖΟΥΜΕ

✓ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΒΙΑΣ

✓ ΤΗΡΟΥΜΕ ΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

2. Κατάθεση απόψεων και θέσεων

Διαφάνηκε ότι το πρόβλημα είναι:

3. Συμφωνήθηκαν από κοινού τα πιο κάτω:

4. Χρονοδιάγραμμα: _____

Στην περίπτωση που δεν τηρηθούν τα συμφωνηθέντα, το ζήτημα θα παραπεμφθεί στον οικείο Β.Δ.

Υπογραφή Συμμετέχοντος 1 _____

Υπογραφή Συμμετέχοντος 2 _____

Υπογραφή Διαμεσολαβητή 1 _____

Υπογραφή Διαμεσολαβητή 2 _____

Όνομα, Ιδιότητα και Υπογραφή Εποπτεύοντος Μέλους της ΣΟΔ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Πτυχιακή εργασία: Πανεπιστήμιου Δυτικής Μακεδονίας – Τμήμα Νηπιαγωγών <<Οι απόψεις του Σωκράτη για την αρετή και την αναζήτηση της αλήθειας>> της Μαρία Μπούσκου – Λιούτα

Βιβλ.: 50 Ethics ideas you really need to know, Ben Dupre, 2013:34-37

Βιβλ.: Cicero Marcus Tullius: How to win an argument: An ancient guide to the art of persuasion, μεταφρασμένο κείμενο James M. May, εκδόσεις Διόπτρα 2017

Βιβλ.: La Dialectique, Paul Foylquie, εκδόσεις Ιωαν. Ν. Ζαχαρόπουλος Αθήναι 1964:15

Βιβλ.: Γοργίας, Τερέζα Παντζοπούλου – Βαλαλα, εκδόσεις Ζήτρος

Βιβλ.: Εισαγωγή στη φιλοσοφία, Γιώργος Χ. Κουμάκης, Αθήνα 1985:17-19

Βιβλ.: Πλάτων, Γοργίας (η Περί ρητορικής), εκδόσεις κάκτος 1993:13-43

Βιβλ.: Σωτηρία Α. Τριαντάρη, Η ρητορική, η τέχνη της επικοινωνίας από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο, 2016

Βιβλ.: Φιλοσοφικός Λόγος, Πλάτων – Αριστοτέλης, Γ΄ τάξη γενικού λυκείου 2013:139-150

Ιστογραφ.: Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων (Γ΄ Γυμνασίου) – Βιβλίο Μαθητή (Εμπλουτισμένο)

Ιστογραφ.: Εκπαίδευση στη Διαμεσολάβηση, Πρακτική Εξάσκηση και Εφαρμογή

Ιστογραφ.: <http://eranistis.net/wordpress/2015/06/25/socrates-gorgias/>

Ιστογραφ.: <https://olympia.gr/2014/02/15/%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CF%84%CF%89%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%BF%CE%B9/>
Olympia.gr, Θ. Πελεγρίνη, 2014